

Nummer 3 2021 • Årgång 58

SOCIOLOGISK FORSKNING

Tidskrift för Sveriges Sociologförbund
Journal of the Swedish Sociological Association

Sociologisk Forskning

Sociologisk Forskning har givits ut sedan 1964 och är en facktidskrift som publicerar vetenskapliga arbeten inom sociologins fält. Tidskriften riktar sig mot sociologer och andra grupper inom och utom akademien som intresserar sig för den empiriska, teoretiska och metodologiska utvecklingen inom sociologin och samhällsvetenskaperna. Tidskriften har ett särskilt fokus på svenska och nordiska samhällsförhållanden. I Sociologisk Forskning presenteras kontinuerligt resultat från pågående forskningsprojekt, recensioner av svensk och internationell sociologisk och samhällsvetenskaplig litteratur, debattinlägg samt andra bidrag av relevans för svensk sociologisk forskning. Tidskriften ges ut av Sveriges Sociologförbund med stöd av Vetenskapsrådet och kommer ut med 4 nummer om året.

Sociologisk Forskning publiceras med omedelbar öppen tillgång (*open access*) under Creative Commons-licensen CC BY-NC-ND 4.0. Tidskriften indexeras löpande i Web of Science, Scopus, Artikelsök, Social Science Premium Collection (inklusive Sociological Abstracts) och SocINDEX. Alla texter i Sociologisk Forskning från 1993 och framåt finns öppet tillgängliga på tidskriftens hemsida. Tidskriften finns också tillgänglig via textdatabasen JSTOR (inom paketet Arts & Sciences X).

Redaktörer & ansvarig utgivare

Redaktörer: Lena Sohl och Magnus Wennerhag
Ansvarig utgivare: Åsa Lundqvist

Grafisk produktion: RPform, Köping

Tryck: Reklamtryckeriet, Köping

Prenumerationshantering: Nätverkstan,

Göteborg

ISSN 0038-0342 (tryckt version)

e-ISSN 2002-066X (elektronisk version).

© Sveriges Sociologförbund och författarna

Adress

Sociologisk Forskning

Magnus Wennerhag, ME225

Södertörns högskola

141 89 Huddinge

sociologiskforskning@sverigessociologforbund.se

Webbadresser

Tidskriftens hemsida: www.sociologiskforskning.se

Facebook: www.facebook.com/SociologiskForskning/

SociologiskForskning/

Instagram: www.instagram.com/sociologiskforskning/

sociologiskforskning/

Twitter: twitter.com/SociologiskF

Redaktion

Lena Sohl, Magnus Wennerhag,
Alexandra Bogren, Love Bohman,
Sara Ferlander, Paul Fuehrer,
Zhanna Kravchenko och Adrienne Sörbom.

Redaktionsråd

Ylva Brännström Almqvist, Stockholms universitet
Patrik Aspers, University of St. Gallen, Schweiz
Alireza Behtoui, Södertörns högskola
Hannah Bradby, Uppsala universitet
Christofer Edling, Lunds universitet
Katrine Fangen, Universitetet i Oslo
Peter Hedström, Linköpings universitet
Mikael Hjerm, Umeå universitet
Tora Holmberg, Uppsala universitet
Kerstin Jacobsson, Göteborgs universitet
Bengt Larsson, Göteborgs universitet
Christine Roman, Örebro universitet
Stefan Svallfors, Institutet för framtidsstudier
Östen Wahlbeck, Helsingfors universitet
Malin Åkerström, Lunds universitet

Sveriges Sociologförbund

Sveriges Sociologförbund är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat nordiska sociologförbundets tidskrift *Acta Sociologica*, som utkommer fyra gånger per år, samt kan teckna en prenumeration på Sociologisk Forskning i tryckt form till reducerat pris.

Vill du bli medlem? Se Sociologförbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Ordförande: Kenneth Nelson, Stockholms universitet

Vice ordförande: Åsa Lundqvist, Lunds universitet

Sekreterare: Oskar Engdahl, Göteborgs universitet

Kassör: Erika Willander, Uppsala universitet

Ordinarie ledamöter: Martin Berg, Malmö universitet, Lena Karlsson, Umeå universitet, Emelie Larsson, Mittuniversitetet, Arvid Lindh, Stockholms universitet, Magdalena Kania Lundholm, Högskolan i Dalarna.

Suppleanter: Fredrik Palm, Uppsala universitet, Denis Frank, Göteborgs universitet

Innehåll

Redaktörerna har ordet	197
<i>Lena Sohl & Magnus Wennerhag</i>	
#Metoo – En kamp för socialt erkännande och rättvisa	199
<i>Emma Engdahl, Maria Nyman & Hans Ekbrand</i>	
The dyad is not enough – Third-party mediation as a precondition for cohesion in long-term step relationships	217
<i>Torbjörn Bildtgård, Marianne Winqvist & Peter Öberg</i>	
Commitment and control – Teamwork as management tool in a welfare state bureaucracy	243
<i>Kerstin Jacobsson & Katarina Hollertz</i>	
Social tjänst till salu – Om socialt arbete i upphandlingens tid	267
<i>Simon Härnbro, Marcus Herz & Magnus Dahlstedt</i>	
Dokumentationens roll för klientskapande processer i äldreinriktat socialt arbete – Spelar utlandsfödd bakgrund, kön och ålder någon roll?	287
<i>Anna Olaison, Maricel Knechtel, Sandra Torres & Emilia Forssell</i>	
Transnationalism, integration och etnisk organisering – En studie av svenska etniska organisationer i ljuset av civilsamhällets omvandling	311
<i>Olle Frödin & Axel Fredholm</i>	
Recensioner.	339

Sven-Axel Månsson och Svante Lundberg,
Den politiska generationen. Kontinuitet och förändring 1968–2018.
Arkiv förlag, 2021.
Kjell Östberg,
Folk i rörelse. Vår demokratis historia.
Ordfront, 2021.
Recension av *Håkan Thörn*

Daniel Suhonen, Göran Therborn och Jesper Weitz (red.)
Klass i Sverige. Ojämligheten, makten och politiken i det 21:a århundradet.
Arkiv förlag, 2021.
Recension av *Tomas Berglund*

Lena Gunnarsson
Samtyckesdynamiker. Sex, våldtäkt och gråzonen däremellan.
Studentlitteratur, 2020.
Recension av *Charlotta Holmström*

Sociologförbundet har ordet – Konferenser och prisutdelning 355
Kenneth Nelson

Redaktörerna har ordet

I DET HÄR numret av Sociologisk Forskning presenterar vi sex stycken forskningsartiklar. I artikeln "Commitment and control. Teamwork as management tool in a welfare state bureaucracy" visar Kerstin Jacobsson och Katarina Hollertz hur teamwork fungerar som en subtil styrmekanism inom offentlig sektor. Artikeln utgår från en omfattande etnografisk studie av verksamheten vid Försäkringskassans lokalkontor och belyser hur normativ kontroll sprider sig i organisationen genom teamwork. I individuella intervjuer uttryckte däremot vissa handläggare en oro för att betraktas som för strikta. Författarna uppmärksammar det faktum att ingen kritik framfördes i de kollektiva arbetsprocesserna, vilket visar på en stark normativ kontroll inom verksamheten. I artikeln "#Metoo. En kamp för socialt erkännande och rättvisa" gör Emma Engdahl, Maria Nyman och Hans Ekbrand en innehållsanalys av vittnesmål från 65 svenska #metoo-upprop. I vittnesmålen framkommer, menar författarna, fyra typer av social missaktning: fysiska och psykiska övergrepp, förnedring eller kränkning, rättsberövande och epistemisk orättvisa. I artikeln diskuteras sexuella trakasserier som "manlig samhandling", det vill säga att en man agerar inför en publik som ger bifall till förövaren. Författarna konstaterar att "#Metoo-rörelsen lyckades skapa ett retoriskt rum där vittnesmål om denna typ av förnedringar eller kränkningar trots detta kunde uttryckas och bli förstådda". Torbjörn Bildtgård, Marianne Winqvist och Peter Öberg utgår i artikeln "The dyad is not enough. Third-party mediation as a precondition for cohesion in long-term step relationships" från retrospektiva livslopsintervjuer med äldre föräldrar som uppfostrat både biologiska barn och styvbarn. En av deras slutsatser är att forskningen om mellangenerationella relationer i åldrande styvfamiljer bör ta hänsyn till den särskilda roll som en "tredje part" ofta spelar för hur dessa relationer utvecklas över tid.

Simon Härnbro, Marcus Herz och Magnus Dahlstedt analyserar i artikeln "Social tjänst till salu. Om socialt arbete i upphandlingens tid" hur socialarbetare som utför upphandlade tjänster beskriver sitt arbete. Författarna visar att socialarbetarna "beskriver både sig själva och klienterna som *passiva* i relation till upphandlingens logik". En slutsats i artikeln är att upphandlingarna skapar "en *hierarki* av olika former av socialt arbete", där det kortsiktiga, specialiserade och avgränsade sociala arbetet är det som görs möjligt genom upphandlingarna, medan annat socialt arbete tenderar att ges lägre prioritet. Artikeln "Dokumentationens roll för klientskapande processer i äldreintat socialt arbete. Spelar utlandsfödd bakgrund, kön och ålder någon roll?" av Anna Olaison, Maricel Knechtel, Sandra Torres och Emilia Forssell utgår från en analys av socialtjänstens akter. I texten diskuteras den betydelse bakgrund (inrikes eller utrikes född), kön och ålder har för både hur biståndshandläggare motiverar sina beslut och hur insatstyper fördelas till äldre personer. Författarna konstaterar: "Det reser oundvikligen frågan om utrikesfödda och män i större utsträckning än inrikes födda och kvinnor får

förlita sig på anhörigas informella insatser för att få sina omsorgsbehov tillgodosedda”. I artikeln ”Transnationalism, integration och etnisk organisering. En studie av svenska etniska organisationer i ljuset av civilsamhällets omvandling” uppmärksammar Olle Frödin och Axel Fredholm frågan om vilken roll transnationella aktiviteter spelar för dagens civilsamhälle. Analysen utgår från en totalundersökning av 52 riksförbund som fått bidrag från Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). Författarna menar att det går att det bland de etniska organisationerna i Sverige går att se en rad olika uttryck för en politisk transnationalisering som många gånger varierar beroende på migrantgruppernas förhållande till staten i ursprungslandet.

I numret finns även tre recensioner av fyra aktuella böcker. Håkan Thörn tar upp två nyutkomna böcker i sin recension: Sven-Axel Månssons och Svante Lundbergs *Den politiska generationen. Kontinuitet och förändring 1968–2018* (2021) samt Kjell Östbergs *Folk i rörelse. Vår demokratis historia* (2021). Thörn lyfter fram att Kjell Östbergs bok ger en ”imponerande överblick” av den tidigare forskning som bedrivits ”om sociala rörelers betydelse för det moderna svenska samhällsbygget”. Han menar att boken är starkast i skildrandet av ”mobiliseringen före rösträttsreformen”, medan den del som berör tiden efter 1945 är svagare. Sven-Axel Månssons och Svante Lundbergs bok beskriver Thörn som ”relativt unik” inom forskningen om sociala rörelser, eftersom den bygger på återkommande intervjuer med aktivister under en lång tidsperiod. Thörn menar att det blir tydligt att ”68-revolten faktiskt var paradigmatisksk för den aktivism som följde under de följande fem decennierna” men ställer sig samtidigt frågande till varför författarna inte ägnar ”det dynamiska mötet mellan den politiska och kulturella revolten” större utrymme. Tomas Berglund beskriver antologin *Klass i Sverige. Ojämligheten, makten och politiken i det 21:a århundradet* (2021) – med Daniel Suhonen, Göran Therborn och Jesper Weithz som redaktörer – som en ”imponerande kraftsamling” som kastar ljus på olika aspekter av klass och ojämlikhet. Berglund saknar emellertid begreppet exploatering i boken, det vill säga en diskussion om ”det överutnyttjande av kroppar, själar och livsmiljöer som präglar dagens kapitalistiska produktion”, något som redan Marx menade gav utrymme för såväl kamp som politik. Charlotta Holmström skriver i sin recension av Lena Gunnarssons *Samtyckesdynamiker. Sex, våldtäkt och gråzonen däremellan* (2020) att ”frågan om samtycke kan framstå som enkel och tydlig i den politiska debatten och i diskussionerna om lagstiftning” men att forskningen om samtycke och samtyckeskultur är mer komplex än så. Hon beskriver Lena Gunnarssons ansats som ”ambitiös” och menar att studiens styrka är ”rikedomen i det empiriska materialet” som studiens styrka men menar samtidigt att analyserna ibland inte är stringenta nog.

Vi vill även uppmana er att sända oss era artikelmanus, forskningsnotiser, förslag på recensioner och gärna idéer för framtida temanummer. Sociologisk Forskning publicerar bidrag på svenska och övriga skandinaviska språk samt på engelska. Sociologisk Forskning tillämpar anonymiserad kollegial granskning (*double blind peer review*) och alla artiklar publiceras med omedelbar öppen tillgång (*open access*) på tidskriftens hemsida.

Lena Sobl och Magnus Wennerhag
Redaktörer för Sociologisk Forskning

#Metoo

En kamp för socialt erkännande och rättvisa

#Metoo. A struggle for social recognition and justice

In the article Honneth's theory of social recognition and Frickers' theory of epistemic injustice is used to analyse testimonies of sexual harassment. The study is based on a content analysis of the testimonies about sexual harassment that are included in the 65 Swedish #metoo calls. Those who testified talk about what, with help of Honneth's theory, can be described as a systematic withholding of social recognition. They are denied solidarity and rights through sexualized physical and psychological abuse, which has a negative impact on their basic self-confidence, self-respect, and self-esteem. In practice, the actions of the perpetrators result in both personal suffering for the women who has been subjected to sexual harassment and to the exclusion of them from social contexts. The latter takes place by the women either leaving the context in which they have been subjected to sexual harassment or to their participation in the context being conditional. For example, they must refrain from telling what they have been through or they lack support when they do. In the article, the difficulty of mobilizing support for those who are subjected to sexual harassment is interpreted as an effect of epistemic injustice.

Keywords: sexual harassment, #metoo, social recognition, epistemic injustice

I OKTOBER 2017 postade Alyssa Milano den numera ikoniska tweet som inledde ett globalt massvittnande om sexuella trakasserier. Hon citerade en vän och lade till "Me too".¹ Tidigare samma dag hade en tämligen okänd twittrare postat "Hey, are you a female-identifying person who has been sexually harassed or assaulted? #metoo". Därefter besvarade twittraren sin egen post med "Maybe if all of us who have been say something, the size of this problem might become more visible. You think? #metoo".²

Ett drygt decennium tidigare, 2006, startade Tarana Burke organisationen "Just Be Inc." för att stärka flickors hälsa och välmående. Hon började då använda "me too" som en fras för att hjälpa de som varit utsatta för sexuella trakasserier (Burke 2017). Burke blev själv våldtagen som barn och berättar att frasen fick sin mening efter upplevelsen av att hon som vuxen misslyckats med att lyssna på och bekräfta en flicka som ville berätta om sin utsatthet (Pandevski 2018). Kvinnojourrörelsen har länge arbetat med

1 https://twitter.com/Alyssa_Milano/status/919659438700670976

2 <https://twitter.com/stephitaph/status/919407613389008896>

en stödform där kvinnor bekräftar egna och andras erfarenheter i ett jämlikt utbyte. Här finns inga vertikala relationer av typen läkare–patient, sjuksköterska–konfident, terapeut–klient (Nyman 2003). Kvinnor möts i stället i ett ömsesidigt och roterande ansvarstagande, där de hjälper varandra. Att ge stöd innebär också att få stöd, eller som Burke uttrycker det: ”it’s a statement from survivor to survivor that says ’I see you, I hear you, I understand you and I’m here for you or I get it’”.

#Metoo skiljde sig, åtminstone inledningsvis, från den tidigare stödverksamheten i flera viktiga hänseenden, dels genom avsaknaden av traditionell organisering i grupper som träffas fysiskt, dels genom att den på mycket kort tid blev omfattande och fick globalt genomslag. Bara på twitter beräknas ungefär 1,7 miljoner personer i 85 länder ha postat inlägg (Park 2017).

#Metoo är den hittills största av flera cyberrörelser som uppmärksammat sexuella trakasserier, däribland #PrataOmDet (2010), #IDidNotReport (2012) och #NotOkay (2016). Denna typ av cyberaktivism drivs av individer snarare än organisationer. Dessa individer förenas emellertid symboliskt genom innebörden i orden ”också jag” och genom den koordinerande och aggregerande funktionen en hashtag har. De enskilda inläggen från personer som inte känner varandra sammanfogas till en helhet. Dessa sociala rörelser är i sin tur exempel på vad Milan (2015) kallar molnprotester (*cloud protesting*) som kännetecknas av en synlighetens politik som fokuserar på individens subjektiva erfarenheter snarare än deras krav på legitim representation. Andra exempel på molnprotester är rörelsen för ökad ekonomisk jämlikhet ”We are the 99%” (2011). #Metoo-upproppen i Sverige, vilka utgör det empiriska materialet i den här artikeln, bröt mot denna individualiserade aktivism och formade en ny organisering; en kvinnorörelse med gemensamma upprop som ställde kollektiva krav. I denna artikel fokuserar vi emellertid inte på de krav som ställs i upproppen, utan på innehållet i de olika vittnesmålen.

Tidigare forskning om innehållet i de svenska #metoo-upproppen har använt upproppen för vissa mansdominerade branscher för att analysera hur sexualiseringen av sociala relationer på arbetet upprätthåller mannen som norm (Johansson, Johansson & Andersson 2018) och för att analysera organisationers respons när trakasserier avslöjas (Fredriksson & Alvinus 2019). Denna artikel baseras på ett bredare underlag än de ovan nämnda studierna: vittnesmålen från samtliga 65 #metoo-upprop.

I ett pågående forskningsprojekt undersöker Hansson med flera hur #metoo organiserades och vilka konsekvenser #metoo fått för aktivister, journalister, fackföreningsrepresentanter och arbetsgivare. De har publicerat en artikel om hur aktivisterna lyckades skapa en trygg och stödjande miljö för dem som vittnade (Hansson, Sveningsson, Sandgren m.fl. 2019). Även massmediernas skildring av #metoo har studerats (Askanius & Möller Hartley 2019). Annan forskning har tagit fasta på den sociala rörelsen och skapandet av en vi-känsla (se till exempel Jackson 2018). Föreliggande artikel kastar i stället ljus över vad som kommuniceras i vittnesmålen, i syfte att undersöka hur de som vittnade beskriver händelser samt upplevelser och konsekvenser av sexuella trakasserier. Målet är att fånga den sociala komplexiteten som de sexuella trakasserier i vittnesmålen inrymmer. Vi gör det genom att analysera de händelser, upplevelser och

konsekvenser som beskrivs i vittnesmålen med hjälp av teorier om erkännande (Honneth 1995[1992]) och epistemisk orättvisa (Fricker 2007). Teorierna argumenterar på olika sätt för att den enskilda individens självförtroende, självuppskattning och självaktning är avhängiga socialt erkännande och bryts ner genom social missaktning. Följande frågor ställs: Vilka typer av social missaktning beskrivs i vittnesmålen och hur påverkar dessa typer av social missaktning de involverades livssituation och livsmöjligheter?

I artikelns första del redogör vi för det empiriska materialet och vår metod. I den andra delen redogör vi för det teoretiska ramverket, som utöver teorier om erkännande och epistemisk orättvisa även innefattar en kort diskussion om begreppet sexuella trakasserier. I den tredje delen redogör vi för vårt resultat. Därefter avslutas artikeln med våra slutsatser.

Material och metod

Artikeln baseras på en sammanställning av vittnesmålen i materialet som de olika #metoo-uppropan lämnade till dåvarande jämställdhetsministern den 8 mars 2018. Detta material omfattar totalt 339 sidor. Många av uppropan utgår från en bransch och är därmed orienterade kring sexuella trakasserier i arbetslivet, men det förekommer även att uppropan har andra gemensamma nämnare, såsom #Utanskyddsnet (hemlösa och missbrukare), #Visparkarbakut (hästsport), #Slådovarattill (hörselskadade), #Killtheking (hårdrockare), #Ålandockså (ålänningar) och #underytan (kvinnor i hedersförtryck). Gemensamt för uppropan är en anslående hashtag i namnet och en kommenterande del som skrivits av de administratörer som samlat ihop vittnesmålen. De redovisar gruppens specifika förutsättningar, drar slutsatser och formulerar krav till regeringen.

De enskilda vittnesmålen är oftast detaljerade och utgör sammanhängande historier som anger kontext, händelseförlopp och de inblandades reaktioner. Det finns långa berättelser som behandlar serier av händelser och skeenden över tid, vilka ibland är representerade med korta citat i denna artikel. De flesta citat som vi valt ut var emellertid kortfattade redan från början. Vi har numrerat samtliga citat från det empiriska material som vi använder och om samma citat används längre fram i artikeln hänvisar vi till det med hjälp av samma nummer.

Som ett led i analysen försåg vi materialet med ett antal koder som beskriver vilka trakasserande handlingar som förekommer i vittnesmålen. I samband med kodningen blev det tydligt att inte enbart interaktionen mellan förövare och utsatt beskrivs i vittnesmålen, utan också vilka känslor interaktionen ger upphov till hos den utsatta och hur den som vittnar tolkar känslotillstånd hos omgivningen. Vi kodade således materialet även utifrån de känslotillstånd som beskrivs i vittnesmålen. I vissa fall var denna typ av uttalanden kopplade till begränsningar och möjligheter i det fortsatta arbetslivet. Också dessa uttalanden har kodats i materialet. Utöver detta har vi noterat huruvida det i vittnesmålen nämns ålder samt de platser som de sexuella trakasserierna utförts på. Tabell 1 visar koderna och i hur många citat de förekommer.

Tabell 1. Kodernas förekomster i de 718 citaten.

Kod	Förekomster
Vad förövaren eller förövarna gör	673
Vad den utsatta gjorde i anslutning till eller med anledning av övergreppet	376
Egenupplevda känslotillstånd och tolkningar av andras	278
Omgivningens konkreta reaktioner	218
Förövarnas karriärer efter övergreppen	42
Offrens karriärer efter övergreppen	75
Ålder	172
Plats	28

Vi använde oss alltså initialt av en induktiv ansats som i ett första steg var kvalitativt samt gick ut på att närläsa och koda eller tematisera vittnesmålen med hjälp av vad Blumer (1954) kallar sensibiliserande begrepp (*sensitizing concepts*). Det innebär att vi konstruerat de teman som tas upp i resultatet med hjälp av det språk eller de uttryck som förekommer i vittnesmålen och att det är dessa som väglett oss i forskningsprocessen. I ett andra steg företogs en kvantitativ innehållsanalys, i bemärkelsen att vi räknat förekomsten av de teman som vi kodat. De två stegen utgör analysens första fas och har haft som syfte att sammanfatta innehållet i vittnesmålen på en deskriptiv nivå och redogöra för händelser, upplevelser och konsekvenser som karaktäriserar vittnesmålen om sexuella trakasserier i de svenska #metoo-uppropen.

Analysens andra fas inbegreper en abduktiv ansats, i betydelsen att vi pendlade mellan empirin och teorierna om erkännande (Honneth 1995[1992]) samt epistemisk orättvisa (Fricker 2007) för att synliggöra olika former av social missaktning som de sexuella trakasserier som beskrivs i vittnesmålen utgörs av och effekterna av dessa.

Materialet består av 718 kodade citat och 12 av dessa har återgivits för att illustrera typiska exempel.

Teori

Sexuella trakasserier

Sexuella trakasserier handlar om ett oönskat införande av sexuella krav i ett förhållande där maktfördelningen är ojämn mellan de inblandade parterna (MacKinnon 1979:1) och inbegriper ett kontinuum från verbala kommentarer, skämt och sexuella gester till sexuellt våld (Kensbock, Bailey, Jennings m.fl. 2015:37). Sexuella trakasserier innebär också en kränkning av den fysiska kroppens integritet som kan ske genom att kroppar och sexualitet åberopas, att det symboliska eller personliga utrymmet inskränks fysiskt och att den rumsliga segregationen av och mellan kroppar genomdrivs eller styrs (Cockburn 1991). Annorlunda uttryckt utgörs sexuella trakasserier av verbala,

icke-verbala och fysiska beteenden som är ovälkomna hos den som utsätts, präglas av någon form av sexuell natur, samt försätter den utsatta i en fientlig och/eller hotfull situation (MacKinnon 1979; Cockburn 1991; Kensbock, Bailey, Jennings m.fl. 2015; Bondestam & Lundqvist 2018). Det finns emellertid ingen allmänt vedertagen definition av sexuella trakasserier (Latcheva 2017; Bondestam & Lundqvist 2018; Penttinen, Jyrkinen & Wide 2019). Kunskapen vi i dag har om sexuella trakasserier bygger huvudsakligen på prevalensstudier, vilka visar att en majoritet av dem som utsätts för sexuella trakasserier är kvinnor och att förövarna oftast är män. Även intervjustudier bekräftar detta (McDonald 2012; Simonsson 2020). I den här artikeln vill vi mer detaljerat studera hur sexuella trakasserier beskrivs av de som utsatts. Som tidigare nämnts kommer vi att redogöra för de händelser, upplevelser och konsekvenser av sexuella trakasserier som beskrivs i vittnesmål från den svenska #metoo-rörelsen och analysera dessa med hjälp av Honneths teori om erkännande och Frickers teori om epistemisk orättvisa. Nedan beskriver vi de former av erkännande som Honneth menar är nödvändiga för att utveckla en personlig identitet eller ett positivt förhållande till sig själv, samt de former av social missaktning som han menar hotar att bryta ner den personliga identiteten eller de positiva självrelationerna. Därefter beskrivs innebörden av epistemisk orättvisa, i Frickers förståelse. Som vi ser det är epistemisk orättvisa ytterligare en form av social missaktning som hotar att bryta ner den personliga identiteten eller det positiva självförhållandet.

Tre former av erkännande

Enligt Honneth (1995) uppstår och utvecklas människans personliga identitet och positiva förhållande till sig själv genom ömsesidigt erkännande i form av kärlek, rättigheter och solidaritet. En viktig drivkraft blir därmed att skapa välfungerande sociala relationer och sammanhang. Kärlek är den mest grundläggande formen av erkännande, eftersom det inbegriper en annan människas frivilliga tillfredsställelse av de behov man inte kan tillgodose på egen hand. Det kärleksfulla erkännandet är en ömsesidig bekräftelse av en själv och andra som konkreta och behövande varelser och är nödvändigt för upplevelsen av fysisk integritet. Vi kan också tala om kärlek i termer av en successiv frigörelse eller individualiseringsprocess som möjliggörs genom att individerna, i närhet och gemenskap med varandra, utvecklar en känslomässig tillit till att de trots sitt ökande oberoende har fortsatt gemensamma angelägenheter. Människan utvecklar således sin autonomi genom andra människors kontinuerliga omsorg om henne.

Enligt Honneth (1995:107–108) förutsätter varje kärleksrelation ett ömsesidigt gillande eller en ömsesidig attraktion och är därför begränsad till relativt få personer. Trots att detta medför moralisk partikularism menar han att kärlek utgör den strukturella kärnan i allt etiskt liv. Erkännande i form av kärlek ger nämligen den enskilda individen ett grundläggande självförtroende (*basic self-confidence*), vilket är nödvändigt för att självständigt delta i det offentliga livet.

Honneth (1995:107–121) uppfattar rättigheter som en del av samma socialisationsprocess som kärlek, eftersom båda i grund och botten värnar om människan som en

konkret varelse med behov som hon inte kan tillgodose på egen hand. Den enskilda individen kan enbart förstå sig själv som en person som kan göra anspråk på att ha vissa rättigheter om denne erkänner att andra också har samma rättigheter. Rättigheter förutsätter alltså förmågan att uppmärksamma och respektera andra människors behov oberoende av om man hyser positiva känslor för dem eller ej. Erkännande i form av rättigheter innebär att betraktas som moraliskt tillräknelig och därmed som en fullvärdig samhällsmedborgare med rätt att aktivt delta i gemensamma angelägenheter. Först när vi erhåller denna typ av erkännande realiseras vår självaktning (*self-respect*), vilket innebär att vi anser oss ha de egenskaper som krävs för att genomtänkt och ansvarsfullt delta i samhällslivet.

På samma sätt som kärlek resulterar i att barnet otvunget kan uttrycka sina behov, resulterar rättigheter i att den vuxna kan se sina handlingar som ett universellt erkänt uttryck för den egna autonomin (Honneth 1995:118). Medan förmågan att älska grundar sig i människans känslor, grundar sig förmågan till rättsligt erkännande emellertid i hennes kognitiva förmågor (Honneth 1995:110).

Utöver känslomässigt baserad omsorg och rättsligt erkännande, menar Honneth (1995:121–129) att även erkännande i form av solidaritet är nödvändigt för att kunna utveckla ett fullt ut positivt förhållande till sig själv. Alla människor är beroende av social uppskattning (*social esteem*) för att uppleva sina personliga egenskaper och förmågor som fördelaktiga. Till skillnad från det rättsliga erkännandet tillhandahåller solidaritet uppskattning för vårt individuella bidrag till samhället. Emellertid har solidaritet i likhet med rättigheter en kognitiv snarare än en emotionell karaktär.

Tre former av social missaktning

Om en människa förvägras kärlek, rättigheter och solidaritet påverkas hennes personliga identitet eller förhållande till sig själv negativt. För att tydliggöra innebörden av uteblivet erkännande identifierar Honneth (1995:129) tre former av social missaktning som hotar att bryta ner den enskilda individens positiva självförhållande:

- Fysiska övergrepp som utgör ett hot mot den enskilda individens personliga integritet och bryter ner det basala självförtroendet (jämför kärlek),
- Rättsberövande som utgör ett hot mot den enskilda individens sociala integritet och bryter ner självaktningen (jämför rättigheter),
- Förnedring eller kränkning som utgör ett hot mot den enskilda individens ära och värdighet och bryter ner självuppskattningen (jämför solidaritet).

Rättsberövandet innebär att bli fråntagen rättigheter, oftast utifrån grupptillhörighet, till exempel kön, klass eller etnicitet. Den enskilda individens förmåga att ta moralisk ställning ifrågasätts och denne hindras från att bidra till utvecklingen av normativa föreställningar i samhället.

Förnedring eller kränkning inkluderar allt från ringa till grova former av stigmatisering och innebär att den enskilda individens livsstil nedvärderas och att dennes livsval tillskrivs lågt, om ens något, socialt värde. Vid upprepad förnedring eller kränkning

sker en degradering av den enskilda individens socialt tillskrivna värde som bryter ner förmågan till självuppskattning, vilket innebär att den enskilda individen inte förmår uppskatta sig själv för vem den är och vad den gör. Det är alltså den enskilda individens ära och värdighet som står på spel.

Social missaktning, som är ett samlingsnamn för fysiska övergrepp, rättsberövande och förnedring eller kränkning, yttrar sig bland annat i negativa känslor som skam, frustration och vrede. I bästa fall ger känslorna upphov till insikten om att den personliga identiteten är avhängig andra människors erkännande och att man orättfärdigt förvägras erkännande, vilket i sin tur kan leda till en kamp för erkännande. Det senare underlättas om den finns en social rörelse i vilken kampen kan få moraliskt och politiskt utlopp.

Epistemisk orättvisa

Frickers teori om epistemisk orättvisa vidgar som vi ser det förståelsen av erkännande genom att blottlägga ytterligare en form av missaktning, nämligen kränkning av en enskild individ som kunskapssubjekt. Det kan vara att beskylla någon för att fara med osanning när den berättar om sina erfarenheter. Det kan vara att någon säger till en annan att det du säger dig kunna och veta inte är värt något för mig. Denna typ av social missaktning drabbar främst individer som även annars är missgynnade på grund av fördomar om deras gruppstillhörighet. Ett exempel på epistemisk orättvisa är när en människa blir mistrodd, missförstådd eller nonchalerad på grund av fördomar relaterade till hennes kön, klass eller etnicitet. Fricker (2007) talar även om hermeneutisk orättvisa som hänvisar till avsaknaden av ett språk för att göra sig förstådd och kunna påverka sin egen, andras och samhällets utveckling, vilket hänger tätt samman med epistemisk orättvisa. Epistemisk orättvisa drabbar inte enbart den som blir kränkt som kunskapssubjekt, till exempel när en person som vittnar om sexuella trakasserier anses ljuga, inte kan göra sig förstådd eller inte blir tagen på allvar av personer i sin omgivning. Epistemisk orättvisa drabbar även det epistemiska systemet i dess helhet, det vill säga den kunskap som cirkulerar i samhället och som vi använder oss av för att bland annat möjliggöra ömsesidig förståelse och lösa individuella och sociala problem. Samhället och samhällsmedborgarna går helt enkelt miste om viktig kunskap när vissa personers tolkningar av verkligheten nonchaleras. I likhet med Honneth (1995), menar Fricker (2007) att epistemisk orättvisa är en form av social missaktning som förvränger vårt förhållande till oss själva genom att vi nedvärderar oss själva, ser oss som mindre kompetenta och blir osäkra, vilket i sin tur leder till att vi blir sämre på att utveckla ny kunskap.

För att upprätta den personliga identiteten efter en traumatisk händelse är möjligheten att sanningsenligt berätta sin historia eller vittna nödvändig. Det krävs också ett erkännande av vittnesmålet. Först när erkännandet är ömsesidigt uppnås den återupprättande potentialen för vittnet fullt ut, vilket vi diskuterat tidigare i relation till Burke och hennes upplevelser av att ha misslyckats med att erkänna ett vittnesmål om sexuella trakasserier trots att hon själv tidigare blivit utsatt för detta.

När offer för sexuella trakasserier berättar om sina upplevelser, tror omgivningen på

vissa, men inte på alla. Hur omgivningen värderar vittnenas trovärdighet beror i hög grad på hur omgivningen uppfattar deras sociala identitet och händelsens art. Det vill säga, respekten för offrets vittnesbörd är avhängig det retoriska rum där vittnesmålet uttalar. Med retoriskt rum avses den plats där själva möjligheten att ett yttrande uppfattas som trovärdigt eller inte infinner sig. Det retoriska rummet där offrets vittnesmål uttrycks formas av sociala manus, attityder, stereotyper och diskurser som är kulturellt och historiskt situerade (Code 1995; Carlsson 2009; Jackson 2018).

Resultat: Analys av vittnesmål i de svenska #metoo-upproppen

Beskrivningar av vad gärningsmännen gör

I 673 av vittnesmålen finns minst en form av social missaktning beskriven. Den mest uppenbara formen av social missaktning är övergrepp genom verbala, icke-verbala eller fysiska beteenden som hotar den utsattas personliga integritet. Åtminstone om vi till skillnad från Honneth (1995) inkluderar även psykiska övergrepp i kategorin övergrepp. Vi måste då tala om såväl psykiska som fysiska övergrepp, vilka hotar den enskilda individens personliga integritet. Det är också denna typ av social missaktning som det oftast hänvisas till när tidigare forskning definierar sexuella trakasserier. Det blir tydligt när Cockburn (1991) talar om sexuella trakasserier som kränkningar av den fysiska kroppens integritet, vilket kan röra sig om allt ifrån verbala kommentarer, skämt och sexuella gester till sexuellt våld (Kensbock, Bailey, Jennings m.fl. 2015:37). Ordet våldtäkt och dess avledningar används i vittnesmålen inte bara för att beteckna händelser. Det dyker också upp i repliker, där män introducerar våldtäkt som samtalsämne och laborerar med våldtäkt som hypotes, vilket exemplifieras i nedanstående citat:

Jag gick in i en hiss med fyra äldre manliga kollegor. När hissörrarna stängdes tittade de på mig och sa: Vågar du åka med oss? Är du inte rädd för att vi ska våldta dig? (1)

Frågan som männen ställer implicerar att kvinnan behöver bedöma risken att bli våldtagen. Genom att ställa frågan tvingar männen på kvinnan tanken att våldtäkt alltid är en latent risk när kvinnor och män möts, om så endast för att dela en hiss med kollegor. Ett annat exempel är nedanstående citat, där en man talar om hur han upplever sig själv, i ett försök att lägga över ansvaret för ett övergrepp han begått på kvinnan som avvisar honom:

Du får mig att känna mig som en våldtäktsman, när du gör sådär. (2)

Kollegorna i hissen i citat 1 skulle möjligen mena att de uttryckt sig skämtsamt eller flirtigt. Kanske det också vore fallet med denna arbetskamrat i en matsal:

Sitter med kollegor i matsalen. En av dem naglar fast mig med blicken och säger:
Jag kan verkligen förstå att man våldtar ibland. (3)

Mannen i citat 3 förmedlar till kvinnan att han mentalt satt sig in i våldtäktssituationen och funnit våldtäkt vara ett rimligt handlingsalternativ, vilket tillsammans med hans kroppsspråk blir till en påminnelse för henne om risken för våldtäkt.

I de svenska #metoo-upproppen vittnas det emellertid inte enbart om våldtäkt som en händelse av verbal och mental karaktär, utan också om våldtäkt som en fysisk realitet. En kvinna berättar i citatet nedan om en händelse som utspelar sig i universitetsvärlden:

En välbetald professor brottade ner mig 10 gånger innan han satte sig grensle över mina armar och tog ett stryppgrepp samtidigt som han stirrade in i mina ögon. Jag visste inte om jag skulle dö nu. Sen våldtog han mig. (4)

Citat 1–4 visar ett spektrum av sexuella trakasserier från verbala kommentarer där ordet våldtäkt används, vilka går att tolka som psykiska övergrepp och hot om fysiska övergrepp, till våldtäkt som tveklöst exemplifierar vad Honneth menar med fysiska övergrepp. Samtliga hotar de utsattas personliga integritet och kan leda till att deras basala självförtroende skadas. Vad som inte är lika uppenbart i dessa citat, och inte heller i vedertagna definitioner av sexuella trakasserier, är att social missaktning i form av psykiska och fysiska övergrepp många gånger inte enbart inbegriper ett hot mot de utsattas personliga integritet och grundläggande självförtroende. De utsattas sociala integritet, ära och värdighet står också på spel, som i följande scen som utspelar sig i en finkulturell miljö. En musiker minns detaljer i förövarens kroppsspråk och för oss in i sin upplevelse av situationen:

Ordföranden, en man på 50 plus, vänder blicken mot mig igen och vrider lite på huvudet och ler. ”Det är något särskilt sexigt med just det – nakna tjejer som spelar cello!” Jag sitter fortfarande där, på scenen med mitt instrument mellan mina bresande ben. Publiken, i princip bara kostymklädda män över 45, ler stort. Tittar på mig, ler igen. Jag inser i den stunden att alla nu sitter där och föreställer sig mig sitta där naken. Jag är 18 år och har just tagit emot ett pris. (5)

I citatet åberopas såväl kropp som sexualitet verbalt och sällskapets uppmärksamhet dirigeras om från en ung cellist som mottagit ett pris – ett uttryck för att hon är socialt uppskattad – till en naken kropp. Hennes insikt ”att alla nu sitter där och föreställer sig mig sitta där naken” visar att sällskapets erkännande av henne i form av solidaritet begränsats. Om Honneth har rätt i sin teori om erkännande bidrar händelsen till en degradering av den utsattas socialt tillskrivna värde som riskerar att bryta ner hennes förmåga till självuppskattning, vilket innebär att hennes förmåga att uppskatta sig själv för sina prestationer och sitt bidrag till samhället minskar.

Prisceremonin för den artonåriga cellisten har likheter med följande händelse som inträffar på arbetet, bland hockeyspelare och journalister. En man styr om uppmärk-

samheten hos de som befinner sig i rummet, vilka plötsligt har ett samförstånd på den utsattas bekostnad. Kvinnan som berättar är sportjournalist.

Där står jag och ett flertal manliga reportrar från TV, radio och andra tidningar. Jag ställer mina frågor – men plötsligt börjar alla skratta. Jag förstår att de skrattar åt mig, men jag förstår inte varför. Inte förrän jag tittar ner, intill mitt block. Där ligger en av spelarna på golvet och tittar upp under min kjol. Han vinkar och ler. ”Snyggt klädd du är idag.” (6)

Här ser vi hur en manlig hockeyspelare gör det svårt för en kvinnlig sportjournalist att utföra sitt arbete, genom att inskränka hennes personliga utrymme på ett sätt som inte enbart hotar hennes personliga integritet, utan också hennes sociala integritet eller ära och värdighet. Det sker således en glidning mellan det vi kallar psykiska övergrepp och vad Honneth (1995) kallar förnedring eller kränkning, vilket innebär att ens personliga och särpräglade bidrag till samhället i form av till exempel ens yrkesutövning missaktas genom allt från relativt ringa till grova former av stigmatisering. Vi ser också en förskjutning mellan behovet av kärlek till behovet av rättigheter. Mannen i en konsertsal och mannen i hockeyspelarnas omklädningsrum uppvisar, enligt Honneths teori om erkännande, inte bristande emotionell förmåga, utan bristande kognitiv förmåga. Det är nämligen inte den emotionella förmågan att älska som efterfrågas i dessa sammanhang, utan den kognitiva förmågan att oberoende av vilka känslor man har för en annan person behandla denna med respekt för dennas särpräglade bidrag till samhället samt som en person med samma behov och rättigheter som en själv. Koderna för manligt beteende gentemot kvinnor i såväl hockeyspelarnas omklädningsrum som en konsertsal sätter social missaktning eller kognitiv brist i system, på ett sådant sätt att de bidrar till att män – såtillvida att deras uppförande gentemot kvinnor styrs av dessa – inte kan betraktas som moraliskt tillräkneliga.

Beskrivningar av känslor som den utsatta upplevde då eller upplever nu, samt tolkningar av känslotillstånd hos andra

I 278 av vittnesmålen beskrivs känslor, till exempel i nedanstående berättelse som återger en vuxen stödjares gränslösa handling mot ett barn i beroendeställning.

Jag var fjorton år, hade kontakt med BUP på grund av ett självskaðebeteende. Jag minns speciellt ett tillfälle då jag sitter i samtal med en manlig psykolog som frågar om jag brukar onanera. Jag blir chockad och generad. Han förklarar vidare att det kan kännas skönt och att det kan göra en glad att ”ta på sig själv”. Som att detta skulle vara botemedlet på min depression. (7)

Precis som i citat 1–3 och 5 åberopas här sexualitet verbalt på ett sätt som hotar den personliga integriteten och värdigheten hos de utsatta, vilket i detta fall resulterar i känslomässiga upplevelser av chock och genans. Den värderande kommentaren ”[s] om att detta skulle vara botemedlet på min depression” tyder på att kvinnan som

berättar insett att hon även blivit kränkt som kunskapssubjekt och därmed förvägrats den hjälp hon hade rätt till. Alltså kan vi i viss mening tala om rättsberövande i detta sammanhang.

Också i nedanstående vittnesmålet är det en tonåring som utsätts:

Först blev jag som förstenad och sedan försökte jag komma loss och började skrika. Han satte handen för min mun och tog stryppgrepp. Sa att han skulle se till att jag både blev av med hästen och aldrig skulle komma till en tävling igen om jag inte ställde upp. Sedan tvingade han mig att runka av honom. Jag sov ingenting på hela natten och hur jag kunde rida felfritt resten av helgen förstår jag inte men det gjorde jag. Det värsta var att alla tyckte så mycket om honom och att mina föräldrar tackade honom sååå mycket för hjälpen efteråt. Hemresan var nog det mest plågsamma jag varit med om! Att tvingas sitta med honom i bilen i flera timmar... (8)

Denna berättelse om en tonårig ryttarinns plågsamma resa med förövare och mötet med artiga föräldrar vid hemkomsten är betydelsefull i sin nedtoning av det fysiska övergreppet. I stället problematiseras det sociala sammanhanget som ger upphov till en strukturellt betingad upplevelse av att inte kunna berätta om det som skett, det vill säga en epistemisk orättvisa.

Uttalandet om att "[d]et värsta var att alla tyckte så mycket om honom och att mina föräldrar tackade honom sååå mycket för hjälpen efteråt" pekar ut förövarens sociala identitet snarare än offrets som orsaken till den epistemiska orättvisan. Vi får också en ledtråd till vad det är som gör att flickan inte berättar om övergreppet för sina föräldrar. Att berätta för sina föräldrar innebär att flickan ensam ska spränga ett kollektivt samförstånd om trevliga människor som icke-förövare. Så ser nämligen det retoriska rummet vanligtvis ut (jämför Jeffner 1998 som introducerar de uteslutande kategorierna "schyssta killar" och "våldtäktsmän", samt Carlsson 2009). Inte heller den välbetalde professorn i citat 4 är någon som brukar förknippas med våldtäkter och nedbrottningar på golvet. Vi återkommer till detta vittnesmål även i nästa kategori.

Beskrivningar av den utsattas handlingar i anslutning till eller med anledning av övergreppet

I 376 vittnesmål berättar den som utsatts om hur hon konkret reagerade och handlade, som nedan i fortsättningen på vittnesmålet i citat 4, där en ung kvinna blir nedbrottad tio gånger och våldtagen av en professor. Hon berättar också att hon polisanmälde händelsen efteråt och att hon aktivt arbetade med sitt trauma:

Det tog fyra veckor innan chocken släppte och jag kunde polisanmäla, över ett år innan åklagaren la ned utredningen och 3 år i traumabehandling att bli av med alla flash-backs. (4, fortsättning)

Detta är en berättelse om en förövare och hans våldshandlingar. Kvinnan som berättar vet inte om hon kommer överleva de fysiska övergrepp som hon utsätts för. Upplevelsen av ihållande chocktillstånd och återkommande flashbacks under en lång tidsperiod tyder på att hennes grundläggande självförtroende är satt ur spel. Vidare antyder konstaterandet att åklagaren lade ned utredningen att hon kan ha utsatts för epistemisk orättvisa och rättsberövande, eventuellt förknippat med oförmågan att omedelbart berätta om det som skett. Vidare går vittnesmålet att placera också i nästa kategori.

Berättelser om hur omgivningen reagerade

I 218 vittnesmål berättas om hur omgivningen reagerar. I några få fall har den utsatta fått stöd från myndigheter, arbetsledning eller fackförening. Allra vanligast är bristande eller helt uteblivet stöd, som i detta exempel:

Första gången jag försökte ta mig ur var jag 18. Socialsekreteraren undrade lite förstrött hur jag hade tänkt att de kunde hjälpa mig. Några pengar skulle det verkligen inte bli tal om eftersom jag antagligen jobbat ihop mer pengar på en vecka än hon tjänade på en månad. Hon tog fram miniräknaren och räknade. I övrigt, förklarade hon var det inte olagligt att prostituera sig och därför inget de kunde hjälpa till med. (9)

I vittnesmålet berättar en tonårig flicka om social missaktning i form av förnedring eller kränkning. Hon nekas hjälp av en socialsekreterare med hänvisning till livsstil och livsval. Skildringen är typisk för de många vittnesmål där den utsatta sökt stöd hos organisationer och instanser med uppdrag att företräda deras intressen. Den stödsökande lämnas ensam med budskapet att hon får skylla sig själv.

Berättelser om den utsattas möjligheter i arbetslivet

I 75 vittnesmål berättas om den utsattas möjligheter i arbetslivet. Många uppgiftslämnare blir uppsagda, slutar på eget initiativ, byter arbetsplats eller bransch.

Blev öppet sexuellt trakasserad av en manlig kollega i en relativt liten butik. Övriga kollegor (alla kvinnor) sa att han varit likadan mot dem. Jag bad dem om hjälp men ingen vågade säga något av rädsla att själva bli utsatta igen. Tog därför upp problemet med (manliga) chefen som sa att det inte var något att bry sig om och att jag "måste tåla ett par skämt". Mådde MYCKET dåligt av detta så jag sjukanmälde mig två dagar då jag bara grät. När jag kom tillbaka till jobbet ville man avsluta min provanställning eftersom jag inte verkade kunna samarbeta i grupp. (10)

Hon som berättar beskriver situationen på en tidigare arbetsplats, en situation som illustrerar att kvinnor måste acceptera att bli socialt missaktade för att få behålla sitt arbete. Alla kvinnliga medarbetare utsätts för chefens sexuella trakasserier, vilka därmed uppfattas som något de måste klara av att känslomässigt hantera. Den kvinnliga

kroppens förhållande till omgivningen präglas av detta outtalade, men ändå förgivetagna krav. Rädslan att återigen bli utsatt tystar de kvinnliga kollegorna, hindrar dem från att säga ”också jag” och på så sätt överskrida den situation som kvinnorna befinner sig i tillsammans. I stället legitimeras de sexuella trakasserierna, samtidigt som kvinnornas livsmöjligheter begränsas. Hon som berättar beskriver att hon mådde så dåligt att hon tvingades sjukskriva sig. Det är så de sexuella trakasserierna känns och upplevs av kvinnan som berättar. Vidare ledde hennes försök att påtala detta – att sätta ord på sin situation – till att hon blev uppsagd från sin provanställning. Att vara kvinna innebär i detta fall att inte kunna tala om sin situation, vilket är ytterligare ett i raden av exempel på epistemisk orättvisa. Värt att notera är att hon som berättar blir uppsagd med hänvisning till bristande samarbetsförmåga, snarare än sin vägran att låta sig tystas. Vi ser här hur omgivningen tillskriver den utsatta den inkompetens som den som utsätts för epistemisk orättvisa ofta internaliserar. I berättelsen sägs inget explicit om förövarens karriär, men det framgår att den som utsätter skyddas av chef och arbetskamrater. De är således solidariska med förövaren i stället för offret. I nästa kategori omnämns förövarnas karriärer särskilt.

Berättelser om förövarnas möjligheter i arbetslivet

I 42 vittnesmål berättas om förövarnas karriärer. Följande exempel handlar om övergrepp på andra än den som berättar. Det avrundas med en mer generell reflektion om rättssäkerhet och genus.

En av mina tidigare chefer har erkänt dålig kvinnoyn. För ett par år sen blev han polisanmäld för våldtäkt och olaga frihetsberövande. Förundersökningen lades ner. Kort efter det fick han ett toppjobb på ett stort magasin. Idag är han chefredaktör för en av Sveriges största tidningar. Jag undrar vad som hade hänt om en kvinna blivit anmäld för ett brott med högt straffvärde. (11)

Även i detta vittnesmål ges ett exempel på kvinnors situation i arbetslivet och hur social missaktning i form av sexuella trakasserier är strukturellt betingad. Det är en berättelse om hur en manlig chefs dåliga kvinnoyn och sexuella trakasserier legitimeras av samhället. Dels genom att de sexuella trakasserierna inte får några rättsliga följder, trots att de anmäls, dels genom att den dåliga kvinnoynen inte innebär något karriärmässigt hinder, trots att den är allmänt känd. Att vara misogyn och utsätta kvinnor för sexuella trakasserier leder i detta fall inte till en begränsning av socialt erkännande. Att få ett toppjobb på ett stort magasin och sedan bli chefredaktör på en av Sveriges största tidningar är snarare ett uttryck för social uppskattning. Liksom männen i citat 5 och 6 uppvisar denna man bristande förmåga att respektera andras, i det här fallet sina medarbetares, personliga och sociala integritet. Som vi tidigare påpekat är denna kognitiva förmåga emellertid ett krav för att i ett modernt samhälle betraktas som en fullgod samhällsmedborgare. Normerna för manligt beteende gentemot kvinnor tycks emellertid även här nonchalera detta.

Uppgifter om ålder på den som vittnar och den som utför kränkningen

I 172 vittnesmål förekommer uppgifter om ålder. Narrativet där en äldre man i maktposition erbjuder sig att hjälpa en yngre kvinna och utsätter henne för övergrepp förekommer ofta. Det finns berättelser som sträcker sig över lång tid, där trakasserier uppträder i serier och trappas upp allteftersom. Av utrymnesskäl avstår vi från att citera någon sådan. En återkommande berättelse i olika skepnader handlar om en kvinna som är ny på jobbet och erbjuds hjälp av en äldre man. Han kräver snart sex i utbyte, men blir avvisad och börjar trakassera henne inför arbetskamrater som låtsas som ingenting eller skrattar. Vi ser i många av vittnesmålen hur övergrepp och förnedring eller kränkning, där kvinnors personliga integritet och sociala uppskattning hotas, leder till att de utsattas livsmöjligheter minskar medan förövarnas livsmöjligheter ökar. Många berättelser handlar om kvinnor som lämnar sina arbetsplatser, medan män backas upp av chefer och andra anställda och avancerar i karriären. I nedanstående berättelse sker övergreppen i skolmiljö. Kvinnan beskriver också hur hon blir vittne till övergrepp på andra och hur rättsväsendet misslyckas med att skydda henne. Ett fylligt vittnesmål som detta uppfyller kriterierna för att ingå i samtliga av de kategorier av social missaktning som vi redogjort för ovan:

Sista året på gymnasiet blev jag våldtagen av en lärare på min skola. Jag trodde han var min vän. Vi hade delat många djupa diskussioner och samtal. Jag ville så gärna skriva en bok om kvinnors utsatthet. [...] Han skulle hjälpa mig att samla material och med trycket. Många klasskompisar kom till honom när de ville ha hjälp med ett arbete som gällde kvinnors rätt. Han var expert på ämnet. Det tog mig fler månader att orka berätta för någon. För att orka gå till skolan och se honom varje dag var jag tvungen att förtränga det som hänt. Frysa ut honom och undvika honom. Då gick han över till min bästa kompis. Manipulativt tryckte han ner henne för att sedan vara den som fanns där, precis som med mig. Jag polisanmälde honom efter studenten. Jag blev kallad till förhör. Min förundersökning lades ner eftersom jag inte befann mig i en tillräckligt utsatt position, då han inte betygsatte mig i något ämne. (12)

Liksom många andra vittnesmål i denna kategori inträffar övergreppet först efter att förövaren etablerat någon form av gemensamt projekt med den utsatta, till exempel ett mentorskap eller som i det här fallet ett bokprojekt, ironiskt nog om kvinnors utsatthet. Genom övergreppet reduceras situationen som genomsyras av ömsesidigt erkännande, erhållen genom djupa diskussioner och samtal, till en situation där den utsattas vilja kan ignoreras av mannen, vilket är en typ av svek som är ett bärande element i många av vittnesmålen i de svenska #metoo-uppropen. Sveket ger övergreppet en särskild dimension; inte ens i de sammanhang där kvinnor ingår i respektfulla och emotionellt stärkande relationer med män kan de känna sig säkra på att våldtäkt inte är en risk. Om vi lägger citat 1 – i vilket män utan någon närmare relation till kvinnan i en hiss fäste hennes uppmärksamhet på våldtäktpotentialen i situationen – bredvid detta vittnesmål (citat 12) – i vilket mannen i en relation som

karaktäriseras av ömsesidigt erkännande väljer att våldta den tonåriga flickan som berättar – träder en bild fram av att sexuella trakasserier är en allstädes närvarande risk.

Slutsats

I den här artikeln har vi undersökt hur de som vittnade i de svenska #metoo-upproppen beskriver sexuella trakasserier i termer av händelser, upplevelser och konsekvenser. Målet har varit att fånga den sociala komplexitet som de sexuella trakasserier inrymmer, vilket har gjorts genom att analysera vittnesmålen med hjälp av teorier om erkännande (Honneth 1995) och epistemisk orättvisa (Fricker 2007). I artikeln har vi på så sätt identifierat fyra olika typer av social missaktning som vittnesmålen ger uttryck för: fysiska och psykiska övergrepp, förnedring eller kränkning, rättsberövande och epistemisk orättvisa. Enligt Honneths teori om erkännande och Frickers teori om epistemisk orättvisa skadar dessa former av social missaktning den personliga identiteten hos den utsatta genom att bryta ner självförtroendet, självaktningen, självuppskattningen och förmågan till kunskapsutveckling.

Tidigare forskning visar att sexuella trakasserier oftast förekommer genom att en man utsätter en kvinna. I artikeln ges exempel på att sexuella trakasserier också förekommer som manlig samhandling: där en man agerar inför en publik som på olika sätt kan ge sitt bifall samt uttrycka solidaritet och igenkänning med förövaren. Att män i grupp objektifierar en kvinna och på henne projicerar sexuella fantasier, eller åtminstone uttrycker sitt gillande över att en av dem gör detta, verkar inte bryta mot sociala normer, eftersom det förekommer i vitt skilda kontexter och utan att någon där och då opponerar sig. Som vi ser det är glappet mellan den utsattas upplevelse och förövarnas upplevelse av situationen en form av hermeneutisk orättvisa. Alla som är närvarande ser vad som händer, men det saknas ett språk för att formulera det som händer på ett sådant sätt att det framstår som social missaktning genom förnedring eller kränkning, i Honneths betydelse av begreppet. #Metoo-rörelsen lyckades skapa ett retoriskt rum där vittnesmål om denna typ av förnedringar eller kränkningar trots detta kunde uttryckas och bli förstådda. Naturligtvis finns det många exempel på mer idealtypiska former av övergrepp i de svenska #metoo-upproppen, inte sällan i kombination med berättelser om att de utsatta inte blivit trodda eller inte ansetts tillräckligt trovärdiga för att rättsväsendet ska agera, det vill säga epistemisk orättvisa som i sin tur leder till rättsberövande.

För att förtjäna legitimitet som moraliskt tillräckelig och därmed bli en fullvärdig samhällsmedborgare menar Honneth att förmågan att uppmärksamma och respektera andra personers rättigheter oavsett vad man känner och tycker om dessa personer är nödvändig. De sexuella trakasserier vi fått ta del av genom vittnesmålen i de svenska #metoo-upproppen visar att denna förmåga brister hos förövarna. Men vi ser också vad vi kan kalla förlåtande strukturer för förnedring eller kränkning som gör handlingarna begripliga – exempelvis principerna att hellre fria än fälla, lite skämt måste man tåla, och varianter på det temat. Av vittnesmålen att döma är det relativt osannolikt att en man

som begår sexuella trakasserier blir straffad för det. Tvärtom finns det många som vittnar om att förövare får erkännande i form solidaritet, det vill säga får social uppskattning i de sammanhang som de sexuella trakasserier utspelar sig i, såväl som senare i livet och yrkeskarriären trots vetskap om de sexuella trakasserier som utförts. Eftersom vittnesmålen är skrivna retrospektivt har vi också fått viss inblick i vilka konsekvenser de sexuella trakasserier fått för de utsatta. En i vår mening avgörande konsekvens är att den utsatta förvägras sin plats som en självklar deltagare i ett socialt sammanhang, oavsett om det handlar om hästsport, musicerande, att gå i skolan eller utöva sitt yrke. Övergreppen är integrerade i sociala sammanhang och de utsatta blir i någon mening exkluderade från att vara självklara deltagare i dessa sammanhang. De konstitueras också som objekt för den manliga blicken på ett sätt som manliga deltagare i dessa sammanhang inte blir utsatta för. Strategierna för att hantera detta skiljer sig förstas åt beroende på kontexten. Vanligen handlar det om att försöka vara kvar i det sociala sammanhanget, men att undvika den individuella förövaren. Många väljer ändå till sist att dra sig tillbaka från det sociala sammanhanget och få utsatta berättar om en framgångsrik proteststrategi (*voice-strategy*) för att tala med Hirschman (2008[1970]).

Sammanfattningsvis ges en bild av ett starkt patriarkat. #Metoo lyckades kasta nytt ljus på maktordningen och skapa uppmärksamhet för problemet med sexuella trakasserier. De former av social missaktning som behandlats i artikeln (fysiska och psykiska övergrepp, förnedring eller kränkning, rättsberövande och epistemisk orättvisa) och som kommer till uttryck i vittnesmålen om sexuella trakasserier i de svenska #metoo-uppropan kan leda till personligt lidande och sociala förluster. Det blir tydligt när kvinnor lämnar de sammanhang, organisationer eller arbetsplatser där de blivit utsatta, men det genererar också vilja till upprättelse. Vi tolkar de svenska #metoouppropan framförallt som en kollektiv kamp för erkännande och rättvisa.

Referenser

- Askanius, T. & J. Møller Hartley (2019) "Framing gender justice. A comparative analysis of the media coverage of #metoo in Denmark and Sweden", *Nordicom Review* 40 (2):19–36. <https://doi.org/10.2478/nor-2019-0022>
- Bondestam, F. & M. Lundqvist (2018) *Sexuella trakasserier i akademien. En internationell forskningsöversikt*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Blumer, H. (1954) "What is wrong with social theory?", *American Sociological Review* 19 (1):3–10. <https://doi.org/10.2307/2088165>
- Burke, T. (2017) "The inception", <https://justbeinc.wixsite.com/justbeinc/the-me-too-movement-cmml> (hämtningsdatum 10 november 2021)
- Carlsson, N. (2009) *Avslöjandets tid. Kvinnors bearbetning av sexuella övergrepp*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Cockburn, C. (1991) *In the way of women. Men's resistance to sex equality in organizations*. Ithaca: Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9781501722585>
- Code, L. (1995) *Rhetorical spaces. Essays on gendered locations*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203724132>

- Fredriksson, M. & A. Alvinus (2019) "Organisationskultur och ledarstrategier i ljuset av #metoo", *Arbetsmarknad & Arbetsliv* 25 (2):28–45.
- Fricker, M. (2007) *Epistemic injustice. Power and the ethics of knowing*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198237907.001.0001>
- Hansson, K., M. Sveningsson, M. Sandgren & H. Ganetz (2019) "We passed the trust on. Strategies for security in #MeToo activism in Sweden." Paper presenterat vid 17th European Conference on Computer-Supported Cooperative Work, European Society for Socially Embedded Technologies, Salzburg, Österrike, 8–12 juni 2019. <https://dl.eusset.eu/handle/20.500.12015/3247> (hämtningsdatum 9 november 2021)
- Hirschman, A.O. (2008[1970]) *Sorti eller protest. En fråga om lojaliteter*. Lund: Arkiv.
- Honneth, A. (1995[1992]) *The struggle for recognition. The moral grammar of social conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- Jackson, D.L. (2018) "'Me Too'. Epistemic injustice and the struggle for recognition", *Feminist Philosophy Quarterly* 4 (4). <https://doi.org/10.5206/fpq/2018.4.6231>
- Jeffner, S. (1998) *Liksom våldtäkt, typ... Om ungdomars förståelse av våldtäkt*. Stockholm: Brevskolan förlag.
- Johansson, M., K. Johansson & E. Andersson (2018) "#Metoo in the Swedish forest sector. Testimonies from harassed women on sexualised forms of male control", *Scandinavian Journal of Forest Research* 33 (5):419–425. <https://doi.org/10.1080/02827581.2018.1474248>
- Kensbock, S., J. Bailey, G. Jennings & A. Patiar (2015) "Sexual harassment of women working as room attendants within 5-star hotels", *Gender, Work & Organization* 22 (1):36–50. <https://doi.org/10.1111/gwao.12064>
- Latcheva, R. (2017) "Sexual harassment in the European Union. A pervasive but still hidden form of gender-based violence", *Journal of interpersonal violence* 32 (12):1821–1852. <https://doi.org/10.1177/0886260517698948>
- MacKinnon, C.A. (1979) *Sexual harassment of working women. A case of sex discrimination*. New Haven: Yale University Press.
- McDonald, P. (2012) "Workplace sexual harassment 30 years on. A review of the literature", *International Journal of Management Review* 14 (1):1–17. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2370.2011.00300.x>
- Milan, S. (2015) "From social movements to cloud protesting. The evolution of collective identity", *Information, Communication & Society* 18 (8):887–900. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2015.1043135>
- Nyman, M. (2003) *Att bli synlig. Kvinnor giltiggör erfarenheter av incest, rituella och andra sexuella övergrepp*. Göteborg: Stödcentrum Beda.
- Pandevski, S. (2018) "Tarana Burke kämpar mot sexuellt våld", *Faktum* 184: 10–15.
- Park, A. (2017) "#MeToo reaches 85 countries with 1,7M tweets", <https://www.cbsnews.com/news/metoo-reaches-85-countries-with-1-7-million-tweets/> (hämtningsdatum 2 juli 2021)
- Penttinen, E., M. Jyrkinen & E. Wide (2019) *Emotional workplace abuse. A new research approach*. Cham: Palgrave. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-19993-7>

Simonsson, A. (2020) *Förebyggande arbete mot sexuella trakasserier i svenskt och nordiskt arbetsliv. En forskningsöversikt*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning, Göteborgs universitet.

Författarpresentationer

Emma Engdahl är professor i sociologi vid Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet. Hennes forskning handlar om de sociala villkoren för självutveckling och självförverkligande, samt betydelsen av det mänskliga känslolivet för rationellt handlande och demokrati. Hon har bland annat skrivit böckerna *A theory of the emotional self* (2004) och *Depressiv kärlek* (2016).

Maria Nyman är etnolog och pionjär i #metoo-rörelsen. Hon har arbetat med kunskaps-spridning om sexuellt våld sedan början av 2000-talet och är nu redaktionssekreterare på Centrum för våldsstudier vid Örebro universitet.

Hans Ekbrand är lektor i sociologi vid Göteborgs universitet. Han disputerade på en avhandling om mäns våld mot kvinnor och har bland annat forskat om brottslighet, fattigdom och sociala medier.

Kontaktperson

Emma Engdahl

Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet

Box 720, 405 30 Göteborg

emma.engdahl@gu.se

The dyad is not enough

Third-party mediation as a precondition for cohesion in long-term step relationships

Abstract

The increasing prevalence of ageing stepfamilies and the potential of stepchildren to act as a source of support for older parents have increased the interest in long-term intergenerational step relationships. Applying a life-course perspective combined with Simmel's theorizing on social dynamics, this exploratory study aims to investigate the preconditions for cohesion in long-term intergenerational step relationships. The study is based on interviews with 13 older parents, aged 66–79, who have raised both biological children and stepchildren. Retrospective life-course interviews were used to capture the development of step relationships over time. Interviews were analysed following the principles of analytical induction. The results reveal four central third-party relationships that are important for cohesion in intergenerational step relationships over time, involving: (1) the intimate partner; (2) the non-residential parent; (3) the bridge child; and (4) the stepchild-in-law. The findings have led to the conclusion that if we are to understand the unique conditions for cohesion in long-term intergenerational step relationships, we cannot simply compare biological parent–child dyads with step dyads, because the step relationship is essentially a mediated relationship.

Key words: life course, linked lives, mediating relationships, older step-parents, step relationships

THE RISE OF divorce culture (Hackstaff 1999) in many parts of the Western world in the 1960s and 1970s and the concurrent deinstitutionalization of family life (Giddens 1992; Beck & Beck-Gernsheim 2002; Cherlin 2004; Bildtgård & Öberg 2017) has led to increased heterogeneity in family relationships among current older cohorts (Connidis 2020). Increasing numbers of older people have raised stepchildren (for Sweden, see Evertsson & Magnusson 2014), and many of these parent–child relationships persist in later life. In the US in 2012 roughly 40 per cent of middle-aged and older couples (51+ years of age) with children were in a relationship where at least one partner had a stepchild (Lin, Brown & Cupka 2018). The purpose of this exploratory study is to investigate the preconditions for cohesion in long-term intergenerational step relationships.

The increasing prevalence of ageing stepfamilies and the potential of stepchildren to act as a source of support for older parents have prompted research about intergenera-

tional cohesion in step relationships. Much of this research has investigated differences in the quality of relationships between parents and adult children in biological versus step dyads. To capture differences in relationship quality between step and biological child–parent dyads, DeLongis and Preece (2002) coined the concept of *stepgap*. A consequence of the comparative ambition has been that much research on ageing stepfamilies has focused on capturing this expected difference through cross-sectional studies of dyadic parent–child relationships in biological families and stepfamilies.

Studies of ageing stepfamilies have sought evidence for a stepgap within different dimensions of the intergenerational relationship. Some studies have found that step-parents have weaker emotional contact (Arránz Becker, Salzburger, Lois *et al.* 2013; Kalmijn 2013) and lower contact frequency (Ward, Spitze & Deane 2009) with their adult children than do biological parents, while others have presented more mixed results (Steinbach & Hank 2016). Some studies have found evidence of less intergenerational exchange in ageing stepfamilies than in ageing biological families (Amato, Rezac & Booth 1995; Pezzin & Schone 1999; Aquilino 2005; Pezzin, Pollak & Schone 2008) and that having only stepchildren can increase the risk for ill health, institutionalization and lower life expectancy in older mothers (Pezzin, Pollak & Schone 2013). Ganong and Coleman (2006) reported that people in general tend to think the moral duty for adult children to provide support for their biological parents is bigger than for step-parents, and that the duty to provide support for step-parents is a question of serial reciprocity – it depends on the help that step-parents have provided for their stepchildren earlier in life.

Quantitative studies of intergenerational cohesion in ageing stepfamilies have generated important knowledge, but they also have limitations. Coleman and Ganong (1990; Ganong & Coleman 2017) used the label “deficit-comparative” to describe studies that take the nuclear family as their reference point and demonstrate how stepfamilies fail to function as well as biological families. They argued that a more fruitful approach would be to look at the functioning of the stepfamily in its own right. A similar criticism can be levelled at comparing biological relationships with step relationships.

The problem of using the biological family or relationship as a normative reference point is compacted in quantitative research where variables and their values are typically predefined and based on theoretical assumptions about the nuclear family. For a more neutral view of what characterizes step relationships, we need explorative studies that compare biological and step relations without taking the former as the norm. Without qualitative comparisons it is difficult to identify the characteristic traits of the step relationship. In the following we will argue that one essential defining trait of the step dyad that distinguishes it from the biological dyad, and that is central to understanding its long-term cohesion, is its dependence on third-party mediating relationships.

Studies that follow the development of step relationships over time have shown how sensitive the step dyad is to transitions involving *third parties* in the family system. Some studies have noted that the step relationship is dependent on the relationship

between the step-parent and his or her partner, the biological parent (Ganong & Coleman 2006; Schmeeckle, Giarrusso, Feng *et al.* 2006; Hans, Ganong & Coleman 2009; Klaus, Nauck & Steinbach 2012; Noël-Miller 2013; Coleman, Ganong, Russell *et al.* 2015). Weaver and Coleman (2010) noted that biological mothers tend to act as mediators between stepfathers and stepchildren, shaping their relationship. Noël-Miller (2013) reported that the contact frequency between adult children and step-parents diminished rapidly when the parental relationship was dissolved – quicker if they separated than if the step-parent was widowed, but diminishing in both cases. Similarly, Schmeeckle, Giarrusso, Feng and Bengtson (2006) found that adult children were more likely to view their step-parents as parents if the parent couple were married than unmarried, and less likely to view them as parents if they had separated from their (the adult children's) biological parent than if they were still a couple. Coleman, Ganong, Russell and Frye-Cox (2015) made the same observation in a study about stepfamily dissolution through divorce. The extent to which adult children continued to claim their step-parents as family, post-divorce, was dependent on the continued relationship between the parent and the step-parent, primarily because children tended to be loyal to their biological parent. Klaus, Nauck and Steinbach (2012) similarly found that the emotional relationship between adult children and their stepfathers was dependent on the maternal relationship: if the relationship between the child and the biological mother was good, the relationship between the adult child and his or her stepfather was more likely to be close. These authors also found that the continuity of the step relationship was strongly based on the continuity of the relationship between the step-parent and the biological parent. All these studies show how the step dyad is dependent on the mediating third party: the biological parent.

Another third party that may impact on step relationships is the non-residential biological parent. Klaus, Nauck and Steinbach (2012; see also Schrodt 2011) have pointed out that in stepfather families the stepfather and the biological father have to adapt to each other, but that the residential biological mother tends to decide the degree of involvement of the respective fathers with her children. Marsiglio and Hinojosa (2007) showed that even if biological fathers can sometimes act as allies to stepfathers, as a way of maintaining contact with their children, the relationship between the two fathers depends on the biological mother's relationship with her ex-partner. Both these studies showed how the relationship history of the biological mother is key to the stepfather–child relationship. Has she been widowed or divorced? Is the biological father absent or present? Does he collaborate? Vinick and Lanspery (2000) showed that the relationship between adult children and older step-parents tended to be better if the biological parent had been widowed than if he or she was divorced. One reason was that in the case of widowhood there were no competing loyalties between step-parents and non-residential biological parents.

Yet another third party that has been assumed to impact on the step relationship is a child common to both parents in the restructured family. A common child has been suggested to increase family integration by forming a bond of blood between family members. Ganong and Coleman (2017) described this as the “concrete baby

effect” – referring to the child’s assumed effect of cementing family bonds. However, empirical evidence of this effect is mixed. Compared with stepfamilies without common children, family boundary ambiguity has been shown to be lower in stepfamilies that also include children common to both parents (Stewart 2005a), but parental involvement with stepchildren has not been shown to be stronger in these families (Stewart 2005b).

All of the above studies of stepfamily development have provided different puzzle pieces hinting at the step dyad being dependent on mediating third-party relationships. Some studies have shown the impact of partners, others of non-residential parents, while yet others have shown the impact of common children. However, to our knowledge no prior study has provided a coherent perspective on the importance of third-party relationships as a precondition for cohesion in the step relationship over the life course.

In this exploratory study of the preconditions for cohesion in long-term inter-generational step relationships, we found that older people tended to talk about the development of the relationship with their biological children in terms of a dyad. By contrast, they talked about the development of the stepchild relationship in terms of third parties. A central inductive finding was that the step relationship is essentially a *mediated relationship*, and that cohesion in the step dyad over time cannot be fully understood without this insight.

Theory

In a previous article (Bildtgård & Öberg 2020) we demonstrated that older parents tend to feel emotionally closer to their biological children than to their stepchildren, and that adult children tend to feel emotionally closer to their biological parents than to their step-parents. We also showed that step relationships run a risk of being “un-claimed” as family relations, and that they tend to be more fragile over the life course. The basis for the present article is the empirically generated insight that cohesion in the step relationship over the life course tends to depend primarily on mediating third-party relationships, and only secondarily on the direct dyadic relationship between the step-parent and their stepchild. Hence the title of the article: “The dyad is not enough”.

To describe how third-party relationships affect the step relationship over time we use the concept of linked lives from life-course theory, as well as Simmel’s theorizing on social dynamics in dyads and triads (1908). Elder (1996) presents linked lives as a central principle of life-course theory. It is through the people that we are directly linked to, that we experience the weight of the social world: “Human lives are typically embedded in particular configurations of social relationships with kin, friends, and others across the life span. Social regulation, support, and patterning occur in part through these relationships” (Elder 1996:36). The concept of linked lives emphasizes that many major events in the life course are the consequences of choices made, not by the individuals themselves, but by important people they are linked to. For example, a child becomes a stepchild through the dissolution of their parents’ union and one

of the parents' later repartnering – and neither transition is directly a choice of their own. The step relationship tends to remain dependent on the biological parent for its development over the life course. This implies that lives are shaped not only dyadically in relation to individual others, but often in relation to triads or wider networks of interdependent people.

To illustrate and discuss how third parties can affect cohesion in the step relationship over the life course we follow Simmel's (1908) theorizing on social dynamics in dyads and triads. Like Elder (1996), Simmel proposed a relational view of the social world. The social dimension primarily exists *between* individuals, rather than in or outside them. Simmel explored the basic forms of social dynamics through an analysis of dyads and triads. Dyads are the simplest social units into which all social relations, such as the step relationship, can be divided. More than other relationships, dyadic relationships have a potential to be intimate and personal.

It is through the addition of a third person that social dynamics in their full complexity can be observed. The third party may relate to the other two in the triad in different "ideal typical" ways: as a *mediator* who supports the dyadic relationship, for example by uniting them in a common project, or by providing a link between them, or by furnishing a common enemy. Alternatively, as a *neutral arbitrator* who manages dyadic conflicts by acting as an impartial spectator or referee in relation to the other parties. Or, finally, as a *challenger* who undermines the dyadic relationship for his or her own gain. An investigation into intergenerational step relationships therefore has to consider important third-party relationships that may impact the integrity and quality of the relationship.

Although Simmel (1908) primarily focused on social micro dynamics he included supra-individual social entities as forms that affect social interaction. Marriage, the family, and male and female gender roles are examples of such social forms that can have an imprint on individual and collective agency. Simmel's theorizing on social dynamics does not focus on the family in particular, but is well adapted for our purposes. In the following we use his discussion to illustrate how third parties affect cohesion in step relationships over time.

A common argument in recent modern family theory has been that family relationships have been individualized (Beck & Beck-Gernsheim 2002), democratized (Giddens 1992) and deinstitutionalized (Cherlin 2004). Rather than being the result of an externally imposed form they are products of individual negotiation. However, from the relational perspectives above it is apparent that family relationships are many times the product of negotiations that the individual has not participated in him or herself, sometimes within the structuring parameters of supra-individual social forms such as marriage and gender roles. This relational view is also very much in line with current criticisms (Jamieson 1999; Smart & Neale 1999; Smart 2007) of theorists of late modernity, such as Giddens and Beck and Beck-Gernsheim, for putting too much stress on individuals' ability to freely shape their relationships. For example, having a child in common makes a clean break with an ex-partner very difficult, as will be demonstrated below.

The interdependence of dyadic relationships on third parties is clearly the case in step relationships. From a theoretical standpoint this may be argued to be the case for all human relationships. However, the empirically generated insight that we wish to convey here is that of a qualitative difference between biological parent–child relationships and step relationships. In contrast to the biological relationship that is based on a direct biological and juridical link, and which the interviewees in our study described primarily in direct personal/dyadic terms, the step relationship was often recalled by our interviewees in a third-party context and, as our results show, tends to remain dependent on third-party relationships for its existence and development over the life course.

Method

This article is based on an explorative study about the preconditions for cohesion in long-term intergenerational step relationships in ageing stepfamilies. The study was financed by Forte, the Swedish Research Council for Health, Working Life and Welfare (2014/0395), and vetted and approved by the Regional Ethical Committee in Uppsala (Dnr 2015/235).

For the study, retrospective interviews on long-term parent–child step relationships were conducted. To make visible the distinctive features of the step relationship, a systematic comparison with biological relationships was strived for. For this reason, the sample was purposefully structured to include only older parents who had raised *both* biological children and stepchildren. Although the biological relationships are an important part of the data and analysis, the focus of the presentation is on the relationship between the older step-parent and their adult stepchild.

Participants were recruited between autumn 2015 and spring 2017. The recruitment strategy included advertisements in retirement magazines, local radio for retirees, organizations for retirees and for step-parents, Internet forums on family issues, Facebook ads, and contacts through colleagues and students.

Table 1. Sample descriptives.

Interviewees (IPs)	Age, years	Gender	Relationship to stepchild's biological parent	Duration, marital/non-marital cohabitation with step-child's parent, years	N of residential stepchildren*	N of non-residential stepchildren*	Age of step-children at step relationship establishment, years	Age of step-children today, years	N of residential biological children*	N of non-residential biological children*	N of bridge children**
IP 1	79	Female	Widowed	32	1	1†	15; 18	55; 58	1	1	0
IP 2	71	Female	Divorced†	8	0	2	7; 11	52; 56	2	0	1
IP 3	70	Female	Divorced	9	0	2	4; 6	42; 44	1	2	1
IP 4	71	Male	Divorced	9	0	2	6; 9	34; 37	1	2	1
IP 5	72	Male	Married	40	2	1	12; 15	51; 54	2	0	0
IP 6	72	Female	Married	40	1	0	13	51	2	0	0
IP 7	76	Female	Married	38	1	2	2; 6; 10	41; 45; 49	3	0	1
IP 8	74	Male	Married	38	2	0	14; 16	52; 54	1	2	1
IP 9	66	Female	Married	32	0	2	7; 10	39; 42	2	0	2
IP 10	67	Male	Divorced	13	2	0	13; 16	26; 29	3	0	0
IP 11	74	Female	Married	44	3	0	1; 9; 13	50; 53; 55	2	0	0
IP 12	73	Female	Married	33	1	2	8; 13; 15	42; 47; 50	2	0	0
IP 13	78	Male	Divorced	10	1	0	6	45	1	0	1

IP = interviewed person.

†Deceased.

*Refers to earlier stages of life when children were still living with parents.

**Children common to the two parents in the restructured family.

The sample (see Table 1) on which this article is based consisted of 13 parents (eight women, five men) aged 66–79 (mean age 72.5) years who had raised both biological children and stepchildren. Altogether the participants had 59 children (31 biological; 28 step), 97 grandchildren (62 biological; 35 step) and 28 current and former partners. That is, all in all the sample included 184 family *relationships*. In total the participants had shared their restructured household with 34 children (20 biological; 14 step), and

not at all shared the household with 25 children (eleven biological; 14 step). The described step relationships had, with one exception (13 years), a duration of 28–45 years.

In addition to the older participants who are the focus of this article the sample consisted of an additional eleven adult stepchildren who had been raised by both biological and step-parents. Their data (not reported here) support the results below but add an additional level of conceptual complexity (all the presented third-party relationships are the same but have different names from a child's perspective). In order to keep the presentation reasonably transparent we have chosen to focus only on the voices of the older step-parents. A more in-depth presentation of the data set, including the adult stepchildren, can be found in Bildtgård & Öberg (2020).

Extensive individual face-to-face semi-structured interviews (mean length 84 minutes) were conducted and digitally recorded by the authors and transcribed in full. In order to capture the development of the step relationship over time we retrospectively asked the older parents about their family history from early adulthood onwards (including the birth of biological children; initiation of the relationship with their stepchildren; duration of the relationship; organization of parenthood, etc.), their relationship with their biological children and their stepchildren (e.g. whether they considered their stepchildren as their children and how they believed their stepchildren perceived their relationship) and the relationship between the children (siblings, half-siblings, step-siblings). Following the model of intergenerational solidarity (Bengtson & Roberts 1991; Bengtson 2001) we asked about contact frequency, emotional closeness, help and support, and familial obligations, for each respective child. The interview closed with questions about the future of their relationships with their stepchildren and biological children. In all questions the intention was to capture the distinctive feature of the step relationship through systematic comparison with its biological counterpart, without setting the latter as a normative reference point.

A first step in the analysis was to create a set of case descriptions that included, for each participant: a life-course timeline, detailing central transitions; a genogram including all described family members; a comprehensive summary of the interview; the full interview transcript; and, finally, condensed descriptions of each of the 13 interviewees' significant family relationships (184 in total, see above).

The second step of the analysis, following the principles of analytical induction (Znaniecki 1969[1934]; Öberg 1997; Plummer 2001; Denzin 2009), was to generate hypotheses from the case descriptions. The goal was to turn the insights of the individual case descriptions into meaningful knowledge for family gerontology. Analytical induction was used to induce hypotheses from single case descriptions, continuously revising these hypotheses with every new case until no negative evidence was found in the data, that is until the stated hypotheses were supported by the whole data set. The authors read the case descriptions individually, and then formulated and reformulated the hypotheses together. The process continued until consensual validation of the hypotheses was reached.

The analysis started by considering the case descriptions in terms of the study's overarching question: What are the preconditions for cohesion in long-term step re-

relationships, in comparison with biological relationships? The core proposition of this article, that mediating relationships are a central mechanism for cohesion in intergenerational step relationships over time, was based on a discovery that was generated step by step using the described principles of analytical induction. The first case generated the insight that the cohesion of the step relationship under scrutiny was negatively affected by two major life transitions involving third parties – the death of the interviewee's husband and the stepson's separation from his cohabiting partner.

The second case described how the bond between the female interviewee and her stepson had been strengthened through another third party – her newborn daughter, who became the stepson's half-sibling. Further interviewees mentioned other significant third parties and confirmed the importance of the already identified ones. This process continued until the final hypothesis was reformulated, as follows: The cohesion of the step relationship is dependent on significant third parties for its long-term development (generically illustrated in Figure 1). This gave rise to the core concept of *Third-Party Mediating Relationships*, which highlights a central precondition behind the development of and changes in step relationships over time. Four such third-party relationships of significance for cohesion in the step relationship were identified through systematic analysis, involving: (1) the intimate partner; (2) the non-residential parent; (3) the bridge child; and (4) the stepchild-in-law. These relationships vary in importance over the life course, as will be discussed below.

Each identified third party implies two mediating relationships (R1 and R2), as illustrated in Figure 1. These were emphasized differently by the interviewees and the presentation below reflects how they are represented in the empirical data. Sometimes the interviewees would mainly focus on their own personal relationship with the third party; at other times the relationship between the stepchild and the third party would be in focus. If either of these relationships was poor it was likely to have negatively affected the relationship between the step-parent and the child.

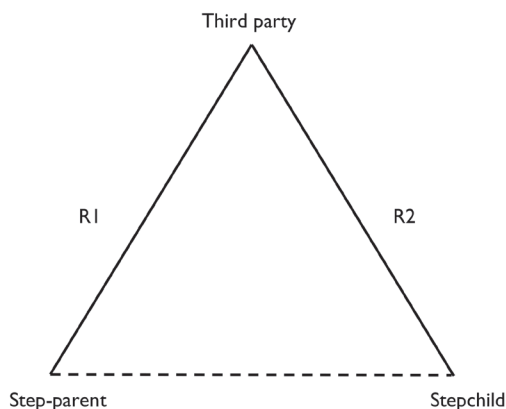

Figure 1. Generic representation of the third party-mediated relationship in intergenerational step relationships. R1 = relationship 1; R2 = relationship 2.

Below we present our findings with a focus on the identified third-party mediating relationships that shape the step relationship over the life course. The thematic presentation takes the older step-parent's, that is the interviewee's, perspective. Information about the interviewees is given in parenthesis after the quotations, including: the interviewed person (IP)'s number, gender (M for men, W for women) and age, followed by relevant relationship information depending on the theme (e.g. "IP10, M67, divorced from stepchildren's parent").

The intimate partner

A step relationship is always initiated through an intimate relationship between the step-parent and one of the biological parents of the child. In terms of Simmel's discussion of dyads and triads (1908), the biological parent mediates the relationship, directly influencing its development. Without this mediation, the step dyad would not exist. In an example from Simmel, the biological child connects the parents and becomes a common "project" that fulfils the intimate relationship. However, in our case of the stepfamily it is the biological parent who connects the other two persons and brings them together. This makes the step relationship qualitatively different from a biological family relationship, where a direct dyadic link exists between parent and child regardless of the relationship between the biological parents, and where this relationship is regulated and supported by the law. A consequence of its mediated characteristic is that although it is possible for the step relationship to achieve a certain level of independence (cf. Schmeeckle, Giarrusso, Feng *et al.* 2006), it is unlikely for the relationship to ever become fully independent of the biological parent.

Below we discuss a number of consequences of this dependence for the development of the relationship over time, based on our data: Initiation of the step relationship; Dependence on the quality of the biological parent–child relationship; Consequences in the event of the dissolution of the intimate union through separation, divorce or widowhood.

Initiation of the step relationship

The strength of the step relationship in later life is dependent on its formative years, in our data often 30–40 years previously in the life course. In the new family the biological parent becomes a mediating link and an arbitrator (cf. Simmel 1908) between the child and the step-parent. In order for a step relationship to develop, the biological parent has to allow and encourage the partner's step-parental involvement and determine its extent. Few formal or informal rules shape the step-parental role (Beck & Beck-Gernsheim 2002; Cherlin 2004) – instead, the role has to be negotiated and agreed upon. According to our interviewees (born between 1937 and 1950), such agreements had often been reached implicitly and tended to follow a traditionally gendered script, where women were expected to assume an active role as stepmothers while men assumed a more detached parental role, helping out with hobbies or presenting male role models. Gendered expectations seemed to support the stepmother role but not necessarily the stepfather role. None of the women recalled having been challenged by

their partner for assuming an active parental role, but some of the stepfathers did (see also Weaver & Coleman 2010). One stepfather described his partner's ambivalence to him acting as a parent towards her teenage daughters.

The girls' mother wanted me to put my foot down when necessary. You know, everyday things like towels on the floor, and such. And I didn't mind. If you live together then you have a right to react. So I told the girls off a few times, but then what happened was their mother turned against me and said, "You don't need to meddle in this." So I decided I wouldn't, because it got awkward. And I settled for just being a pal. (IP10, M67, divorced from stepchildren's parent)

As he was not the biological parent of the girls this interviewee felt he could not insist, and in the end he settled for being a friend to his stepdaughters. Stories like this illustrate how step relationships are determined and shaped by the intimate partner – in this case, the mother and biological parent – who mediates the relationship and acts as a gatekeeper for the step-parent. Without the consent and encouragement from the biological parent a close step relationship between the child and the step-parent is unlikely to develop.

Dependence on the quality of the biological parent–child relationship

Because the step-parent–child relationship is dependent on the step-parent's relationship with the intimate partner, it is also dependent on the relationship that the partner has with their biological children (see also Klaus, Nauck & Steinbach 2012). If it is a close and loving relationship the step-parent can often piggy-back on the parental bond, but if the relationship between the biological parent and the child is poor, it can become difficult for the step-parent to establish a close relationship with the child.

Since the step relationship is dependent on the biological parent–child relationship, it can also suffer if that relationship changes over time or is severed. For example, a male interviewee recalled how his stepdaughter – with whom he used to have a very close relationship when she was a minor – in midlife chose to sever all ties with her biological mother. As a consequence, he was also excluded from any contact with the stepdaughter. The episode highlights the links of interdependency that run through the partner to the stepchild. As a secondary consequence of the severed contact between the biological mother and her daughter the interviewee had also lost all contact with his step-granddaughter. As an adult the step-granddaughter chose to reconnect with her grandparents but their relationship continued to be constrained by her mother in the middle generation.

Laila [the step-granddaughter] was caught in the conflict. But she spent a lot of time with us when she was a kid, especially after her mother separated [from her father]. She more or less grew up with us. Our relation was strained for a while because she didn't know what to do – she didn't want to agitate her mother and she didn't want to hurt us. [...] Laila had to choose between us and her. (IP5, M72, married to stepchild's parent)

The episode illustrates the analytical point that the step-parental role remains dependent on the biological parent–child relationship, and this link extends to contacts with grandchildren. Using Simmel’s (1908) words, this episode shows a failure on the part of the mediator to link the dyad together. Consequently, in cases where the biological parent–child relationship is good, the step-parent can be aided by the child’s loyalty towards their biological parent. In cases where the relationship is strained it is instead likely to taint also the step relationship.

Consequences in the event of the dissolution of the intimate union through separation or divorce

Because the relationship between step-parents and stepchildren is mediated by the biological parent, parental separation can have fundamental consequences for the step relationship (see also Coleman, Ganong, Russell *et al.* 2015). If step-parents get on well with their ex-partners post-separation, relationships between them and their stepchildren are more likely to remain close. For example, a female interviewee who retained a very close relationship with her former husband post-divorce related how her ex-husband continued to take care of her son (his stepson) on weekends also after their divorce, and how that relationship was strengthened over the years as the son grew older and came to share more interests with his stepfather (e.g. watching sports or going out for a beer together). She also described how her own relationship with his children (her stepchildren) remained close, despite the divorce.

However, not all separations are benevolent and relationships with stepchildren are easily severed or seriously damaged when the parental relationship ends. A separation can cause a conflict of loyalties for the child which the step-parent has little chance to win. One interviewee recalled how the relationship with his stepdaughters was severed when he divorced his wife.

Our relationship changed completely after I divorced their mother. We divorced on my initiative. I think they were disappointed in me, actually. We have met briefly a few times since then but haven’t really talked. [Interviewer: Did you have more contact before the divorce?] Yes, we had. Not every day perhaps, but they kept coming to see their mother and me for holidays and they phoned regularly. (IP10, M67, divorced from stepchildren’s parent)

In conclusion, the fate of step relationships after divorce or separation tends to continue to depend on the relationship between the former intimate partners, also in later life. In our data, when intergenerational step relationships remained strong after the dissolution of the parental union, it was always because the former partners in the couple, the biological parent and the step-parent, maintained the relationship.

Consequences of widowhood

In contrast to divorce, death does not imply that the union has been wilfully ended. It therefore raises no conflicts of loyalty that negatively affect the step relationship. A

continued step relationship may instead signal loyalty to the dead biological parent, who died while still in a union with the step-parent.

Some widowed interviewees described that their relationships with their stepchildren remained close. For example, one woman described how her stepfamily continued to meet for holidays and important occasions every year even though her husband was dead. All the people linked to the former husband, including three ex-wives, their children, grandchildren and new partners, got together.

We call ourselves a travelling circus company, because there are so many of us when we get together. My former spouse had a new wife and children and grandchildren. We have celebrated every Christmas together and last year was the first time that he was no longer with us. [...] This year we will all celebrate together again. (IP2, W71, first divorced and later “widowed” from her stepchildren’s parent)

However, even if a step-parent has had a very close relationship with his or her stepchildren, the death of the partner can have a dissolving effect on that relationship, simply because the central mediating relationship that was linking them together is dissolved, diminishing cohesion. This was, for example, the case for a female interviewee who had previously had a very close relationship with her stepson but who saw less of him after being widowed from his father.

My stepson has his own life and that’s become even more pronounced after his father died. We hug and we are close but he has his own life. He sees me as his mother and he comes around to see me, but we don’t have a genuinely close contact. (IP1, W79, widowed from stepchild’s parent)

The aim in this section has been to lift the importance of the intimate partner as a mediating relationship that links the step-parent and their stepchild together and shapes the relationship over the life course. Our argument has been that it is hard to conceive of a step relationship without the inclusion of the intimate partner, and that the intimate partner continues to be a central mediator, shaping the step relationship throughout life.

The non-residential parent

A second “third party” affecting the step-parent–child relationship is the non-residential parent. In the generation that our interviewees belong to (born between 1937 and 1950), this is most often a non-custodial parent (in Sweden, joint custody became the juridical norm in 1998). In contrast to the residential parent, the non-residential parent does not directly connect the step-parent with the child, but can be very important in shaping the relationship depending on the approach he or she has chosen to take in relation to the child and the step-parent. This parent affects the relationship as a party

who is often involved in negotiations regarding the child (Beck & Beck-Gernsheim 2002). Put in Simmel's terms, a third-party non-residential parent who chooses to *challenge* the step relationship can make it difficult to achieve a close step-parent–child connection.

In our study we identified three ways in which the non-residential parent can affect the step-parental relationship – through challenge, cooperation or absence, as described below. This is true in particular in the beginning of the step relationship, before agreements have been made and things have settled, but it may have a lasting effect on the development of this relationship over the life course. Non-residential parents can also have an important influence on the step relationship after the child grows up and leaves their childhood home.

Challenge

In Simmel's argument, one of the ways in which a third party can affect the dyadic relationship is by challenging it. In our data, the most problematic scenario for the early step relationship was when the non-residential parent challenged the step-parent. Some of the female interviewees recalled having been challenged by jealous mothers who accused them of stealing their husbands and children. In one example a woman married a man who brought his son into their new family. The biological mother could not accept this arrangement and started calling late night with threats and accusations. Another female interviewee described how her abusive ex-husband had scared off one of her intimate partners by threatening him with a shotgun. Although her current husband did not scare as easily, the ex-husband continued to challenge the step relationship until he died a few years later.

A particular form of third-party challenge involves taking sides to break up the dyad. A non-residential parent could challenge the step relationship by vilifying the step-parent in front of the child, or by presenting a competing role model. One stepfather remembered how the biological father, who had a drug addiction and was absent in his son's everyday life, episodically appeared, playing the role of a more playful and exciting father figure, challenging his own efforts to present a positive role model to his stepson.

At the beginning our relationship was far from perfect. He [the stepson] kept on comparing! Because I worked a lot to keep us afloat and I suppose he wanted a bit more glamour. When his father was sober he took him to football and hockey games. Almost like bribes. And then he [the stepson] looked up to him. (IP5, M72, formerly residential step-parent)

As a consequence, the interviewee had a hard time to connect with his stepson. Only a few years later, when the father died from alcohol abuse, did the stepfather manage to achieve a closer relationship with his stepson.

Non-residential parents could therefore make step-parenthood difficult by opposing themselves to step-parents assuming a parental role, or by presenting a competing

role model. However, they did not necessarily succeed in challenging the bond in the long run. In all the stories above, because of their respective personal problems, the non-residential parents became increasingly absent parents and their impact on the step relationship diminished. Or, more commonly, over time they adapted to the new situation and started cooperating.

Cooperation

Not all non-residential parents challenge step relationships. Some non-residential parents instead act as mediators, cooperating around the common task of raising the child. As stepfamilies have become more common and shared custody arrangements have increasingly become the norm in Sweden and other Western countries, cooperation between biological parents and step-parents, inside and outside of the child's home, has become increasingly necessary (Beck & Beck-Gernsheim 2002) and the focus of empirical research (see, e.g., Marsiglio & Hinojosa 2007; Klaus, Nauck & Steinbach 2012). Shared custody was not the norm for the studied generation but most of our participants had still had cooperative relationships with their stepchildren's non-residential parent, sometimes after an initial period of negotiation on the extent and boundaries of their parental role. In these arrangements the non-residential parent seems to have concluded that cooperation around the step relationship was for the benefit of themselves, their children and their mutual relationship.

For example, one interviewee described how, after first having challenged the biological mother about the stepson's dress code and reading habits, she later developed a close cooperative relationship with the non-residential mother. Another interviewee described how after a while he got to know his stepdaughter's biological father who lived abroad, and how they cooperated around her interest in sailing:

Sally went to Germany, where her dad lived, or he came over here, every three months or so. So I got to know him – very nice guy – we got on very well. I bought an old van and turned it into a mobile home and we travelled down to Germany and visited Sally's dad and we made great contact. [...] She was into sailing so she bought a boat, and I helped out a lot, which she appreciated. I had my mobile home and it could pull a trailer so I toured the country with four girls and a boat, visiting boat racing competitions. And Sally's father joined us and he even paid for a boat. (IP13, M78, formerly residential step-parent)

Some of the interviewees recalled having thought a lot about what their parental role should be in relation to their stepchildren when a parent outside of the household existed. In the interviews this ambivalence was clearly marked by recurrent phrases such as "They already had a father", "There was already a mother", "I've never tried to be their father". However, in reality these interviewees often appear to have played a fairly substantial parental role in the lives of their stepchildren, and therefore the above phrases did not seem to describe their concrete parental efforts as much as showing a kind of verbal respect in relation to the biological parent – a boundary that

the interviewees did not seem to want to cross. To some extent, they seemed to act as “allies” to the biological parents (Marsiglio & Hinojosa 2007) with regard to their parental rights, although they took on active parental responsibility.

I've never tried to become their dad. [...] Perhaps I became a father figure for Anders [stepson]. I think he got more stability in his life than before and he appreciated it. [Interviewer: But you said you never tried to be their father?] I never tried to replace their daddy because they already had one. But they were our children. They had no other life besides this family so of course this was their family. The family sticks together. [Interviewer: Do you think they would refer to you as their dad?] Yes, they would, they would. (IP8, M74, formerly residential step-parent)

All the above examples show a degree of cooperation taking place between the step-parent and the non-residential parent. Cooperation with and sensitivity to the parent outside of the household is an example of how that non-residential parent impacts on the step-parent's relationship with their stepchildren and on their step-parental role.

Absence

A third scenario that was described in the interviews was that the parent outside of the household was absent. An absent or uninvolved parent could make it easier to shoulder the role of step-parent, not only because this was then not challenged but also because the step-parent did not have to consider a competing, biological parent. Sometimes the non-residential parent had never been part of the stepfamily equation, because that person had transitioned out of the child's life at an earlier stage; for example, they had emigrated or passed away. However, often the non-residential parent would be present in the beginning of the step relationship but gradually fade away. This was the case with some of the non-residential parents described above. They started off by challenging the step-parent's relationship, but later, alcohol or drug addiction corroded their abilities to fight for the relationship with their child, or they gave up and turned to a new family project. In any case, the transitioning out of the child's life by such a parent could facilitate the development of a bond between the step-parent and the child. This was the case for one interviewee who, as soon as their father passed away, adopted his stepchildren.

In this section we have shown how the step relationship is affected by a third party: non-residential parents. Through the way they interacted with their child and the step-parent – challenging, mediating or remaining absent/neutral – they contributed to shaping the step relationship. The relationship between the two biological parents, the ex-partners, and their model for co-parenting after divorce was often pivotal to this arrangement.

Conflicts surrounding the extent of the step-parent's involvement were often settled quite early in the relationship but this settlement was not definitive, as is evident from our family history interviews. For example, the dynamics between parents could

change if the child switched custodial parents or left the nest and thus became a child outside the step-parent's household. It was not uncommon for children to explore their relationship with the non-residential parent when they became independent adults, and to re-evaluate their relationship with their step-parent. In later life the non-residential parent no longer had any direct impact on the step relationship, but the consequences of earlier conflicts or cooperation could be evident in the quality and stability of the relationship between adult children and their older step-parents.

The bridge child

A third mediating relationship is what we have chosen to call a "bridge child": a common child of the two parents in the restructured family. Again, referring to Simmel (1908), we can make a distinction between the addition of children in stepfamilies versus biological families. Simmel argues that the step from no child to one child makes a huge difference to family dynamics in the biological family, but that a second child makes a relatively small difference. However, a second child to both parents in a restructured family creates a different dynamic. The new child will be related in blood to both the step-parent (the new child's biological parent) and the step-parent's stepchild (the new child's half-sibling). Following Simmel's categorization of third-party dynamics, such a child could constitute a mediator who strengthens cohesion in the step relationship, by constituting a biological link between the step-parent and the older child, and by being a common project (child/sibling) for both of them. The idea that a bridge child would unite a family has been proposed, but also questioned, in previous research (Stewart 2005b; Ganong & Coleman 2017). A bridge child can logically create a structurally more stable relationship between a step-parent and their stepchild by providing a legally sanctioned biological link between all family members which lends external recognition to the relationship. However, the bridge child can also create family friction.

In our data, all the interviewees who had bridge children, with the exception of one, still had close contacts with their stepchildren in later life. The bridge child seemed to have given stability to step dyads over time, because he or she added a link between the stepchild and their step-parent that was independent of the intimate partner, and that was structurally less fragile as it was not likely to come to an end through divorce or widowhood in the parental couple. The interviewees themselves intuitively pointed to the bridge child as a unifying factor. One woman expressed how the different groups in her restructured family were united by a common child.

My new husband had to conquer the house and embrace the children in order to be included in our group. He had his own group with his son John. They had lived together all of their lives. And then his daughters [who lived with their mother] visited. They became a group, the old family. And I and my children were the other old family. And my husband and me, we were also a group, so to speak. But then our daughter Linda was born. God, what a wonderful family we became.

[...] Everybody assembled around her and loved her – and my stepdaughters wanted to come and visit. And my stepson John, he loved the little girl that he could help take care of. She was the puzzle piece that brought all our groups together. (IP7, W76, married to bridge child's father)

Another interviewee described the strong bond that was formed between her own biological son and her two stepsons when they were united through a bridge child: her youngest son. She described how the brothers freely chose to split the inheritance from her ex-husband between them, although her oldest son was not his legal heir (Swedish law would not alone have awarded him an inheritance, without a legally binding will). The strong bond between the brothers also contributed to her continuing contact with her stepsons after her husband passed away.

However, a bridge child can also challenge (using Simmel's terms) the step relationship, if he or she introduces sibling rivalry and feelings of resentment among step children and biological children over unequal treatment. For example, some studies have found that a bridge child can cause jealousy and make stepchildren feel like outsiders in their parents' new family project (Stewart 2005b). This was not expressed in our interviews with older step-parents, but it was mentioned by some of the adult stepchild interviewees, so it is possibly a question of generational perspective, where parents are more likely to downplay sibling rivalry in their explanations of family cohesion. Divisive sibling dynamics can also be awakened in adult life if there is competition around parental attention for (grand)children – a common concern aired by adult stepchildren (see Bildtgård & Öberg 2020).

In conclusion, a child common to the biological parent and the step-parent can affect cohesion in the step relationship, by linking the different members of the step-family through a shared blood bond, by becoming a unifying collective project, or, on the other hand, by potentially challenging the step dyad by competing with the stepchild for parental attention.

The stepchild-in-law

The last mediating relationship we identified is that involving stepchildren-in-law. Step relationships, especially later in the life course when the stepchildren have grown up and moved out, are clearly shaped by the partners of the stepchildren: the in-laws. This is arguably true also for relationships with biological children, but if step relationships are more fragile than their biological counterparts, the partners of stepchildren may be more decisive for the continuing development of relationships with older step-parents. For example, the stepchildren-in-law might influence how often the step-parents are invited to family occasions or are allowed to see their step-grandchildren. Two aspects of the relationship with stepchildren-in-law figure in our data: stepchildren-in-law either as kinkeepers, acting as *mediators* in Simmel's (1908) sense of the term, linking the two generations together – or as gatekeepers, in Simmel's sense *challenging* the step relationship and keeping the generations apart.

Stepchildren-in-law were often described by interviewees as important kinkeepers who maintained the connection between step-parents and their adult stepchildren. A female interviewee described how the relationship with her stepson was much closer when he was cohabiting with a woman (the stepchild-in-law) who stayed in contact with the interviewee and encouraged her stepson to attend family occasions. The bond between the interviewee and her stepson became weaker after his separation from this partner.

My stepson had a long cohabiting relationship with a woman and during that time we had a lot more contact. But since they broke up I don't see him as much. Before they broke up he was just like my [biological] daughters – we socialized a lot more [as a family]. But now he lives alone and is a lot more reserved. [...] He doesn't come to family occasions any more. (IP1, W79, parent to a single stepson)

One aspect of family relationships is the “matrifocal tilt” of linked lives (see, e.g., Hess Brown & DeRycke 2010): in many couples, women tend to take on the responsibility for building and tending social contacts. Family networks are often created and upheld by female family members and family gatherings are often organized by women. Many of the female interviewees emphasized the importance of the relationship between them, as mothers, and their stepdaughters-in-law. This was not specifically a feature of the step relationship, but rather of the mother–daughter-in-law relationship in general. Men were perceived more as detached atoms that needed to bond with a partner in order to integrate into a family molecule. Strong mother–daughter-in-law bonds were often described as a recipe for family cohesion.

Luckily, I have a good relation with my stepdaughters-in-law. Not everybody likes their mothers-in-law. My oldest stepson – his wife and I are in very close contact. That's also true for my youngest [biological] son. For my oldest stepson and my youngest son, it's their wives primarily that I'm in close contact with. So if one of the wives says, “Have you called your mother?”, my sons will say, “But I don't need to, I hear everything from you.” (IP2, W71, parent to two married stepsons)

The importance of good relationships with stepdaughters-in-law was a theme in many of our interviews with older female interviewees. A good relationship with the partners of the stepsons supported the relationship with the stepsons as they grew older. On the other hand, if the relationship with the stepdaughter-in-law was strained, she could instead become a gatekeeper who kept the old step-parent and adult stepson apart and undermined their relationship. An older woman illustrated this when she compared her relationship with the wives of two of her stepsons.

I'm almost closer to Richard's wife than I am to him, because as women you almost automatically understand each other. The fact is, they [the stepchildren] chose somebody, and they do so at their own liking, but sometimes you can

become very close to the person they have chosen. By contrast, Ralf's wife [the interviewee's second stepdaughter-in-law], she's not much for staying in touch. I think she's been appointed to keep the contacts in her own family. They are five sisters and very close, so she hasn't got any time for others outside of their family circle. She never calls. (IP11, W74, parent to two married stepsons and a stepdaughter)

As a consequence of her weaker relationship with her stepson Ralf's wife, this interviewee had much less contact with Ralf and also met her step-grandchildren on his side a lot less. In this case the stepdaughter-in-law acted as a gatekeeper.

The examples above show the special importance that the female interviewees assigned to the relationship with stepdaughters-in-law for maintaining contact with their stepsons. When such a bond was missing, because the stepson did not have a female partner or because the step-parent did not get along with her, it could have negative consequences for the intergenerational relationship. By contrast, the relationship with stepdaughters generally seemed less dependent on the step-parents' relationship with their stepsons-in-law, probably because stepdaughters stayed in contact themselves. When stepsons-in-law were mentioned, it was only as gatekeepers who, sometimes forcefully, kept the generations apart in order to monopolize access to the adult stepdaughter.

In this last section we have demonstrated how cohesion in step relationships is affected by stepchildren-in-law, and how these can either help integrate children with their step-parents or, conversely, hinder contact. These mediating relationships become especially important for the development of step relationships in the later part of the life course, when stepchildren have become adults and have formed families of their own. In this study, as an additional consequence, these mediating relationships affected the interviewees' access to step-grandchildren. In most cases it was the female interviewees who described their special relationship with stepdaughters-in-law. None of our male interviewees brought this up. The reason for this seems to be that their contacts with stepchildren-in-law are often mediated by their wives.

Discussion

The purpose of this article has been to investigate the preconditions for cohesion in long-term intergenerational step relationships. A central finding was that the step relationship is essentially a *mediated relationship*, and that cohesion in the step dyad over the life course and into later life cannot be fully understood without this insight.

Above we have identified and described four third-party relationships that mediate the step relationship, involving: (1) the intimate partner; (2) the non-residential parent; (3) the bridge child; and (4) the stepchild-in-law. Other relationships can of course be central to the step relationship, but these were the ones we identified in our interviews and the ones we have chosen to focus on in the interest of analytical parsimony.

A fifth third-party mediating relationship deserves to be parenthetically mentioned

because it was often emphasized by the adult children in the data set: grandchildren. In the interviews, adult stepchildren recurrently mentioned that the interest their step-parents took in the third generation, their step-grandchildren, was important for their own relationship with their step-parents. If a step-parent involved him or herself in the step-grandchild this strengthened the step-parent–child dyad, but if they didn't it was interpreted as an indication that the bond had never been strong.

Simmel's discussion of dyads and triads (1908) is helpful for highlighting dynamics in step and biological parent–child relationships. From this perspective a basic distinction is how the biological child and the stepchild are connected to the parents. The biological child is a product of the relationship between his or her two parents and has a primary dyadic relationship with each of the parents, which is supported by law and is therefore structurally stable over the life course, regardless of the quality of the parental relationship. By contrast, the stepchild is essentially a mediated relationship with little support from a legal framework. All rights and obligations of the step-parent are mediated by the biological parent. If the step-parent's relationship with the child's biological parent is broken there is little to guarantee its continuation and it is open to dissolution at any moment over the life course. This can be contrasted to the non-residential, separated biological parent. His or her parental status is normally respected, at least formally. This was demonstrated in the section on "The non-residential parent". Although the relationship can vary in quality it remains structurally intact over the life course.

The way that siblings are connected to their parents also differs. In the biological family a new, higher order child is not differently linked to the parents than the first child. The siblings' family situation is structurally similar (although this does not preclude sibling rivalry). By contrast, in the restructured family a bridge child will be directly linked to both his or her parents while a stepchild shares only one of them. This introduces a different kind of dynamics. The new child can serve as a mediator for the step relationship, linking the step-parent and stepchildren together through a blood bond, or he or she can – even if we found no evidence for this in our sample – challenge it by using his or her status to introduce fractions in the family. Sibling love or rivalry may continue to play a central role in the development of the step relationship over the life course.

Finally, stepchildren-in-law are not differently connected to the step-parent–child dyad than children-in-law are to the biological parent–child dyad. However, because of the weaker stability of the step compared with the biological relationship, the role of stepchildren-in-law may be more important for its cohesion, especially in later life and particularly if the biological parent has passed away.

One reason for the importance of mediating relationships is that the step relationship is not regulated by law. This makes it inherently fragile and essentially different from the biological intergenerational relationship, which cannot be legally severed, even if it is dysfunctional. For example, Swedish law does not allow parents to disinherit their biological children. Stepchildren, by contrast, have no right to inheritance without the existence of a written, legally binding will. While the biological parent–

child relationship is therefore protected and guided by what Simmel would refer to as a “strong supra-individual framework”, the step relationship exists in a legal no man’s land and is essentially a negotiated relationship. In this sense it can be said to exemplify the modern, deinstitutionalized family where relationships between partners, parents, children and siblings are negotiable and negotiated (Giddens 1992; Beck & Beck-Gernsheim 2002; Cherlin 2004).

However, as we have emphasized above, rather than the step relationship primarily being the result of negotiations between the step-parent and the child, it is a product of negotiations in relation to third parties. Also, although not guided by a legal framework, it is clear that these negotiations are not free from the guidance of supra-individual social forms such as the nuclear family and gender relations. The importance of gendered expectations on family roles was particularly evident in relation to the roles stepmothers and stepfathers in the examined generation were allowed, and expected, to take in relation to their stepchildren, and the roles that stepdaughters-in-law played in upholding the relationship between older stepmothers and adult stepsons. To say, then, that step relationships are essentially negotiated relationships is not the same as saying that these negotiations are free and unguided. It is a negotiation not between unrestrained individuals, but between individuals deeply enmeshed in interpersonal dependencies and in particular between other members of those close networks.

Our argument in this article has been that third-party relationships are essential for the development of step relationships over time. This makes step relationships qualitatively different from biological parent–child relationships. Our conclusion is that studies of intergenerational relationships in ageing stepfamilies need to consider the special role of third parties in the development of these relationships over time. The step relationship cannot be understood without taking into account these mediating relationships – the step dyad is not enough!

Final critical reflections

This exploratory study is based on a fairly small number of interviews. A larger sample size should arguably not undermine the theoretical logic of our discussion concerning the four central mediating relationships. However, considering the heterogeneity of the studied phenomena, the limited number of interviewees could mean that we have missed other mediating relationships that are important to the long-term stability of intergenerational step relationships. It is also important to note that the design of the study, which required the inclusion only of participants with both stepchildren and biological children, means that our results may not be valid for individuals with only stepchildren (as, e.g., the mediating effect of the bridge child is not relevant to them). Also, the qualitative nature of our study only allows us to state that the presented mediating relationships can play an important role in intergenerational step relationships. It does not allow us to rank their relative importance. Finally, as with all studies that use retrospective data, we need to be aware that interviewees may recall events selectively, and their interpretation of events may be influenced by their current relationships with their stepchildren.

References

- Amato, P.R., S.J. Rezac & A. Booth (1995) "Helping between parents and young-adult offspring: The role of parental marital quality, divorce, and remarriage", *Journal of Marriage and Family* 57 (2):363–374. <https://doi.org/10.2307/353690>
- Aquilino, W.S. (2005) "Impact of family structure on parental attitudes toward the economic support of adult children over the transition to adulthood", *Journal of Family Issues* 26 (2):143–167. <https://doi.org/10.1177/0192513x04265950>
- Arránz Becker, O., V. Salzburger, N. Lois & B. Nauck (2013) "What narrows the stepgap? Closeness between parents and adult (step)children in Germany", *Journal of Marriage and Family* 75 (5):1130–1148. <https://doi.org/10.1111/jomf.12052>
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim (2002) *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Sage. <http://dx.doi.org/10.4135/9781446218693>
- Bengtson, V.L. (2001) "Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds", *Journal of Marriage and Family* 63 (1):1–16. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00001.x>
- Bengtson, V.L., & R.E.L. Roberts (1991) "Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction", *Journal of Marriage and Family* 53 (4):856–870. <https://doi.org/10.2307/352993>
- Bildtgård, T. & P. Öberg (2017) *Intimacy and ageing: New relationships in later life*. Bristol: Policy Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1t89787>
- Bildtgård, T. & P. Öberg (2020) "Blood thicker than water? Emotional closeness between older parents and adult children in stepfamilies", *Journal of Family Studies*. Published online 5 March 2020. <https://doi.org/10.1080/13229400.2020.1735485>
- Cherlin, A.J. (2004) "The deinstitutionalization of American marriage", *Journal of Marriage and Family* 66 (4):848–861. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.00058.x>
- Coleman, M. & L. Ganong (1990) "Remarriage and stepfamily research in the 1980s: Increased interest in an old family form", *Journal of Marriage and Family* 52 (4):925–940. <https://doi.org/10.2307/353311>
- Coleman, M., L. Ganong, L. Russell & N. Frye-Cox (2015) "Stepchildren's views about former step-relationships following stepfamily dissolution", *Journal of Marriage and Family* 77 (3):775–790. <https://doi.org/10.1111/jomf.12182>
- Connidis, I. (2020) "Who counts as family in later life? Following theoretical leads", *Journal of Family Theory & Review* 12 (2):164–179. <https://doi.org/10.1111/jftr.12367>
- DeLongis, A. & M. Preece (2002) "Emotional and relational consequences of coping in stepfamilies", *Marriage & Family Review* 34 (1–2):115–138. https://doi.org/10.1300/J002v34n01_06
- Denzin, N.K. (2009) *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315134543>
- Elder, G.H. (1996) "Human lives in changing societies: Life course and developmental insights", 31–62 in R.B. Cairns, G.H. Elder & E.J. Costello (Eds.)

- Developmental science*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511571114>
- Evertsson, M. & C. Magnusson (2014) *Ojämlighetens dimensioner: Uppväxtvillkor, arbete och hälsa i Sverige [The dimensions of inequality: Childhood conditions, work and health in Sweden.]* Stockholm: Liber.
- Ganong, L. & M. Coleman (2006) "Patterns of exchange and intergenerational responsibilities after divorce and remarriage", *Journal of Aging Studies* 20 (3):265–278. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2005.09.005>
- Ganong, L. & M. Coleman (2017) *Stepfamily relationships: Development, dynamics, and interventions*. New York: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4419-9112-6>
- Giddens, A. (1992) *The transformation of intimacy: Sexuality, love and eroticism in modern societies*. Oxford: Polity Press.
- Hackstaff, K.B. (1999) *Marriage in a culture of divorce*. Philadelphia: Temple University Press.
- Hans, J.D., L.H. Ganong & M. Coleman (2009) "Financial responsibilities toward older parents and stepparents following divorce and remarriage", *Journal of Family and Economical Issues* 30 (1):55–66. <https://doi.org/10.1007/s10834-008-9137-4>
- Hess Brown, L. & S.B. DeRycke (2010) "The kinkeeping connection: Continuity, crisis and consensus", *Journal of Intergenerational Relationships* 8 (4):338–353. <https://doi.org/10.1080/15350770.2010.520616>
- Jamieson, L. (1999) "Intimacy transformed? A critical look at the 'pure relationship'", *Sociology* 33 (3):477–494. <https://doi.org/10.1017/s0038038599000310>
- Kalmijn, M. (2013) "Adult children's relationships with married parents, divorced parents, and stepparents: Biology, marriage, or residence?", *Journal of Marriage and Family* 75 (5):1181–1193. <https://doi.org/10.1111/jomf.12057>
- Klaus, D., B. Nauck & A. Steinbach (2012) "Relationships to stepfathers and biological fathers in adulthood: Complementary, substitutional, or neglected?", *Advances in Life Course Research* 17 (3):156–167. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2012.01.006>
- Lin, I.-F., S. Brown & C.J. Cupka (2018) "A national portrait of stepfamilies in later life", *Journals of Gerontology: Series B—Psychological and Social Sciences* 73 (6):1043–1054. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbx150>
- Marsiglio, W. & R. Hinojosa (2007) "Managing the multifather family: Stepfathers as father allies", *Journal of Marriage and Family* 69 (3):845–862. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00409.x>
- Noël-Miller, C.M. (2013) "Former stepparents contact with their stepchildren after midlife", *Journals of Gerontology, Series B—Psychological and Social Sciences* 68 (3):409–419. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbt021>
- Pezzin, L.E. & B.S. Schone (1999) "Parental marital disruption and intergenerational transfers: An analysis of lone elderly parents and their children", *Demography* 36 (3): 287–297. <https://doi.org/10.2307/2648053>
- Pezzin, L.E., R.A. Pollak & B.S. Schone (2008) "Parental marital disruption, family type, and transfers to disabled elderly parents", *Journals of Gerontology, Series B—*

- Psychological Sciences and Social Sciences* 63 (6):349–358. <https://doi.org/10.1093/geronb/63.6.S349>
- Pezzin, L.E., R.A. Pollak & B.S. Schone (2013) “Complex families and late-life outcomes among elderly persons: Disability, institutionalization, and longevity”, *Journal of Marriage and Family* 75 (5):1084–1097. <https://doi.org/10.1111/jomf.12062>
- Plummer, K. (2001) *Documents of life 2: An invitation to a critical humanism*. London: Sage. <https://dx.doi.org/10.4135/9781849208888>
- Schmeeckle, M., R. Giarrusso, D. Feng & V.L. Bengtson. (2006) “What makes someone family? Adult children’s perceptions of current and former stepparents”, *Journal of Marriage and Family* 68 (3):595–610. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2006.00277.x>
- Schrodt, P. (2011) “Stepparents’ and nonresidential parents’ relational satisfaction as a function of coparental communication in stepfamilies”, *Journal of Social and Personal Relationships* 28 (7):983–1004. <https://doi.org/10.1177/0265407510397990>
- Simmel, G. (1908) “The isolated individual and the dyad” and “The triad”, 118–169 in K. Wolff (Ed.) (1964) *The sociology of Georg Simmel*. Glencoe: The Free Press.
- Smart, C. (2007) *Personal life*. Cambridge: Polity Press.
- Smart, C. & B. Neale (1999) *Family fragments?* Malden: Polity Press.
- Steinbach, A. & K. Hank (2016) “Intergenerational relations in older stepfamilies: A comparison of France, Germany, and Russia”, *Journals of Gerontology, Series B—Psychological and Social Sciences* 71 (5):880–888. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbw046>
- Stewart, S.D. (2005a) “Boundary ambiguity in stepfamilies”, *Journal of Family Issues* 26 (7):1002–1029. <https://doi.org/10.1177/0192513x04273591>
- Stewart, S.D. (2005b) “How the birth of a child affects involvement with stepchildren”, *Journal of Marriage and Family* 67 (2):461–473. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2005.00128.x>
- Vinick, B.H. & S. Lanspery (2000) “Cinderella’s sequel: Stepmothers’ long-term relationships with adult stepchildren”, *Journal of Comparative Family Studies* 31 (3):377–384. <https://doi.org/10.3138/jcfs.31.3.377>
- Ward, R.A., G. Spitze & G. Deane (2009) “The more the merrier? Multiple parent-adult child relations”, *Journal of Marriage and Family* 71 (1):161–173. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2008.00587.x>
- Weaver, S.E. & M. Coleman (2010) “Caught in the middle: Mothers in stepfamilies”, *Journal of Social and Personal Relationships* 27 (3):305–326. <https://doi.org/10.1177/0265407510361729>
- Znaniecki, F. (1969[1934]) *On humanistic sociology: Selected papers*. Chicago: University of Chicago Press.
- Öberg, P. (1997) *Livet som berättelse: Om biografi och åldrande [Life as narrative: On biography and ageing]*. PhD dissertation. Uppsala: Department of Sociology, Uppsala University.

Authors

Torbjörn Bildtgård is associate professor in sociology, based at the Department of Social Work at Stockholm University. His latest book (with Peter Öberg), *Intimacy and ageing*, appeared on Policy Press in 2017. Previously a food and meal sociologist, he has been doing research on the ageing family for the last decade.

Marianne Winqvist is a licensed psychologist and PhD in sociology. Her social gerontological research has focused on intergenerational relationships, informal support in ageing families, and the development of societal support for family caregivers.

Peter Öberg is professor of social work at the University of Gävle. His latest book (with Torbjörn Bildtgård), *Intimacy and ageing*, appeared on Policy Press in 2017. As a trained social gerontologist he has been doing research about the life course, the ageing body and lately on the changing ageing family. He is also editor-in-chief of *The International Journal of Ageing and Later Life*.

Corresponding author

Torbjörn Bildtgård
Department of Social Work, Stockholm University
106 91 Stockholm, Sweden
torbjorn.bildtgard@socarb.su.se

Commitment and control

Teamwork as management tool in a welfare state bureaucracy

Abstract

Teamwork is a well-known management technique for eliciting commitment and exerting control in private companies. However, less is known about how teamwork operates as a management tool in welfare state bureaucracies. Tying critical management and street-level bureaucracy studies, this article explores teamwork as a key component in the normative control of street-level bureaucrats within the Swedish Social Insurance Agency. Based on extensive ethnographic research, the analysis demonstrates how teamwork functions as a subtle steering device in public management. The analysis identifies teams as: a) performative tools; b) cushioning structures; and c) “moral corsets” on caseworkers. By the seamless linking of vertical and horizontal governance mechanisms, teamwork was instrumental in achieving organizational targets, thereby changing the nature of casework and reducing caseworkers’ discretion. The findings call for more research on the normative shaping of caseworkers under new forms of public management.

Keywords: caseworker, institutional ethnography, normative control, street-level bureaucracy, teamwork

TEAMWORK IS A widely used management technique for eliciting commitment and exerting control in private companies. Teamwork is part of a corporate culture whereby employers seek to simultaneously achieve the twin objectives of employee commitment, pleasure in work *and* efficiency goals (e.g. Barker 1993). As such, teamwork is part of a wider management strategy to align subjects with organizational values; through management based on horizontal structures, team-building, releasing of co-worker potential, the “infusion” of shared values and the mobilization of positive feelings in order to achieve organizational goals. Hence, teamwork may operate as a subtle technique for the exercise of normative control (Kunda 2006[1992]).

Teamwork as technology of governing has travelled from the private sector to welfare state bureaucracies. Less is known about how teamwork operates as a management tool in the context of such formal, rule-governed and often hierarchical organizations. Of special interest, we suggest, is the role of teamwork as a management tool in street-level bureaucracies, where front-line staff traditionally have been viewed to have a certain

discretion in applying general policy to individual cases (Lipsky 2010[1980]). As argued elsewhere (Jacobsson, Wallinder & Seing 2020), the street-level bureaucracy literature (in the tradition stemming from Lipsky) has tended to conceive front-line staff as the outer edge of a hierarchical governance chain and focused primarily on street-level bureaucrats as individuals. It is relevant to ask how such a collective work process as teamwork affects street-level bureaucrats' work, including their discretion scope.

Moreover, street-level bureaucrats typically face contradictory demands, treating customers as unique persons which requires flexibility and discretion, *and* following the logic of bureaucracy which brings inflexibility, strictly treating clients on the basis of formal rules and routines (e.g. Lipsky 2010). While firms are targeted to profit-making, public officials have to achieve multiple objectives at once, conforming to cost efficiency requirements, providing good service, assuring rule of law principles and meeting political targets, which renders their normative regimes more complex. This article explores how teamwork operates as management tool in a welfare state bureaucracy characterized by such a complex normative regime and the role teamwork plays in the management of discretion. The article shows how normative governance can operate socially to achieve management goals, shaping casework in more subtle ways than pointed out in the classical street-level bureaucracy literature.

This article focuses on governing through teamwork in the Swedish Social Insurance Agency (SIA, *Försäkringskassan*). Based on rich ethnographic research conducted in five local SIA offices, the article considers teamwork as a key component in the normative governance of the casework – and caseworkers – in this agency. The analysis addresses the following research questions: 1) Which role does teamwork play in the normative control of SIA caseworkers?; and 2) In what way does teamwork affect the nature of casework when used in a street-level bureaucracy?

The article contributes a rare ethnography of teamwork in a welfare state bureaucracy. The ethnographic data allow us to conclude that while management uses teamwork strategically to reach organizational objectives, it is the social mechanisms at work within the teams that give teamwork its normative power: the team-members developed their own self-regulatory systems of commitment and control. Secondly, by tying concepts from critical management studies to the study of street-level bureaucracies, the article enriches the latter literature by showing how normative governance can operate socially in ways that shape casework in more subtle ways than pointed out in the classical street-level bureaucracy literature. The analysis indicates that teamwork helped to create acceptance of the narrowing down of discretion. Thirdly, the article provides a conceptualization of the role that teamwork performed, of possible relevance beyond the studied agency, identifying teams as a) performative tools; b) cushioning structures and c) “moral corsets” on caseworkers. By the seamless linking of vertical and horizontal governance mechanisms, teamwork facilitated the organizational performances in the SIA, while simultaneously transforming the way discretion – traditionally seen as a defining characteristic of street-level bureaucrats (e.g. Lipsky 2010) – was practiced.

Previous research findings

This article seeks to bridge two literatures that seldom speak to each other: the study of street-level bureaucracies (SLBs) and critical management studies. As new management models imported from the private sector constitute alternative ways of securing organizational loyalty and controlling caseworker action and discretion, much is gained from such cross-fertilization of research traditions, this article suggests.

That new forms of public management transform SLBs in various ways is evidenced in the many studies of how performance-based systems and standardization affect individual caseworkers as decision-makers and their discretion (e.g. Brodtkin 2011). This article focuses on teamwork as a management tool and the role it plays in the organizational control of caseworkers.

This article argues that the *collective processes* of governing casework and controlling caseworker discretion deserve more research attention. The pooling of discretion to collective settings has only recently become the topic of street-level bureaucracy research (see Rutz & de Bont 2020). Rutz and de Bont (2020:284) distinguished between *collective discretion* (referring to occasions when workers pragmatically involve others on their own initiatives) and *discretionary room* (when a degree of freedom is formally granted to teams). However, teamwork, as studied in this article, differs from both these ideal types, as teamwork is implemented on the initiative by management, not the workers; and secondly, the formal decision remains with the individual caseworkers. Instead, teamwork is essentially a strategic attempt by management to govern collective work processes, thus shaping in a more subtle way the front-line workers' beliefs about their mission as well as the way they use their discretion. To understand and conceptualize such processes, it is useful to draw on insights from governing by teamwork in private companies, stressing teamwork as a management technique for eliciting commitment as well as exerting organizational control.

On the commitment side, the shift away from hierarchical control towards autonomy and self-management has attempted to achieve job commitment and satisfaction through sociability and self-actualization at work, along with more the instrumental objectives of improved performance and organizational efficiency (e.g. Barker 1993; Procter & Mueller 2000). Employee motivation is supposed to be enhanced through more "ownership" of the work and by producing positive group spirit (Benders & van Hootegem 2000). Operating through such social and emotional mechanisms, teamwork group enhances feelings of community (Barker 1993:422).

On the control side teamwork has been seen as producing more subtle and indirect, normative forms of control, which are more difficult to resist because less apparent. Operating through collective responsabilization and peer control, teamwork is both disciplining and self-disciplining (e.g. Knights & McCabe 2003; Saario, Räsänen & Hall 2017). Barker (1993) even saw self-managed teams as a "tightening of the iron cage", achieving a concerted form of control "more powerful, less apparent, and more difficult to resist" (Barker 1993:408) than that of the former hierarchical governance. His ethnographic study of team interactions in a manufacturing company enabled him

to see how members developed a system of value-based normative rules that controlled their actions more powerfully than the former system, and which became increasingly rationalized and naturalized over time (Barker 1993). Hence, teamwork can produce strong identification and loyalty with the organization, aligning individual motivation and organizational rationality (e.g. Knights & McCabe 2003).

However, teamwork as management strategy may also evoke resistance. Knights and McCabe (2003) found that some employees displayed awareness of management's attempt to mold them and rejected the pressure to conform (Knights & McCabe 2003). Ezzamel and Willmott (1998) found that teamwork produced unity against management. As teamwork is typically a management-driven initiative, any autonomy implemented tends to be autonomy on management's terms. Consequently, the employees may experience the contradiction that management expects independence while teamwork demands conformity to team discipline (Knights & McCabe 2003:1615).

So far, there has been less research on teamwork in the public sector. Most research has been on teamwork in the health care sector, where the existence of strong professional norms may undermine the normative influence of teamwork (e.g. Finn, Learmonth & Reedy 2010). Moreover, teamwork in the healthcare sector is based on a different rationale: to bring together *different* roles and competencies to achieve a holistic solution for the patient. As studied in this article (just as teamwork in companies), teamwork rests on the rationale of producing *unity* in thinking and acting, based on the logic of similarity rather than dissimilarity of competence. How does such teamwork blend with the logic of a state bureaucracy? And, for the purpose of this article, how are street-level bureaucrats affected by the governing through teamwork? Here research is scarce.

A few studies of teamwork in the UK tax agency exist, in the context of LEAN management. Procter and Currie's study (2004) of target-based teamwork found increased reciprocal interdependence among team members, both in regard to tasks and outcomes, but downplayed the normative elements of teamworking. Carter, Danford, Howcraft *et al.* (2011) found loss of employee control and discretion and the prioritization of target-driven work at the expense of non-target-driven work. Some employees found their public service ethos undermined. Procter and Radnor (2014) found some evidence of loss of employee discretion, but also that some employees felt empowered by greater predictability in the work and a greater identification with the organization. The teams performing better in terms of reaching the targets, felt more positive team spirit.

Only two previous studies of teamwork in the SIA exist. Holmgren Caicedo, Mårtensson Hansson and Tamm Hallström (2015) found that despite talk of autonomy, staff was designated from above, which led to conflicts in the teams. Nevertheless, teamwork increased caseworker autonomy in the sense of shared responsibility for cases. However, the highly formalized work of 'continuous improvement' that was in focus for the teamwork at the time left less time for substantive discussion of cases (Holmgren Caicedo, Mårtensson Hansson & Tamm Hallström 2015). Similarly, Fransson and Quist (2018) found that teamwork was supported by caseworkers when

the aim was to assist in casework and help achieving production targets, rather than to take part in quality work.

With the exception of Fransson and Quist's (2018) study of an organizational experiment in the SIA, none of the mentioned studies of teamwork in street-level bureaucracies were based on ethnographic research. To capture the normative influence of and through teamwork, ethnographic research is useful – if not even necessary – since it is the *social mechanisms* at play that gives teamwork much of its “bind”. Studies of the *collective processes* of teamwork in street-level bureaucracies are extremely rare, however. One exception is a study of teams within the social services in Finland which found that team-meetings served as arena for collective responsabilization. These authors noted that informal decisions were carried out in team-meetings regarding the future of clients of which the clients may be unaware (Saario, Räsänen & Hall 2017:190–192).

To conclude, in order to understand the role that teamwork play in the normative governance and control of staff, it is important to see what is *accomplished* in the social interaction; our ethnographic and essentially sociological approach allows us to do so. Solely interview data might underplay the peer pressure involved in teamwork, as well as the negotiations taking place around the cases discussed.

Theoretical framework: Normative control

We follow Adair's definition of a team as a distinctive class of group, which is more task-oriented than other groups, and which has a set of obvious rules and rewards for its members (Adair 1986). In the analysis we pay particular attention to the social rules – norms – as well as the social and emotional rewards entailed in teamwork within the SIA, in order to investigate the normative control exerted and unfolding in team interactions in this agency.

Etzioni (1961) noted that bureaucratic work organizations traditionally have been governed based on instrumental rationality, through either rules or rewards (or both). In addition, he wished to point to the use of normative control. Kunda (2006) then used this notion in a study of normative control in a high-tech company. He defined normative control as the attempt to elicit and direct the required efforts of members by controlling underlying experiences, thoughts, and feelings that guide their actions (Kunda 2006:11). Normative control offers increased freedom rather than tyranny, operating as “an appeal to the potential existing in people” (Kunda 2006:14). To the extent staff are shaped, that shaping is framed as a process of education, personal development or growth (Kunda 2006:6), which resonates with the typical discourse on teamwork on increasing autonomy and enabling workplace learning.

Moreover, Kunda (2006) was interested in the ways in which a strong organizational culture could work as normative control by providing norms for staff; in our case, norms for the appropriate caseworker. Organizational rituals served as mechanisms by which the organizational culture got internalized, infusing participants with “the right mindset and the appropriate gut reactions” (Kunda 2006:93), thus influencing what they ought to think and feel and what they should regard as proper and possible.

McKinlay and Starkey (1998:10) argued that normative control gets effective to the extent that it is sustained by practices and discourses of daily organizational life. An ethnographic approach is hence useful to assess the extent as well as the way control is reproduced by organization members in the daily work.

Teamwork is essentially a social process, even though, as an organized form of social interaction, it is targeted at achieving clearly defined objectives. We argue that it is those social forces at play that gives teamwork its normative power. In our understanding, teamwork is performative – it accomplishes things; for instance, producing social relationships and a normativity that mobilizes actors in a particular way. Thus, the focus of analysis is on the mobilization of commitment and exertion of control at play in teamwork, as well as on what is accomplished by the team interactions in terms of shared understandings, common feelings, organizational loyalty and identification. We look at both the normative control carried out by management *and* the normative control (re)produced in the collegial interaction in the local offices. As Barker (1993) noted, value-based interactions among the team-members could become a social force that controlled their actions even more effectively than the organizational rules from above prescribed.

Data and method

The SIA is one of the largest state bureaucracies in Sweden, employing over 14,000 staff. The SIA caseworkers lack a common educational background. Even so, they qualify as street-level bureaucrats in having to apply general policy to individual cases. In formal terms, they have a certain discretion (within the SIA the term scope for assessment [*bedömningsutrymme*] is used). Coordination of caseworker action in such an agency is key and teamwork is a management-strategy aimed to achieve more uniform assessments, among other things. All SIA offices throughout the country have implemented teamwork as a working method, for caseworkers, managers and specialists alike. This article focuses solely on caseworkers administrating the sickness insurance.

This article draws inspiration from institutional ethnography (Smith 2005), for which the social is the focus of study, as located in people's activities as they are coordinated with those of others (Smith 2005:59, 70). Hence the *social organization of action* is in focus. Herein, we investigate what is achieved by teamwork in terms of coordination of action and how *norms are conveyed and enforced* in the social processes. This allows us to see how normative governance operates through teamwork in the SIA.

The analysis is based on ethnographic observations of the daily work in five local SIA offices located in two Swedish regions, during 2016–2017. Apart from proper team-meetings, staff-trainings, leadership-trainings, co-worker meetings, quality controls, interaction in lunch rooms and corridors were observed. The reason for this wider focus of attention was firstly to capture the organizational context in which teamwork as institutionalized working method was embedded, and secondly, to see the role teams played in the everyday work in the offices in order to assess the fuller extent of the

normative power of teamwork. The observations were recorded in extensive field notes. About one intense month of fieldwork was conducted at each local office.

Moreover, the analysis draws on 38 qualitative, semi-structured (recorded and transcribed) interviews with staff in those local offices: caseworkers administering the sickness insurance, their local managers as well as local specialists on the sickness insurance and “insurance medicine advisors” (medical doctors). In addition, for the background information on organizational governance in the SIA, 16 qualitative, semi-structured (recorded and transcribed) interviews were conducted at the head office in Stockholm during 2015–2016.

The SIA is a highly centralized agency and for such an extensive ethnographic multi-site study as ours, consent had to go through the head office. Consequently, the head office’s selection was made in negotiation with the local office management. Once consent was given, we were granted full access to all activities we wished to attend in the selected offices. It should be noted that the offices studied were placed in two regions with a lower average of sickness benefit days than the national average, and four out of the five offices studied performed better in the sense of exceeding the organizational goals in relation to granted sickness benefits. Such offices have more time to take part in time-consuming research, but it could not be ruled out that the head office wished to make a “good impression” on researchers. We are aware of this risk in the analysis and note (later on) that the few signs of resistance that appeared in the ethnographic study were displayed in the “less-performing” office.

We used an abductive process of analysis. The focus on the conveyance and reinforcement of norms was guided by the theoretical framework on normative control. The conceptualization of three roles that teamwork played in the normative governance of casework stems from an inductive process of analysis of the ethnographic and interview data.

Teamwork in the normative governance in the SIA: The context

To understand teamwork in the SIA, it is important to know the tasks and missions formally assigned to caseworkers in this agency, as well as the organizational objectives and management priorities at the time of the study. These form the normative regime under which caseworkers worked in their every day. The formal task of SIA caseworkers is firstly to administer the sickness insurance and assess and control the clients’ eligibility to benefits, and secondly, to coordinate rehabilitation for clients in need of support. Since 2008, caseworkers are also required to follow a fixed time schedule for assessments of individuals’ work ability and right to sickness benefits at specific intervals (called the “rehabilitation chain”). Despite the continuity of the formal tasks, management priorities have shifted considerably (e.g. ISF 2018).

When teamwork was first introduced in 2012, it was as part of implementing LEAN and a management ideology based on “value-based governance” (away from “command- and control” models of steering as well as strict management by objectives and results), with strong customer focus and notions of “coaching leadership” and

“continuous improvement” (Holmgren Caicedo, Mårtensson Hansson & Tamm Hallström 2015). The political instruction to the SIA at the time was to increase the public’s confidence in the agency and in the sickness insurance, which for a long time had been low, as well as making the agency more attractive as a workplace. Teamwork was introduced as a guiding principle in the entire organization. In relation to caseworkers, teamwork was intended to achieve several objectives at once; collective learning among caseworkers, increased job satisfaction and the achievement of efficiency goals. During this period, teamwork was oriented toward increased autonomy in casework as well as caseworkers’ contribution to quality work (as part of “continuous improvement”).

In 2015, a new Director-General was appointed and a shift in management ideology took place, emphasizing correct application of the law and uniform case assessment as well as a return to stricter management by objectives. Importantly, in 2016, the center-left government introduced a numerical target for the sickness absence rate in Sweden: that the sickness benefit rate should not exceed 9.0 days per individual and per year in 2020, as national average. The SIA was commissioned to contribute to reducing the Swedish sickness absence rate by making sick leave periods fewer and shorter. The Director-General emphasized that caseworkers were prompted to “make things right from the start” in case-management and “increase the quality of the investigations”, ensuring that “the right person receives the right compensation” (Försäkringskassan 2016:2). Teamwork was maintained as management tool but was reoriented toward achieving these goals: stricter eligibility control, timely assessments and, as a consequence, lower sick absence rate. Interviewed managers were very clear that the number of rejections and withdrawal of benefits had to increase, and the “development curve” was displayed at office meetings monthly.

Thus, at the time of this study, the 9.0-vision was a key component in the normative regime of the agency, around which a collective mobilization of commitment took place. The managers placed “9.0” at the center of attention in the (observed) local office meetings. A local manager could begin a speech at a workplace meeting by saying: “Everything we do must affect the target 9.0”. The mobilization of commitment around the current goals was achieved by the distancing in relation to the “bad past” when the application of the insurance had been too generous. Interviewed managers argued that the customer-orientation of the former period had meant a too generous approach, and many caseworkers – but not all – welcomed the signal to be more restrictive in granting benefits. The stricter criteria for benefit eligibility were framed as a way to “protect the sickness insurance”; this was spelled out as the core task by the top management but was also adapted in the local lingua of caseworkers, as here:

We have the world’s best sickness insurance. But unfortunately we don’t protect the insurance [...] far too many receive sickness benefits. And that is my greatest fear (caseworker)

The 9.0 vision came to symbolize the heroic role of SIA staff in protecting the sickness insurance against “excessive usage” (see also Altermark 2020). The common

identification as gatekeeper to, and guardian of, the sickness insurance rendered meaning to the work and gave a shared sense of the purpose, evoking a sense of pride among SIA staff. It was this normative order that the SIA teams were to serve. The self-understanding of employees as parts of an obedient and high-achieving administration – delivering what was currently expected – was salient. This strong organizational culture, which was largely shared by managers and front-line staff alike, served as a basis for normative control, and one in which teams were instrumental. We now turn to the analysis of the normative governance and control exerted in and through teamwork.

Normative control through teamwork: Empirical analysis

The first empirical section focuses on teamwork as a management tool for normative control in the SIA, aiming to achieve goal consensus as well as reducing the scope for deviations in casework. The second section focuses on teams as normative enforcers, key for the reproduction and naturalization of norms in the local offices.

1. Teamwork as management tool in the SIA

Teamwork was a cornerstone in the normative governance of casework. During the period of study, all SIA employees were divided into teams: managers, specialists and caseworkers alike. Caseworkers were sorted into teams with approximately 8–10 members and organized according to the geographical area covered. All teams had a team-coordinator assigned to them, a caseworker selected by the manager to be a link between management level and team-members. The ideal was that the team should be self-governing; thus, caseworkers were first to ask their colleagues for advice in casework, while managers and specialists should be consulted only as a last resort. Even if formally each client had one specific caseworker assigned to him/her, each team shared a collective responsibility for the cases within the team. Consequently, in formal terms, the introduction of teamwork in the SIA meant some changes in the work organization as compared to before. The caseworker teams shared joint responsibility of cases within the team, and team-members were to back-up each other in times of high work load or sick absence. Before teamwork was introduced, caseworkers had responsibility only for the cases assigned to the specific caseworker. In the local offices studied, team performance and productivity were in focus rather than individual performance, reinforcing the notion of teams as the main performing unit. At team level, timely assessment in relation to the rehabilitation chain was the main focus of follow-up while at the office level, performance in relation to 9.0 and the numbers of rejections and withdrawals of benefit were measured and communicated.

Formal team-meetings took place on a weekly basis, in which difficult cases were discussed. However, informal team interactions were considerably more extensive and frequent. Daily meetings around team-boards, where team-members gathered and discussed case-load and team productivity took place in the offices studied. This was

encouraged by management, with the intention that teams were supposed to give “impulses” up in the organization when encountering problems that could not be solved within the team. As the team shared the responsibility for the cases, team-members helped each other with case-management when needed. On a more informal basis, team-members were resources for each other when problems arose in the casework. Thus, the teamwork was both organized in a formal setting through regular team-meetings, and in an informal way where caseworkers turned to each other “ad hoc”. Both aspects of teamwork are important in order to understand the extent of the normative control exerted in and through teamwork.

a. Team creation as normative control of caseworkers

The sorting of caseworkers into teams was made by the local management, thus from above. SIA staff had to accept teamwork as the model for the work. A controller described:

When you take on this role [as a caseworker], you are to work in a team. Full stop. That’s the way we work. And we have had the discussion with some caseworkers, that have said “I do a great job, and I do not want to work in a team”. Then we have to say, “well, making exceptions for you does not work. You have to [be in a team], and to develop in your work you have to take on this way of working. This is how we do it here, we understand that you might need time, and you can take it in your pace. But this is where you are going”, and it has turned out really well. It is a question of maturing – a lot of issues related to how much can one show of oneself and how can one cooperate with others.

The caseworkers’ ability to work in teams thus was conceived be a question of maturity and a way to develop professionally. Maturity was used also to describe team-processes. Some teams were considered more mature than others. The controller described:

Well, there is great variation between the teams. Of all the teams that I meet, there are some that are mature and well-functioning. But I also meet teams that are not in the game. It is more like a group of people who are angry most of the time. [...] or a group of people that think lots of different things.

Teams were units expected to develop a common group thinking. As a way to improve and facilitate the group processes within teams, management in some local offices arranged teamwork trainings for the caseworkers. Specific sessions in team development with process-leaders from the SIA centrally were organized, in which challenges and advantages of teamworking were discussed. The teamwork training was performed with the regular teams, using them as examples and basis for discussion. The teams were to highlight their expectations on each other, and to articulate “team-agreements” that should guide their future teamwork:

Well, we do our team-agreement for this year. What are the rules? And this includes everything from rules of the game, how we relate to each other in the team, it is about keeping time, the meetings, turning off your phones in team-meetings, prioritizing team-meetings, to talk respectfully with each other and so on. (caseworker)

Team-agreements were thus components of the normative governance of each team. Moreover, creating a feedback culture and “team promises” were reoccurring themes during the training. Team-members were encouraged to dare to give and receive feedback, conceiving of feedback as gifts to one another. This gift-giving can be seen as a way to reproduce the normative order and keep caseworker in compliance, as developed further later on.

Accordingly, giving and receiving feedback was considered as an important competence in teamwork, and something that had to be trained. When it comes to changing the behavior of team-members, the feedback was considered most efficient if it related to the emotions that a certain behavior evokes. The facilitator in charge of the team-development explained:

What a person has produced or done has an impact on all of us, on our team. For instance, when you made this, it made me happy. Or, when you are late, I become sad, irritated and impatient. Because it makes me think that you do not care about me or what we have agreed on. I feel as if I am not important to you. But we need to talk about emotions. And this can be difficult, if we are not used to doing so. But emotions can be happy, sad, angry, curious [...] if we express our own needs when giving feedback to others, it has a better turnout, if cooperation is our goal.

Team-training was thus one way of reaching mature, self-governing teams. However, there was a clear tension between on the one hand reaching mature, autonomous teams that were capable of controlling their own work, and on the other hand, the hierarchical governing structures. The top-down introduction to teamwork was noticeable. A caseworker described:

Well, we are supposed to be self-governing units. But it feels somewhat like a paradox. I perceive that we are an extremely hierarchical organization. I have asked about the degree of autonomy, or freedom, we have as a team. In how we organize. And as I understand, we do not have that much freedom actually. What every individual does in the team, and how the team selects its members, is nothing that we can have an influence on. It all comes from above.

While the teams were embedded in a discourse of autonomous units capable of making their own decisions, what was perceived as the right way to do casework was not developed by the teams, but prescribed by management and the specialists in a hierarchical structure.

b. Coaching as normative control

Nevertheless, teams as self-governing units in charge of their work, was considered by local management as the key to success in relation to improved results. The expectation was that problems should in the first place be treated in the team. Specialists on the insurance and medical advisors were available as resources for the team for consultation and guidance, but only when the resources within the team were exhausted. The introduction of teamwork in the SIA was connected to a transition in leadership style “from cop to coach” (Procter & Mueller 2000:13) and was presented as an important aspect of organizational learning.

In the offices studied, teamwork was clearly used strategically for managing caseworker discretion in order to meet the target of 9.0, and it was stated out that it was by stricter eligibility control that this target could be met. This type of governance was welcomed by many caseworkers who were looking for support and confirmation that they assessed cases as intended by the organization, thus in the “right” way. Difficult cases were discussed in the team, with the supportive coaching by specialists with medical training. One caseworker described the benefits:

You get in like in black and white, “am I thinking the right way? Is it reasonable to have these problems as a consequence of a certain diagnosis?” Because we are not trained in medicine, not at all. We only interpret the medical documentation we receive.

Teamwork concerns the horizontal interaction between co-workers and “coaches”. The notion of coaching leadership and the stress on continuous learning played down the hierarchical relation, building on governance by encouragement and collegial support rather than order-giving. The low-profile participation of specialists in the teamwork, as support function to a self-reflecting team, allowed team-members to feel that they were the ones doing the thinking, after which they got the approval of the specialist. This normative control became effective in creating conformity in assessment and action while evoking less resistance than “command”-style leadership.

With the introduction of teamwork, team performance rather than individual performance was in focus. From management’s side, the teams were considered one of the success-factors in achieving the good numbers in relation to the set goals. In an observation of a managers’ meeting, one manager told that her office had started a couple of years ago to extract indicators on length of sickness periods, and how the cases were assessed. Fairly soon, the teams started to ask for these indicators themselves. The managers noted that teams asked for statistics on a more frequent basis than managers could even deliver. For the managers, delivering statistics more often than once a month did not make much sense. However, the teams kept asking for more frequent feedback, illustrating the caseworker commitment to organizational goals.

Moreover, the comparison between team-members could be used to govern caseworker behavior. One manager described how she worked with caseworkers who deviated in relation to assessments done by either granting or declining more applications than

other team-members. This matter was processed in dialogues with the staff, by asking direct questions. “Can it really be reasonable that [name] has done seven rejections, while you haven’t done any?”. This soft coaching of team-members was used strategically by management to reach set goals and keep caseworker performance in line.

To conclude, even if the teams were posited as self-governing and the goal was to have them “take ownership”, the autonomy was clearly circumscribed and the organization decided what was the “right” way to use the discretion. Previous ways of working were disqualified, with the motivation that the application of the law had been far too generous (ISF 2018; Altermark 2020). Moreover, referring problem-solving to the teams was also a way to encourage peer control to be exerted by team-members in relation to each other.

2. Normative reproduction through teams

We will now look at how the normative control entailed in teamwork was taken on board and enforced by the caseworkers, identifying three roles that teams played in reproducing the normative order.

a. Teams as performative tools

The first role was that of teams as constituting performative tools, in support of the (current) normative order. We understand teamwork as performative in that it accomplishes things, (re)producing a normativity that mobilizes actors in a particular way, in this case in accordance with current management priorities and organizational ideals. In our analysis, teams were key instruments for performing performance (cf. Clarke 2005:218), with team-members striving to collectively excel in organizational goal attainment. To be perceived as high achiever was important. In several of the offices, the focus on goals and targets was visualized on team-boards openly displaced in the office. Both statistics related to work loads of team-members and goal achievement of the team was presented. The visualization of team performance displays how teams can be used as performative platforms in mobilizing commitment to organizational goals as well as in mainstreaming casework. A caseworker – or a team – stood out, if performance was not “in line”. In the teams, deviations became the center of attention, and the target for correction when fellow caseworkers suggested possible ways of improving the work. Thus, the visualizing of casework became self-regulating; the manager did not need to interfere – the team did the work on its own. Reaching good numbers – and achieving organizational goals – boiled down to the work performed in the teams, by the caseworkers. The teams took collective “ownership” in relation to the results, along with – and even beyond – what managers expected from them.

In the daily work, the teams were important in relation to how caseworkers understood their work. One example of the performative role of teamwork was when teams invented reward systems when reaching organizationally set goals. Each team had their own whiteboard, and in some teams, stars as symbols were applied on the board to indicate when goals had been met, both goals in relation to production and work environment. When a certain number of stars were achieved, the team rewarded

itself, for instance by going for after-work together. The rewards were initiated by the team, paid for by the team-members and performed outside of working hours. These self-initiated rewards illustrate the degree to which team-members had internalized the organization's goals and ideals, and shows how organizational goals were transformed into personal goals (McKinlay & Starkey 1998:9) through the social processes in and around teamwork. The reward system developed by this team was not enforced by managers. Instead, the team itself had invented incentives to achieve organizational targets, thus reproducing the organizational norms. Such "pleasurable practices" (Eriksson 2015:125) was a way to develop the ties among team-members as well as the affiliation to the organization, strengthening the sense of community on joint mission. The subtle way of governing through teams thus meant that self-regulating systems to enhance goal achievement were developed.

The competitive spirit – and the satisfaction of achieving – can be seen in relation to how caseworkers and teams reacted to measurement and the use of indicators in the team. As discussed above, some teams asked for more frequent feedback on their joint performance, than their managers found meaningful to provide. Just as in Knights and McCabe's study of a call centre, performance targets signaled that the staff had met management's expectations (2003:1608), and was thus loaded with positive feelings and a sense of security; with clear objectives and indicators the caseworkers knew when they had done a good job. It became unproblematic for the caseworkers to relate to these targets and indicators. In one of the offices studied the team boards were used differently. The tables did not display any information on team performance; instead, announcements about the upcoming office Christmas party or general news from the head office was displayed. The office in question was considered to be in the less performing group. We interpret this board usage as a sign of low-profile resistance to current top-management ideology.

Moreover, team-meetings were occasions for caseworkers to prove that they possessed the right qualities, being able to make the right – including tough – decisions. By enacting performance, collective identities as high achievers and loyal organization members were (re)produced. To be happy about good numbers – even if these signaled that more clients were declined benefits – was something expected and natural, and the failure to feel that way signaled that one might not belong there. At office meetings, the collective achievement in relation to the official goal of 9.0 was regularly reported, and increases in the numbers of rejections or withdrawals of benefit could evoke feelings of pride and even joy, among managers and caseworkers alike.

b. Teams as cushioning structures

The second role played by teams was that of "cushioning structures", reducing normative frictions entailed in the casework. The teams had an important role to play for caseworkers both as an arena for support in the technical aspects of casework and for giving and receiving social support. This support function is important for understanding the role teams played in goal achievement; team-members took joint responsibility for the assessment of cases being in line with organizational goals *and* for the need

of support team-members may have. Teams thus served as “cushioning” structures, supporting individual caseworkers in difficult case-assessments but also serving as a collective “cushion” in relation to a “hostile” surrounding and the negative media publicity that the SIA often face. This allowed them to fully embrace their role as caseworkers and protected against outside criticism as well as their own inner dissonance.

In the team-meetings, the work load and the work situation of each caseworker was visualized and discussed. Caseworkers expressed that this visualization and the continuous discussion with the team-members had given them a stronger feeling of security and peer support in their daily work. The heavy work load and complicated regulations, how to prioritize among the cases, and how medical documentation was to be interpreted, were matters discussed in the teams. The notion of “our cases” – as opposed to “my cases” – was an important aspect of teamwork. The caseworkers stressed the importance of having team-members to consult in cases that required complicated processing. The team became a platform for sharing experiences and knowledge. This was perceived as a great support by caseworkers who were more inexperienced in their work, and was also rewarding for the more experienced ones who could share their knowledge and expertise with more novel caseworkers.

The social support to team-members was equally important as the technical help. The shared responsibility for cases, the ongoing discussions on how to prioritize and how to decide in complicated cases created a protecting support system around the caseworker. Making a difficult decision became less emotionally constraining when the decision had been discussed, supported and legitimized by fellow team-members:

Like “what do you think, and how do you view this case? And this medical document?” And we think, all of us think [together]. And it feels good to know. If I am insecure, I feel like, if I have discussed with my colleagues, then I can go back and contact the client. It is not just me [behind the decision]. (caseworker)

Teamwork helped reduce insecurity among caseworkers. Also, the sometimes very hard personal circumstances around the clients affected the caseworkers, and support was sought and provided by the team. In the most complicated cases when decisions were questioned by the clients, the case could be handed over to a team-colleague. One manager here confirms the role teams played to support caseworkers when making difficult decisions:

When it is hard, and when clients are upset, the caseworkers now have the team behind them – and the specialists, and the managers. That gives support in the back, a feeling of “I am making the right decision”. Otherwise, when you are on your own, you start to discuss with yourself – did I really make the right decision? Or am I too tough? When you have taken the case to the team, you feel more safe and secure, as a caseworker. You get more arguments. Even those caseworkers with great difficulties in making rejections and withdrawals, they also feel more comfortable. (local manager)

The role the team plays can thus be understood as a cushioning structure for the caseworker – protecting the team-members from having to tackle the challenges in the work on their own. Teamwork thus facilitated the tough decisions, such the rejections or withdrawal of benefits. From management’s perspective, it made goal achievement smoother.

c. Teams as “moral corset”

The third role identified was the team as a “moral corset” on the team-members, which is related to the notion of teams as platforms for organizational learning. The shared team discussions, as opposed to individual consultations with managers and specialists, was seen by management as a way to make the work more efficient and secure more uniform assessment of cases. In the teamwork, caseworkers learned together and from each other, but teamwork also created a moral pressure to comply to the common norms within the team. Uniformity and the feeling of “we all work in the same way” were reinforced. The teamwork prevented the caseworkers from too sharp deviations in their casework – too many rejections or too many approvals. In the offices studied, the management expressed the allowance for deviance to be fairly narrow; they did not want any caseworker – or team – to stand out.

The team can thus be said to have the role of a “moral corset” for the caseworker – keeping the right shape and keeping the caseworker in line with what was perceived as appropriate behavior in casework, but also preventing the caseworkers from becoming too independent in their work, creating a pressure on the individual caseworker to comply. The following caseworker described her perception of the team as both supporting and controlling:

There is an enormous group pressure, of course ... Above all, the team is there for us to support each other. But I don’t see it only like that. It increases the group pressure enormously. Like, I don’t want to be a burden for the team. You don’t want to have bad numbers for the team. I am new here, and, well, it is not really healthy.

Activities around the teams, such as the team-training, supported the normative impact the team had on its members. As we saw, focus in the capacity-building was placed on creating a feedback culture and the creation of team-rules. Team-rules developed by the team was a way to create a unified team with shared understanding of what was perceived as appropriate within the team, increasing the level of consensus. The team-rules can be seen as a method that enforces the moral corset on the caseworker – negotiated rules are not to be questioned. As we saw, the team-training focused on the expectations team-members had on each other and as the rules were not placed on the team by management but developed by the teams, they also become more enforcing – and more difficult to oppose for caseworkers.

The emphasis on a feedback culture within the team supports the notion of a moral corset on team-members and helped creating conformity among team-members. There

was a strong notion of creating team-members that comply with the norms of the team. To challenge the norms and rules articulated in the team became challenging. Not only the actual casework was at stake here, but also the emotions and the wellbeing of the fellow team-members. This understanding of a feedback culture in the teamwork became a subtle way of governing caseworkers to perform in line with organizational goals and norms. The transparency around performances also created incentives to comply with norms and expectations. The comparisons between offices, teams and even individual caseworkers, can be seen as one way to create consensus and avoid too great discrepancies in the casework. To avoid shame and not to put co-workers in a bad situation, team-members were inclined to perform in line with the expectations. Compliance was important – to do things in the right way – and much like rituals, it had to be performed. This also meant that management control was in many cases replaced by peer- and self-control.

But the function of a corset is also to help keeping up a straight posture. Acting according to the norms and performing along expectations evoked pride among the caseworkers studied, and allowed team-members to feel they were on a joint mission – protecting the insurance for the future – regardless of the views of the world around.

Discussion

Drawing on Kunda's notion of normative control as the attempt to elicit and direct the efforts of organization members by guiding in their thoughts and feelings guiding their action (2006:11), this article investigates the role of teamwork in the normative control of SIA caseworkers. This seamless form of governing, integrating hierarchical and horizontal governance mechanisms, seems a highly effective way of governing the SIA caseworkers in the sense of mobilizing commitment a specific goal (as for instance, the 9.0 vision) as well as mainstreaming the casework. Importantly, through the teamwork, normative control was spread in the organization. We saw that the normative order was maintained and reinforced by team-members through peer norms and peer pressure, also in the absence of specialists and managers.

The teams united around the self-understanding of caseworkers as guards protecting the sickness insurance and the welfare state, of which the 9.0 was a key symbol. The collective pride in performing in the direction of 9.0 was manifested by the team-members and their local managers alike. The normative governance thus aimed at not only controlling caseworkers' way of acting but also affecting their emotional world. The strong identity of being obedient and high achieving was displayed, and performed, in and through the teamwork.

In the individual interviews, some caseworkers expressed concerns about policies they perceived as too strict, leaving them with little room for external contact with the healthcare providers and the employers of the sick-listed. Our point is that no criticism was expressed in the *collective* work processes. We interpret this absence as an effect of the strong normative control that – not only management but also other team-members – exerted on the individual caseworkers. The lack of opportunities for

caseworkers to raise their voices has serious consequences for the organization, for instance in relation to staff turnover. Exit (leaving the job) became the main option available for caseworkers who were uncomfortable with the stricter policies. According to staff turnover data obtained from the SIA, the number of caseworkers within the sickness insurance that resigned from their work increased dramatically during this period. The data shows an increase from 7 % in 2014 to 19 % in 2019.

It was clear that *not* complying with the norms, and the current management goals were perceived as problematic. The managers' explicit position was: comply, or consider if SIA is the right work place for you. And if you are not a team-player – then working at SIA is maybe not the optimal place for you. This rhetoric of consensus was reproduced by the team: teams were to be characterized by good spirit and agreement, which readily suppressed more critical voices (sometimes expressed in the individual interviews). While teams could, in principle, develop group-norms and use the team support to mobilize against management (Ezzamel & Willmott 1998), we saw few such examples in the teams studied. Only in the office performing below the national average (regarding sickness benefit rates) we saw small expressions of resistance. In line with Procter and Radnor (2014), we found that better performing teams in terms of reaching the targets felt more positive team-spirit. However, in our analysis the norm of maintaining a good team-spirit was in itself disciplinary and a way of upholding the normative order. The teams became self-disciplinary units in the service of current management priorities.

We can conclude that teamwork was instrumental in establishing and reproducing a culture of consensus in the SIA, whereby the scope for deviation or questioning was reduced while commitment to management goals was created also from below. This study confirms the previous finding that teamwork may achieve a naturalization of the normative order (Barker 1993), which becomes self-evident. That current management priorities got internalized by staff was illustrated in the reward system as well as the peer pressure exerted by team-members on each other to conform with team-rules and aspirations. Just as Barker, we found that the caseworkers achieved concerted control by reaching a negotiated consensus, based on which they could infer “proper” premises on how to think and act (Barker 1993:411f.). Teamwork aligned in a rather seamless way individual motivation and organizational rationality (e.g. Procter & Mueller 2000:17; Knights & McCabe 2003).

Finally, the question has to be raised about what teamwork does to the role of the street-level bureaucrat when implemented in a welfare state bureaucracy. Teamwork, through its collective responsibility for casework, challenges traditional understandings of caseworkers' discretion and rather independent role in policy implementation (e.g. Lipsky 2010). In our study, discretionary power was *de facto* transferred from the individual caseworker to the team and the assessment of cases perceived as difficult or complicated was processed and agreed on by the team – as a caseworker assembly. As official decisions are signed by the individual caseworker only, the client was completely unaware of this negotiation process (cf. Saario, Räsänen & Hall 2017). Thus, even if the formal decision remained with the individual worker, the decision-making *de facto*

involved the team-members providing advice as well as exerting peer pressure. We see teamworking in the SIA primarily as a management strategy for managing and controlling caseworker discretion – by invoking collective forces and social mechanisms.

Our study supports the *de facto* loss of individual caseworker discretion (Carter, Danford, Howcraft *et al.* 2011). However, this loss was by and large *welcomed* by the caseworkers, who appreciated the guidance and support from specialists as well as peers in the teamwork. Since the teams met caseworkers' need for support in case-processing, teamwork was fully endorsed by most of the caseworkers as long as the focus was on production targets and assistance in case assessment. We suggest that the acceptance of – and support for – the narrowing down of caseworker discretion must be seen in the light of the normative control exerted through teamwork and other forms of workplace meetings by which a normative infusion of the staff was achieved. Teamwork protected caseworkers from emotional dissonance as well as outside criticism, legitimizing the current way of working.

Thus, teamwork was efficient in achieving production results in the SIA similarly to a private company. However, in the public sector, normative regimes typically involve multiple, and sometimes contradictory, objectives (e.g. production, rule of law, service-orientation), making “performing for the public” (Clarke 2005) a complex and delicate matter. Moreover, in politically governed organizations, goals are often changing. The main objective of the sickness insurance is to guarantee an income during periods where the work capacity is reduced due to ill-health as well as facilitating a return to the labor market by coordination of rehabilitation measures. Yet, in the daily work, cases are assessed in relation to the shifting organizational goals. In the SIA, focus shifted from customer satisfaction and coordination of rehabilitation processes (2011–2014) to a stricter application of the insurance with focus on reduced number of sickness days and equal and timely assessments (2015–2018) – even though the legal regulation and formal mission had not been changed. The shifting operational goals place high demands on caseworkers and managers alike to be able to shift focus and redefine their understanding of a well-performed job. We argue that teamwork facilitated the reduction of goal complexity, affecting caseworkers' beliefs about their mission, and enabled organizational goal displacement by allowing to overall objective (income protection and the coordination of rehabilitation) to be overrun by another goal; in this case reduced sickness benefit rate. Teamwork made the transition from one goal paradigm to another smooth and even attractive for caseworkers. The task of coordination of rehabilitation (prescribed by law) as well as client contact was explicitly down-prioritized by management and caseworkers alike in favor of the vision of 9.0 (see also Fransson & Qvist 2018; ISF 2018; Altermark 2020). Thus, loyalty, as (re)produced in teamwork, was placed with the current management goals and norms – rather than with bureaucratic administration of the law. The cushioning role of teams and their coaches meant that any external questioning of the agency's practice could be kept at a convenient distance.

We can conclude that teamwork facilitated the organizational performances and, by implication, the smooth implementation of welfare-to-work policies in the sickness

insurance. After all, the vision of 9.0, as a mobilizing and positively charged target in constant focus of attention as well as a source of pride among SIA caseworkers, was first and foremost attained by increasing the rate of benefit rejections to an extent that exceeded the organization's own forecast (ISF 2018:16). In fact, the number of rejections of benefits after 180 days of sick-leave increased five times during the period 2015–2020, despite the fact that the Swedish government withdrew the goal of 9.0 in 2018 (Altermark 2020). In 2021, the government made a new instruction to the SIA explicitly stating that the agency should reach the goal of lower sickness benefit rate by preventive measures, rehabilitation and stakeholder coordination, rather than focusing on increasing the rejection rate (Regeringen 2021). This article suggests that to understand how such goal displacement could take place, we need to grasp the collective processes governing casework and the normative control entailed herein.

Conclusion

By investigating the role that teamwork played in the normative control of SIA caseworkers, this article has contributed an analysis of how teamwork may affect the nature of casework when used as a management tool in a street-level bureaucracy. We saw how the normative control operated through teamwork, and what team interactions could accomplish in terms of shared understandings, feelings, and organizational loyalty and identification. Teams as units for organizational control served as: a) performative tools; b) cushioning structures, and c) “moral corsets” on caseworkers. Teamwork contributed to establish and reproduce a culture of consensus on the one right way of thinking in assessment of benefit eligibility. It should be noted, however, that the SIA remains a very hierarchical organization; indeed, this study suggests that it is precisely the combination of hierarchical and horizontal governance processes that led to the narrowing down of discretion in the SIA – not necessarily horizontal forms of governance per se (which could in principle play out as increasing collegiality and caseworker autonomy (cf. Fransson & Qvist 2018)).

The teams studied reproduced the organizational norms from above, enforced them through group dynamics and pressure, thus naturalizing the normative order, including the vision of 9.0 as a “reasonable” level of sick days in Sweden. The team negotiations, by which team-members developed their own self-regulatory system of control, contributed to mainstreaming casework and was instrumental in creating acceptance for the narrowing down of discretion and in the shaping of casework – and the appropriate caseworker – beyond formal policy.

It should be noted that the selection of offices for this study may have contributed to the productivity orientation as well as the organizational pride and loyalty displayed (four of the five offices were high-achievers in terms of 9.0). Only in the office performing below the average we saw signs of collegial resistance to management discourse and norms from above. The finding suggests that identity as a high-achiever is self-increasing, thus performative, when reinforced in the collective work processes.

Finally, this study suggests that uncritically importing management techniques

from the private sector may transform the nature of public sector operations, in this case the case-management. Especially, future research should focus more attention on the group mechanisms at work in governing street-level bureaucracies under new forms of public management. Cross-fertilizing critical management and street-level bureaucracy studies opens new venues in such endeavors.

Acknowledgement

This research was funded by Riksbankens Jubileumsfond (grant SGO14-1192). We gratefully acknowledge the generous participation by the SIA staff, and Ida Seing's contribution to data collection.

References

- Adair, J. (1986) *Effective teambuilding*. London: Pan.
- Altermark, N. (2020) *Avslagsmaskinen*. Stockholm: Verbal.
- Barker, J.R. (1993) "Tightening the iron cage: Concertive control in self-managing teams", *Administrative Science Quarterly* 38 (3):408–437. <https://doi.org/10.2307/2393374>
- Benders, J. & G. van Hootegeem (2000) "How the Japanese got teams", 43–49 in S. Procter & F. Mueller (Eds.) *Teamworking*. Houndmills, Basingstoke: Macmillan.
- Brodkin, E. (2011) "Policy work: Street-level organizations under new managerialism". *Journal of Public Administration Research and Theory* 21 (2):253–277. <https://doi.org/10.1093/jopart/muq093>
- Carter, B., A. Danford, D. Howcraft, H. Richardson, A. Smith & P. Taylor (2011) "Lean and mean in the civil service: The case of processing in HMRC", *Public Money & Management* 31 (2):115–122. <https://doi.org/10.1080/09540962.2011.560708>
- Clarke, J. (2005) "Performing for the public: Doubt, desire and the evaluation of public services", 211–232 in P. du Gay (Ed.) *The values of bureaucracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Eriksson, E. (2015) *Sanktionerat motstånd. Brukarinflytande som fenomen och praktik*. Lund: Lund University.
- Etzioni, A. (1961) *A comparative analysis of complex organizations: On power, involvement, and their correlates*. New York: Free Press.
- Ezzamel, M. & H. Willmott (1998) "Accounting for teamwork: A critical study of group-based systems of organizational control", *Administrative Science Quarterly* 43 (2):358–396. <https://doi.org/10.2307/2393856>
- Finn, R., M. Learmonth & P. Reedy (2010) "Some unintended effects of teamwork in healthcare", *Social Science & Medicine* 70 (8):1148–1154. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.12.025>
- Fransson, M. & J. Quist (2018) *Fri som en fågel: En studie av återprofessionalisering inom Försäkringskassan*. Karlstad: Service Research Center, Karlstad University.

- Försäkringskassan (2016) *Verksamhetsplan 2016*. Stockholm: Försäkringskassan.
- Holmgren Caicedo, M., M. Mårtensson Hansson & K. Tamm Hallström (2015) *När handläggaren blev teammedlem: Om autonomi, lärande och styrning i Försäkringskassan*. ISF-rapport 2015:13. Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen.
- ISF (2018) *Förändrad styrning av och i Försäkringskassan: En analys av hur regeringens mål om ett sjukpenningtal på 9,0 sjukdagar påverkar handläggningen av sjukpenning*. ISF-rapport 2018:16. Stockholm: Inspektionen för socialförsäkringen.
- Jacobsson, K., Y. Wallinder & I. Seing (2020) "Street-level bureaucrats under new managerialism: A comparative study of agency cultures and caseworker role identities in two welfare state bureaucracies", *Journal of Professions and Organization* 7 (3):313–333. <https://doi.org/10.1093/jpo/joaa015>
- Knights, D. & D. McCabe (2003) "Governing through teamwork: Reconstituting subjectivity in a call centre", *Journal of Management Studies* 40 (7):1587–1619. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00393>
- Kunda, G. (2006[1992]). *Engineering culture: Control and commitment in a high-tech corporation*. Second edition. Philadelphia: Temple University Press.
- Lipsky, M. (2010[1980]) *Street-level bureaucracy*. New York: Russel Sage Foundation.
- McKinlay, A. & K. Starkey (1998) "Managing Foucault: Foucault, management and organization theory", 1–13 in A. McKinlay & K. Starkey (Eds.) *Foucault, management and organization theory: From panoptic on to technologies of self*. London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446221686.n1>
- Procter, S. & F. Mueller (2000) "Teamworking: Strategy, structure, systems and culture", 3–24 in S. Procter & F. Mueller (Eds.) *Teamworking*. Houndmills, Basingstoke: Macmillan.
- Procter, S. & G. Currie (2004) "Target-based team working: Groups, work and interdependence in the UK civil service", *Human Relations* 57 (12):1547–1572. <https://doi.org/10.1177/0018726704049989>
- Procter, S. & Z. Radnor (2014) "Teamworking under Lean in UK public services: Lean teams and team targets in Her Majesty's Revenue & Customs (HRMC)", *The International Journal of Human Resource Management* 25 (21):2978–2995. <https://doi.org/10.1080/09585192.2014.953976>
- Regeringen (2021) *Regleringsbrev för budgetåret 2021 avseende Försäkringskassan. Ändringsbeslut 2021-04-08*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Rutz, S. & A. de Bont (2020) "Organized discretion", 279–294 in T. Evans & P. Hupe (Eds.) *Discretion and the quest for controlled freedom*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-19566-3_18
- Saario, S., J.-M. Räsänen & C. Hall, C (2017) "Negotiating boundaries of professional responsibilities in team meetings", 174–195 in K. Juhila, S. Raitakari & C. Hall (Eds.) *Responsibilization at the margins of welfare services*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315681757>
- Smith, D. (2005) *Institutional ethnography*. Walnut Creek: AltaMira Press.

Authors

Kerstin Jacobsson is professor in sociology at the University of Gothenburg. She conducts research in the field of organization, governance, employment and labor market policy. Other research interests concerns social movements and civil society and sociology of emotions.

Katarina Hollertz is a lecturer in social work at the University of Gothenburg. Her research interests are in the field of social work practice, street level bureaucracies and labor market policies.

Corresponding author

Kerstin Jacobsson
Department of Sociology and Work Sciences, University of Gothenburg
Box 720, 405 30 Göteborg, Sweden
kerstin.jacobsson@gu.se

Social tjänst till salu

Om socialt arbete i upphandlingens tid

Social service for sale. On social work in times of procurement

Market reforms within the Swedish welfare sector have paved the way for models based on buying and selling welfare services. Public procurement constitutes a hub for commissioning and providing social services. The aim of this article is to explore how social work is shaped within a procurement context. Attention is directed to how social workers providing procured services describe their work. The empirical material consists of interviews with 16 providers of social services within different areas of a procured social work. The results show how procurement shapes the provision of social work, in terms of specifications of time and quantity, a quantification of the work performed with clients and how the framework of procurement shapes the client as a commission and a case. It is further shown how providers compensate for and deal with the framework of procured social work to meet the clients' needs. The results raise questions about the possibilities for procured social work regarding the services' demarcation, specialisation, and time frame.

Keywords: social work, social services, public procurement, market, provider

DET FINNS I dag en omfattande litteratur som beskriver en gradvis marknadsorientering av den svenska välfärdsstaten (se t.ex. Rönnberg, Strandberg, Wihlborg m.fl. 2013). Inom en rad välfärdsområden har nyliberala ideal kunnat påvisats, där en marknadsvokabulär med fokus på effektivitet, konkurrens och valfrihet kommit att bli alltmer tongivande (Boréus 1994; Larsson, Letell & Thörn 2012). I och med denna omvandling har strukturella insatser riktade mot kollektivet, med ambitioner om omfördelning av resurser och social förändring, gradvis ersatts av insatser riktade mot den enskilda individen, med ambitioner att värna individens valfrihet och ansvarstagande (Garsten & Jacobsson 2004; Ruthström & Svärdman 2011).

Spåren av denna marknadsorientering kan inte minst skönjas inom det sociala arbetet, exempelvis genom införande av beställar- och utförarmodeller i form av entreprenad och kundval (Hartman 2011; Szebehely 2011; Wiklund 2011) och en alltmer långtgående individualisering av insatser, med betoning på den enskilda klientens eget ansvar (Härnbro 2019; Jönsson 2019; Lauri 2019). Med denna pågående individualisering har det sociala arbetet i allt högre utsträckning kommit att formas utifrån ett ekonomiskt och mätbart raster, med större fokus på effektivitet och att uppnå mätbara

resultat (Martinell Barfoed 2014; Chandler, Bell, Berg m.fl. 2015), samtidigt som strukturella insatser med mer långsiktig, och inte alltid uppenbart mätbar, effekt alltmer hamnat i skymundan (Bečević 2015; Dahlstedt & Lalander 2018; Lindahl 2019).

I denna artikel vill vi uppmärksamma en del av denna marknadsorientering som inte rönt lika stor uppmärksamhet, nämligen upphandling. Mer specifikt vill vi bidra till en mer fördjupad kunskap om vad upphandling innebär för utförandedet inom det sociala arbetet. Upphandling har under det senaste decenniet blivit en viktig del av hur offentliga verksamheter och tjänster organiseras samt utförs (Andersson, Erlandsson & Sundström 2017; Holmqvist, Fejes & Nylander 2021) och fått ett brett genomslag även inom det sociala arbetet och dess olika verksamhetsområden (Höjer & Forkby 2011; Moberg 2017; Sallnäs & Wiklund 2018). Genom upphandling skapas ett utbud av metoder och tjänster, som är tänkta att på ett effektivt och ändamålsenligt sätt möta klienternas behov (Barraket, Keast & Furneaux 2015). Genom upphandlingsförfarandet specificeras vilka metoder och tjänster som efterfrågas, krav på kunskaper och kvalitet i genomförandet samt hur dessa krav kommer att följas upp. I upphandlingsförfarandet anges och formas vilket socialt arbete som är tänkt att utföras, hur och av vem. Därför kommer vi i denna artikel att fokusera på utförarsidan.

I upphandlingsförfarandet konkurrerar olika aktörer och därmed formas ett utbud av utförare, metoder och tjänster som det sociala arbetets praktik förväntas leverera (Forkby & Höjer 2008; Hartman 2011). Tidigare forskning har pekat på framväxten av en marknad för socialt arbete inom områden som missbruksvård (Stenius & Storbjörk 2020), äldreomsorg (Almquist & Högberg 2008; Stolt, Blomqvist & Winblad 2011; Moberg 2017) samt barn- och ungdomsvård (Wiklund 2005; Forkby & Höjer 2008). I upphandling köps och säljs kunskap, som specificeras i krav på kompetens, utbildning och arbetsmetoder (Lindahl Toftegaard 2018; Pedersen 2019). Särskilt viktiga är de prioriteringar som görs i huvudmannens anbud och avtal eftersom de anger specifika förväntningar på det upphandlade sociala arbetet (Almquist & Högberg 2008). Vidare intar kvalitetssäkring i form av krav på utvärdering av upphandlade insatser en central roll (Lunander & Andersson 2004) även om sådana krav visat sig vara svåra att specificera och följa upp (Isaksson, Blomqvist & Winblad 2018).

Syftet med denna artikel är att undersöka hur socialt arbete formas i en upphandlingskontext, med särskilt fokus på hur socialarbetare som arbetar med att utföra upphandlade tjänster beskriver sitt arbete. Mer specifikt vill vi med artikeln besvara följande frågeställningar: Vilka ramar skapar upphandling för det sociala arbetet? Hur formar dessa ramar utförande socialarbetares arbete med klienter? Och hur bidrar dessa ramar till att forma klienten? Vilket socialt arbete blir möjligt inom ramen för upphandlingen och dess marknadsrationalitet?

Artikeln är strukturerad enligt följande: Först presenteras det empiriska sammanhang som undersöks liksom genomförande av materialinsamling och analys. Därefter redogör vi för den teoretiska ansats som vägleder de analyser som görs i artikeln. Sedan presenterar vi huvuddragen i vår analys av det empiriska materialet, i tre olika avsnitt som i tur och ordning uppmärksammar: de ramar som upphandling sätter för socialt arbete genom att skapa en bestämd (och hierarkisk) relation mellan beställare och

utförare; hur dessa ramar i sin tur inverkar på relationen mellan utförande socialarbetare och klient; samt hur denna relation bidrar till att forma klienten på specifika sätt. Avslutningsvis sammanfattas studiens huvudsakliga slutsatser och diskuteras i relation till några av de utmaningar som socialt arbete står inför i en samtid präglad av upphandling och marknadsorientering.

Analytisk ansats

I artikeln tar vi avstamp i en forskningstradition som uppmärksammar hur marknadens rationalitet bidrar till att forma det sociala arbetet genom att på olika vis ange ramar för vad som är möjligt att tänka och att göra (Harris 2003; Ferrera 2008; Bay 2019; Katzin 2020) – genom språk, kategoriseringar och mätningar (Holstein 1992). En viktig inspirationskälla är i detta sammanhang Michel Foucault (1980, 1982) och hans förståelse av makt och maktutövning (Chambon, Irving & Epstein 1999).

Analytiskt fokus riktas mot hur makt utövas genom upphandling, i en kontext där sociala tjänster köps och säljs. I linje med Foucaults förståelse så ser vi makt som kontextuell och relationell, det vill säga makt är något som utövas i specifika kontexter, i relationer mellan olika aktörer. I denna artikel riktar vi därför uppmärksamhet mot den maktutövning som utspelar sig och som blir möjlig inom ramen för det upphandlade sociala arbetets kontext, i relationer mellan å ena sidan beställare och utförare av sociala tjänster, å andra sidan mellan utförare och klient. I linje med Foucaults förståelse ser vi därtill maktutövningens dynamik inte enbart som negativ eller reglerande, i den meningen att den begränsar eller kringskar människors handlande. Först och främst ser vi maktutövningens dynamik som produktiv, i den meningen att den på olika vis möjliggör och uppmuntrar till handlanden av bestämda slag. Detta kan gälla både utförande socialarbetare och klienter.

I detta sammanhang knyter vi an till Ken Moffatt (1999:233), som inspirerad av Foucaults tankar noterar att: "The power of the social worker in fact is... 'positive' and technical; the exercise of power creates possibilities for both the worker and the client". Socialarbetarens möjligheter till handling, särskilt i mötet med klienter, brukar förstås i termer av att de som tjänstepersoner verksamma i människobehandlade organisationer har ett visst handlingsutrymme (Skillmark & Oscarsson 2020). I en kontext som är formad av en marknadsekonomisk rationalitet är det dock, noterar Moffatt, specifika möjligheter för handling som träder fram, för både socialarbetare och klient: "The social worker is an actor in government. The purpose of government in the social assistance office is the creation of the autonomous being" (Moffatt 1999:235). Med avstamp i en sådan förståelse av makt har studier i både Sverige och andra delar av världen visat på hur det inom det sociala arbetet har utvecklats en rad insatser där den enskilda klienten på ett liknande sätt ses som, och på olika vis skapas som, ansvarig för sin egen livssituation, i stort och smått. Sådana insatser kan vara såväl aktiverande som repressiva, inte sällan är de både och (t.ex. Lauri 2016, 2019; Juhila, Raitakari & Hall 2017; Birk 2018).

Viktigt att poängtera är att vi i denna artikel läser och tolkar de utförande soci-

alarbetarnas utsagor utifrån en upphandlingskontext, vilket inte behöver utesluta att det skulle vara möjligt att göra andra tolkningar. Mer specifikt riktar vi i artikeln uppmärksamhet mot de relationer som formas mellan de tre huvudaktörer som deltar i upphandlingsprocessen, som alla i någon mening formas enligt en marknadsrationalitet: 1) relationen mellan beställare och utförare, som påvisar de ramar som upphandlingen sätter upp för hur det sociala arbetet förväntas utföras, något som i sin tur påverkar 2) hur relationen mellan utförare och klient formas, kan förstås och ta sig uttryck, vilket slutligen får konsekvenser för 3) hur klienten formas inom ramen för ett upphandlat socialt arbete.

Empiriskt material och genomförande

Denna artikel baseras på en studie som genomförts i en medelstor svensk kommun som sedan 1990-talet infört och organiserat olika slags marknadsreformer, inte minst i form av kundvals-, beställar- och utförarmodeller, samt genom upphandling av välfärdstjänster. Kommunen kan därmed ses som ett illustrativt fall för en bredare trend vad gäller införande av marknadsliknande reformer inom välfärdsområdet, en trend som pågår runtom i landet, inte minst inom socialt arbete.

I kommunen har närmare bestämt ett system införts med upphandlade tjänster och insatser inom socialtjänsten, inom vilket klienter på egen hand, med eller utan biståndsbeslut, ska kunna välja från ett urval av verksamhets- och företagsprofiler med tjänster och stödinsatser av olika slag. Fallstudien gör det möjligt att empiriskt identifiera nyanser i hur upphandling inom socialtjänstens verksamhet går till i detta enskilda fall. De resultat som presenteras utifrån det empiriska underlaget för denna fallstudie kan därtill ligga till grund för fortsatta studier av andra fall, av upphandling inom socialtjänsten också i andra kommuner runtom i landet, såväl som inom andra välfärdsområden (jfr Flyvbjerg 2006).

Det sociala arbete som särskilt uppmärksammas i denna studie är den del som arbetar med utförandet av det upphandlade sociala arbetet. En del av socialtjänstens arbete organiseras i en beställarfunktion, där kommunala nämnder ansvarar för de övergripande upphandlingar som ska genomföras och följas upp. En annan del av arbetet delas upp i två funktioner: det utredande och det utförande sociala arbetet. Dessa funktioner är sedan specialiserade mot olika, på förhand, avgränsade målgrupper av det sociala arbetets behovsområden, till exempel familjestöd, beroendestöd, barn, ungdomar, äldre och socialpsykiatri. Socialarbetare som sköter den utredande funktionen ska utreda behov och besluta om insatser som sedan skickas till den utförande funktionen som en beställning eller ett avrop alternativt genom direktupphandlingar. Den utredande funktionen beställer enligt upphandlingens logik tjänster i enlighet med det ramverk som finns för upphandlade utförare, vilka ansvarar för att genomföra det upphandlade sociala arbetet. Utförarna ska arbeta utifrån de mål och medel som avtalen anger, under den begränsade tid som beställningen gäller. I denna studie riktas intresset mot hur dessa utförande socialarbetare beskriver sitt arbete i ett sammanhang omgärdat av avtalsformuleringar, beställningar från utredande socialsekreterare samt klientens önskemål och behov.

Tanken är att de klienter som utförarna kommer i kontakt med antingen själva ska kunna söka sig till utförarnas verksamhet, eller ha hänvisats dit genom en beställning från en utredande socialsekreterare som fattat ett biståndsbeslut. De insatser som utföraren erbjuder är dock desamma, oavsett om klienten själv sökt sig till verksamheten eller fått ett beslut från en utredande socialsekreterare. Insatserna och hur arbetet ska utformas är nämligen tänkta att styras av upphandlingsavtalen.

Urvalet av intervjuer har gjorts brett, för att kunna rikta uppmärksamhet mot utförande socialarbetare inom olika verksamhetsområden (med sina respektive målgrupper) och inom olika verksamhetsformer (privat och kommunal regi). Centralt för ett sådant upplägg är att socialarbetarna i de olika verksamheterna är förenade i ett organisatoriskt sammanhang där det gemensamma är upphandlingsstrukturen. Utförarna har det gemensamt att de är upphandlade av kommunen för att utföra tjänster och insatser enligt särskilda avtalsformuleringar. Ett sådant upplägg, med utförare inom olika verksamhetsområden och verksamhetsformer, har också valts för att kunna identifiera och fånga upp det som återkommer i socialarbetarnas tal om sitt arbete som utförare.

Det empiriska underlaget består av intervjuer med sammanlagt 16 utförare av upphandlat socialt arbete. Intervjupersonerna kontaktades med information om studien, dess syfte och hur intervjuerna kommer att hanteras för att möjliggöra en oidentifiering. Samtycke om medverkan i studien har inhämtats från intervjupersonerna, med en överenskommelse om att intervjumaterialet så långt som möjligt ska anonymiseras.

De socialarbetare som intervjuats arbetar med att erbjuda tjänster och insatser inom fyra olika verksamhetsområden: familjestöd, missbruksstöd, socialpsykiatri samt en stöd- och vägledningsenhet. Detta urval av verksamhetsområden och verksamhetsformer är alltså verksamheter som är upphandlade av kommunen. Dessa verksamheter utgörs av två enheter för familjestöd (en privat och en kommunal utförare), två enheter för socialpsykiatri (en privat och en kommunal utförare), en kommunal enhet för beroendestöd samt en kommunal enhet för stöd och vägledning. Intervjuerna genomfördes under 2014–2015 och varade mellan 45 och 75 minuter. Intervjuerna var semistrukturerade och kretsade kring socialarbetares syn på hur det är att arbeta i verksamheter som erbjuder upphandlade sociala tjänster, med särskilt fokus på organisering, handlingsutrymme och relationen till klienterna. Intervjuerna har transkriberats ordagrant och utgörs sammantaget av 218 sidor intervjutranskriptioner. Intervjumaterialet har anonymiserats. Vid citat anges en bokstav, en siffra och information om vilken inriktning utföraren är verksam inom. Bokstaven representerar den enhet som intervjupersonen arbetar inom och siffran särskiljer intervjupersonen från andra som arbetar inom samma enhet.

Med utgångspunkt i vår analytiska ansats har vi närmast oss dessa intervjutranskriptioner som utsagor. Utsagorna ska tolkas som ett skapande av mening om verkligheten som formuleras i mötet mellan forskare och intervjuperson. Intervjumaterialet kan därmed ses som ett slags gemensamt skapande av mening om världen (jfr Wetherell 2004). Uppmärksamhet har riktats mot hur socialarbetarna talar om att arbeta som upphandlad utförare av socialt arbete på en marknad av tjänster och insatser. Samtliga

intervjutranskriptioner har lästs var för sig och tolkats som utsagor som tagit form i en specifik kontext, vid en given tid. Bearbetningen har därmed tagit fasta på att utförarna arbetar inom olika inriktningar av det sociala arbetet, men att samtliga utförare samtidigt har erfarenhet av att bedriva socialt arbete inom ramen för en upphandlad verksamhet. Utifrån en sådan utgångspunkt har fokus riktats mot socialarbetarnas utsagor om det upphandlade sociala arbetet. Med avstamp i den analytiska ansats som vi redogjort för ovan tolkas utsagorna mer specifikt med hänsyn till hur makt utövas genom upphandling, i termer av de krav, förväntningar och de ramar för arbetet som skapas i enlighet med det uppdrag som har avtalats och den insats som beställts samt behov och önskemål från klienter. Vi har här närmat oss dessa utsagor genom att rikta uppmärksamhet mot hur dessa förutsättningar eller ramar för arbetet benämns – i form av de värden, ansvar, möjligheter och begränsningar som dessa tillskrivs – samt vilka relationer dessa ramar möjliggör. Vi har också särskilt uppmärksammat hur makt utövas och produceras i specifika kontexter och relationer mellan de aktörer som påverkar utförandet av det sociala arbete som beställs. Det handlar här om relationerna beställare–utförare och utförare–klient, men fokus riktas även mot hur klienten formas inom ramen för det upphandlade sociala arbetet. Presentationen av vårt material och vår analys kommer följa denna struktur. Först fokuserar vi på hur upphandlingen sätter ramar för det sociala arbete som är överenskommet att utföras med särskilt fokus på beställare och utförare. Därefter rör vi oss vidare ner mot relationen mellan utförare och klient, innan vi avslutar med att analysera hur klienten formas genom upphandlingen.

Upphandlingens avgränsningar i tid och antal

I upphandlingen mellan beställaren, som i det här fallet är kommunen, och utföraren beskrivs och bestäms det innehåll och de villkor som är tänkta att styra det sociala arbete som ska erbjudas. Avtalen som skrivs är och ska vara tydligt specificerade och strukturerade. Upphandlingen sätter därigenom ramar för det konkreta, praktiska sociala arbetet, och för personalen som arbetar som utförare blir avtalen något som de behöver förhålla sig till i sitt dagliga arbete. I det här avsnittet kommer vi särskilt lyfta fram hur upphandlingen sätter ramar för det sociala arbetet och hur detta skapar relationer mellan beställare och utförare. Ett exempel är hur uppdraget ofta beskrivs som en beställning:

Vi har ju i vårt uppdrag, eller *i vår beställning* så då, från omsorgsnämnden, så sägs det att vi ska kunna erbjuda tid inom fjorton dagar. För det mesta kan vi göra det, den första besökstiden. (A1, socialarbetare inom stödsamtal och vägledning)

I det här fallet styr avtalet när och hur den första besökstiden ska genomföras. Omsorgsnämndens upphandling av denna specifika utförarverksamhet och dess tjänster, beskrivs här som ett beställningsjobb, ett uppdrag som formar särskilda tidsramar. Den utförande socialarbetarens uppdrag blir därefter att följa beställningen och genomföra

första besökstiden inom ramen för det avtal som tecknats mellan utförare och beställare. Eftersom upphandlingsavtal ska anses vara tydliga och specificerade nog, krävs ofta att det sociala arbetet i någon form kvantifieras (Upphandlingsmyndigheten och Konkurrensverket 2020). Tidsfaktorn är en sådan kvantifiering som ofta används. Vi kommer därför återkomma till tiden som ett viktigt medel för hur det sociala arbetet styrs.

Bland utförarna, socialarbetarna, tolkas upphandlingen framförallt som ett *ramverk* som delvis avgör vilket socialt arbete som är möjligt eller tillåtet att genomföra. Ett ramverk som även innebär viss administration och som inte alltid kan fånga de behov som finns hos klienterna.

Så får man ju beställningspapper, det står lite bakgrund och hur det har varit, lite grann hur behovet är, hur mycket tid som behövs och så då. [...]. Och den kan ju vara föränderlig den kan ju, ändras med tiden också [...]. Antal timmar för insatsen, om det ska ändras eller så, då är, eftersom [namn på företag] får ersättning för just den tiden då är det ju naturligtvis viktigt att vi tar kontakt med soc. (E1, socialarbetare med inriktning mot socialpsykiatri)

E1 beskriver hur den konkreta beställningen går till i samband med att en ny klient blir aktuell. Utföraren får ett beställningspapper med information om klienten och dennes behov, men också om hur mycket tid som beställts för det enskilda ärendet. Ännu en gång blir tiden avgörande. Om det under arbetets gång visar sig att klientens situation kräver mer tid, måste utföraren kontakta beställaren igen så att denna kan göra en ny beställning. Om utföraren skulle fortsätta arbetet utan att en ny beställning har gjorts, stämmer inte längre den ersättning utföraren får för klienten.

Så att vi har en ram som går ut på att de våra chefer har träffat, beställarna och lik-som fått uppdraget och klaggjort för sig och sagt, lite grann, förutsättningarna för oss: ”Just nu har vi kanske inte så många boendestödjare som kan gå in så mycket” eller något sådant där. (E2, socialarbetare med inriktning mot socialpsykiatri)

Som nämnts ovan beskriver socialarbetarna upphandlingen som ett ramverk som delvis avgör vilket arbete som är möjligt att utföra. I denna process tycks dock den utförande socialarbetaren själv få en relativt passiv roll. Det är chefer som skriver avtalen med beställarna och socialarbetaren blir den som ska omsätta beställningarna av uppdragen till handling. De utförande socialarbetarna beskriver sig därigenom själva som passiva aktörer, som tvingas foga sig efter den ram andra aktörer ställt upp i avtalen.

Upphandlingarnas beställning av ett socialt arbete och socialarbetarnas roll som passiva aktörer i relation till avtalens villkor påverkar i allra högsta grad det sociala arbetet. B2 som arbetar med familjestöd menar att de villkor som anges i avtalen inneburit färre möjligheter att erbjuda vissa former av socialt arbete, exempelvis ett mer förebyggande och områdesbaserat arbete. I stället tvingas den utförande socialarbetaren att hålla sig ”inom ramen för avtalen nu”:

Jag tänker att eftersom vi nu är upphandlade som både kommunala och privata verksamheter så blir det ju också, ja, hur ska jag säga? [...] Vi behöver ju ändå hålla oss inom ramen för avtalen nu. Och det är klart att förebyggande arbete på det gamla sättet – att finnas i ett område och se – det, åtminstone för mig som socialarbetare här, så försvinner det lite. (B2, socialarbetare inom familjestöd)

B2 visar härigenom hur det kan finnas en hierarki för vilket socialt arbete som beställs och inte. Citatet kan också tolkas som ett tecken på att avtalen och avtalsförfarandet gynnar vissa former av socialt arbete framför andra. Som vi nämnde inledningsvis kräver avtalen en tydlighet, en specificering och en struktur som kan vara svårare att applicera på vissa former av socialt arbete, exempelvis det förebyggande och områdesbaserade. Antalet möten som beställs och den tid som avsätts för respektive klient i avtalen är exempel på hur ett individanpassat och behandlingsfokuserat socialt arbete kan gynnas framför andra former av arbete.

Upphandlingen påverkar hur de utförande socialarbetarna ser på sitt arbete, vilka möjligheter de har för att utföra sitt arbete och i förlängningen vilket socialt arbete som kan erbjudas. Det sistnämnda, vilket socialt arbete som tillgängliggörs, innebär också att relationen mellan utförande socialarbetare och klient kan påverkas av upphandlingsförfarandet. Detta kommer vi in på i nästa avsnitt.

Upphandlingens kvantifiering av arbetet

Upphandlingen som sker mellan beställare och utförare påverkar också det arbete som socialarbetare (utföraren) utför i relation till klienterna. Avtalen som skrivs innehåller en specificering av arbetet och själva uppdraget. En sådan specificering kan, som vi sett exempel på, handla om att kvantifiera antalet träffar som ska ingå, vilka klienter som avtalet gäller och vilka typer av insatser som får lov att erbjudas. Därigenom får avtalen också konsekvenser för den utförande socialarbetarens arbetssituation och för det konkreta möte som sedan sker med klienterna.

Konsekvenserna för arbetet och mötet med klienten blir särskilt tydligt i kvantifieringen av arbetet som specificeras i upphandlingen. C1 som arbetar med familjestöd berättar hur de måste mäta timmarna som går åt till respektive familj.

Vi måste ju mäta timmarna. Varje månad måste vi se hur många timmar vi har jobbat med precis den här familjen. Och redovisa det. Vi får liksom inte betalt om vi inte gör någonting. Så det måste vi mäta. Vi måste ha koll liksom. Om vi har 3 100 timmar så kan vi ju inte jobba 5 000 och få betalt. Alltså, jobbar vi mer, och det har vi gjort flera år, gått över. Då har vi ju fått stå för det. Själva. Så det är ju vårt ansvar att se till att det fungerar. (C1, socialarbetare inom familjestöd)

Upphandlingen kvantifierar arbetet, vilket leder till att utförande socialarbetare har ett visst antal timmar till förfogande för respektive familj och till att socialarbetaren därför behöver kunna redogöra för hur det konkreta arbetet utförts i antalet timmar.

Det sätter ramar för vilket socialt arbete som är möjligt att genomföra. Dessa ramar överensstämmer inte alltid med familjens behov eller socialarbetarens egen bedömning av vad som krävs för den enskilda familjen. C1 berättar hur detta får konsekvensen att personalen behöver arbeta mer tid än den tilldelats. För att hantera upphandlingens konsekvenser för det sociala arbetet tvingas socialarbetarna alltså kompensera för den brist på tid som avtalen i praktiken innebär. Denna kvantifiering av arbetet och den tidsbrist som därigenom kan uppstå, får dock inte enbart konsekvenser för socialarbetarens tid. Det får också konsekvenser för klientens tid. A2, som arbetar med stödsamtal och vägledning, ger ett exempel på hur en klient tilldelas ett visst antal besök i enlighet med den upphandling som gjorts:

Då kan man ju säga det, innan sista samtalet, att: ”Nästa gång kanske vi måste fundera ihop, är du nöjd med det här eller behöver du någon annan hjälp eller något annat stöd nu?” Så då får man ju använda den sista gången till att försöka fundera tillsammans: ”Vad kan vara möjligt här?” Och det är inte alltid så lätt. (A2, socialarbetare inom stödsamtal och vägledning)

A2 berättar hur det sista stödsamtalet, som en effekt av att det finns en begränsning i antalet samtal, måste användas till att tillsammans med klienten lista ut vart denne ska vända sig om det finns fortsatt behov av hjälp och stöd. Här syns tydligt de begränsningar som upphandlingen medför och hur dessa både påverkar arbetssituationen och mötet med klienten. Upphandlingen formar mötet med klienten och tar de facto tid från den redan begränsade mötestiden. Eftersom uppdraget är begränsat i tid eller antalet träffar måste utföraren anpassa situationen efter upphandlingen snarare än efter de sociala behov klienten har. I det ovanstående exemplet innebär detta för den utförande socialarbetaren att stödet omvandlas till en situation som går ut på att lista ut vart klienten kan vända sig framöver, ”och det är inte alltid så lätt”.

Både C1 och A2 ger exempel på hur utförande socialarbetare själva kan behöva kompensera för eller hitta strategier för att hantera systemets brister. Kompenseringen sker i det här fallet antingen genom att socialarbetaren tar sig tid utöver den tid som räknas eller genom att socialarbetaren tar av den begränsade tid som finns, för att försöka hitta andra former av hjälp som kan finnas tillgängliga för klienten. Upphandlingen medför emellertid inte endast en kvantifiering av arbetet genom att gränser för tid och antalet möten sätts; den formar även arbetet genom att på förhand avgöra målgruppen för arbetet. Målgrupper som de socialarbetare som ska utföra arbetet behöver kunna förhålla sig till i sitt arbete och i mötet med klienten. Detta blir särskilt tydligt när avtalen förändras.

Förut hade vi samtalsavtal plus gruppavtal. Men nu har vi... det här familje... Vi har alltid jobbat familjeinriktat, men nu är det liksom bara en konstruktionsfråga. Det är ett annat avtal vi har nu. [...] Vi har ju fått en vidare målgrupp nu sedan 2011. [...] Men vi jobbar. Alltså vår grund, hur vi jobbar, det är ju likadant. (C1, socialarbetare inom familjestöd)

C1 förklarar här hur de på arbetsplatsen har haft ett antal olika avtal med kommunen som alla innehåller olika målgrupper. Som C1 beskriver det så har arbetsplatsen sedan 2011 ett avtal som avser en ”vidare målgrupp” än tidigare. Avtalen sätter därigenom gränser för vilka klienter som det är tänkt att utförarna ska arbeta med. Men även om avtalen sätter sådana gränser, visar C1 samtidigt på hur utförarna själva står på en ”grund” som de, oavsett upphandlingens formuleringar, fortsätter att arbeta utifrån. Detta tyder på att det finns ett visst utrymme för förhandlingar och motstånd i det dagliga arbetet, trots upphandlingens relativt statiska skrivningar.

I det här avsnittet har vi sett exempel på hur upphandlingen skapar förutsättningar för vilket socialt arbete som är möjligt, med fokus på hur arbetet med klienter förväntas utföras. Bland annat bestämmer avtalen vilka målgrupper som ska omfattas av arbetet, hur ofta utförande socialarbetare ska träffa klienter och hur lång tid insatserna får fortgå. Det bidrar till en kvantifiering av arbetet och en kortsiktighet som utförande socialarbetare själva många gånger behöver kompensera för. Samtidigt finns det exempel på hur socialarbetare också ägnar sig åt förhandlingar och gör motstånd, såsom att arbeta i enlighet med en vidare ”grund” oavsett vad upphandlingen säger. Trots detta motstånd och de förhandlingar som sker skapar upphandlingsförfarandet ett starkt fokus på de områden av det sociala arbetet som är möjliga att mäta. Ett fokus som kan tolkas som en anpassning till en marknadsekonomisk rationalitet (Holstein 1992), där det mätbara och avgränsningsbara gynnas på bekostnad av klienternas sociala behov av stöd och hjälp. På så sätt sätter upphandlingen tydliga ramar för det arbete som utförs. Därutöver sätter det även ramar för hur klienten skapas och då inte enbart som tillhörande en bestämd målgrupp utan även hur den enskilda klienten själv skapas på särskilda sätt. Detta kommer vi diskutera i nästa avsnitt.

Klienten som beställning och ärende

Upphandling skapar inte bara relationer mellan beställare och utförare eller mellan utförare och klient. I förlängningen bidrar upphandlingen dessutom till att klienten formas på bestämda sätt, enligt de ramar som styr upphandlingen. Som ett resultat träder klienten fram som ett objekt, i olika skepnader: som potentiell ekonomisk tillgång, beställning och ärende.

Hur klienten formas som objekt synliggörs inte minst om vi närmare undersöker vad som sker när klienten anländer till en utförare efter att en beställning gjorts. Låt oss inleda med ett exempel där C1 berättar vad som händer när en klient anländer till den privata verksamhet med inriktning mot familjestöd där hon är verksam. Först gör utföraren en samlad bedömning av klientens behov och önskemål. Denna bedömning bygger på inhämtande av olika slags kunskap om klienten, som i sin tur kan ligga till grund för det fortsatta arbetet. I denna verksamhet inhämtas sådan kunskap genom att klienten ombeds fylla i ett självskattningsformulär:

Kommer de hit så får de fylla i en utvärdering. Vi har ju ett formulär som man fyller... när man kommer och när man går. Och i det skattar man varför kommer du hit och vad är ditt problem och vad förväntar du dig och så får man skatta olika symtom med tillit och mat och sömn och sådana grejer. Och så lite grann en koll också om hopp och framtidstro. Vi har sådana frågor. [...] Jag kan ju säga hur mycket som helst, de skulle kunna göra det och det och det och det... Men jag försöker ju att hålla mig tillbaka. Så att jag säger så här: ”Kom hit och så gör vi en plan och så jobbar vi efter det. För att vi har så här...” Jag får ju ibland passa mig för att inte bara slänga fram allting på en gång, för då kan man ju... För jag har ju skrämt iväg en och annan på det... Genom mitt liv. (C1, socialarbetare inom familjestöd)

Av citatet framgår att utföraren medvetet träder tillbaka för att på så vis ge initiativet till klienten, som görs delaktig i att ta fram ett underlag för en bedömning av klientens behov och önskemål. Denna inventering används därefter för att ta fram en plan för det fortsatta arbetet med klienten. C1 understryker samtidigt att det ibland kan vara svårt att hålla tillbaka och inte ta över initiativet i detta initiala skede. Utifrån sina tidigare erfarenheter noterar hon att det alltid finns en risk att som utförare skrämma iväg klienten om utföraren tar över initiativet alltför mycket. Detta kan tolkas som en välvilja att inte skrämma iväg en klient i behov av stöd, men om vi läser citatet i relation till att klienten i just detta fall har anlänt till utföraren efter det att en beställning är gjord, är det även möjligt att tolka utsagan i termer av en ekonomisk rationalitet. Även om det inte sägs uttryckligen, utgör varje klient också en potentiell resurs för utföraren, en *ekonomisk tillgång* som det gäller att vårda och inte riskera.

Huruvida klienten är en ekonomisk tillgång eller inte grundar sig i sin tur på en bedömning av klientens behov och hur väl de kan matcha de tjänster som utföraren erbjuder. På en fråga om det förekommer beställningar där klienter anländer med behov som inte bedöms matcha de tjänster som erbjuds säger B1, som arbetar i en kommunal verksamhet som erbjuder familjestöd, följande:

När vi tycker att: ”Det här kanske inte är någonting för oss”, då får ju vi backa tillbaks till socialkontoret. Alltså, om de har skickat en beställning till oss så kan det ju bli en diskussion däremellan: ”Vad är bäst egentligen, i det här läget? Skulle det inte vara bättre med det här?” Det kan ju vi få lite kritik för, att vi ifrågasätter. Så kan det vara. Men...Tanken är väl att det ska vara en öppen dialog emellan. (B1, socialarbetare inom familjestöd)

I beskrivningen träder klienten fram som en *beställning*, som just i detta fall inte bedöms matcha det utbud av tjänster som utföraren erbjuder. Vad som sker vid sådana tillfällen är inte givet på förhand. Utifrån den bedömning som utföraren gör blir nämligen klienten i dessa fall föremål för en förhandling och blir på så vis till ett slags objekt för andras blickar och bedömningar, om var någonstans beställningen bör hamna. Som B1 beskriver det är ambitionen vid sådana tillfällen att det ska föras en ”öppen

dialog”, som involverar såväl beställare som utförare. Till skillnad från i föregående exempel är det dock i detta fall inte klienten som ges initiativet i den dialog som förs (och den bedömning som dialogen till slut är tänkt att mynna ut i). Klienten tar här snarare formen av ett föremål – för dialog eller förflyttning mellan olika utförare – utan nämnvärd möjlighet till egen agens.

Båda föregående exempel illustrerar hur klienten skapas som objekt (i form av ekonomisk tillgång och beställning) i samband med att en beställning är gjord och klienten anländer till en utförare. Låt oss nu rikta uppmärksamhet mot ett senare led i processen, där beställningen fullföljts och arbetet utförts, och hur klienten skapas som objekt på ett annat vis, nämligen som *ärende*. På frågan om det sker någon typ av uppföljning efter det att en klient har tagit del av de tjänster som erbjuds, beskriver A1 arbetsgången i den kommunala verksamhet som erbjuder stödsamtal och vägledning på följande vis:

Avslutar vi här så följer vi inte upp det efteråt. Det gör vi inte [...] vi lämnar över ett ärende. Men sedan släpper vi ju det. De rapporterar inte tillbaka till oss, hur det har gått eller något sådant. [...] Personligen så tycker jag att det är ett bra sätt. Man påbörjar, man jobbar och sedan avslutar man och sedan släpper jag det och sedan kommer jag inte ihåg det. Jo, det gör jag, om det är någon som hör av sig igen så brukar jag komma ihåg. Men alltså, det fungerar bra för mig alltså, att det är ett avslut och sedan släpper jag det. Jag har inte så stort problem med det. Det är klart jag kan undra: ”Hur gick det för den?” Men inte så att jag måste veta. Jag kan släppa taget. (A1, socialarbetare inom stödsamtal och vägledning)

I citatet beskrivs det arbete som utförs i relation till klienten som en hantering av ett ärende. När det är tid att avsluta ett ärende, efter det att uppdraget enligt avtal är slutfört, tycks i detta fall ingen uppföljning göras. Av vad som framkommer i citatet tycks inte heller klienten rapportera tillbaka efter det att uppdraget är slutfört. Resonemanget illustrerar på ett tydligt vis hur klienten formas enligt den kortsiktighet som upphandlingen skapar. På grund av den begränsade tid som upphandlingen ger utrymme för etableras ingen långvarig relation mellan utförare och klient. Relationen är i stället av mer kortsiktig och instrumentell karaktär, där utföraren inte säger sig ha några svårigheter med att släppa ärendet och gå vidare.

I det här avsnittet har vi sett hur klienten på olika vis formas utifrån de ramar som upphandlingen skapar, och de relationer mellan beställare och utförare samt mellan utförare och klienter som dessa ramar i sin tur möjliggör. Klienten beskrivs genom den ram som upphandlingen skapar för det sociala arbetet. Det är en ekonomisk rationalitet som bidrar till att klientens sociala behov samsas med de ekonomiska förutsättningarna i relation till de avtal som skrivs. Klienten blir här en tillgång för utförarna, där det kan handla om att försöka behålla klienter för att inte förlora ekonomisk ersättning eller i förlängningen potentiellt också förlora ett avtal. Upphandlingslogiken, med sin mätbarhet och kortsiktighet, bidrar även till att skapa förutsättningar för att klienten kan tolkas i termer av ett objekt som byter händer. Detta syns dels i beställningsför-

farandet där klienter som inte anses matcha sänds åter för att en ny beställning till samma eller annan utförare ska genomföras, dels i hur klienten kan omvandlas till ett ärende som avslutas när beställningen upphör och klienten kan skickas tillbaka till beställaren. Klienten riskerar genom upphandlingens logik att omvandlas till ett ärende, som utförs, avslutas och som glöms bort.

Avslutande reflektioner

I denna artikel har vi fokuserat på det sociala arbete som blir till i en kontext av upphandling. Inom ramen för en bredare marknadsekonomisk orientering uppmuntras kommuner runtom i landet till upphandling av allehanda tjänster och insatser. Så sker även inom det sociala arbetets olika verksamhetsområden. I den här artikeln har vi riktat uppmärksamhet mot hur socialarbetare som arbetar med att utföra sådana upphandlade tjänster beskriver sitt arbete. Genom att närmare undersöka hur utförande socialarbetare beskriver sitt arbete kan vi samtidigt få syn på vad upphandling gör med det sociala arbetet och vilket socialt arbete som blir möjligt inom ramen för upphandlingen och dess marknadsrationalitet. Mer specifikt har vi riktat fokus mot de ramar upphandlingarna skapar för det sociala arbetet, socialarbetarens arbetssituation med klienter och hur klienten i förlängningen beskrivs och förstås. I denna avslutning vill vi mot bakgrund av de ramar som skapas av en marknadsorientering diskutera vad det är för slags socialt arbete som möjliggörs av en sådan rationalitet. Eller för att uttrycka det annorlunda, vilket socialt arbete träder fram när socialarbetare beskriver det arbete de utför i en upphandlingskontext?

Upphandlingen följer en särskild logik: den ska innehålla begripliga, avgränsade uppdrag och gälla specifika målgrupper av människor, med sina specifika behov och problem. Det kan handla om samtals-, familje- eller gruppavtal, som en av de socialarbetare som intervjuats talar om. Avtalen innebär därför att utförarna behöver skapa *avgränsade varor* som passar kommunens krav inom ramen för de avtal som tecknats och klienten blir härigenom en ekonomisk resurs för utföraren.

Detta förfarande tycks i sin tur leda till utvecklande av särskilt *specialiserade insatser*, där innehållet snabbt kan komma att förändras mellan olika avtalsperioder. De förändringar som socialarbetarna beskriver tycks framför allt ske på basis av kommunens beställning snarare än på utförande socialarbetares kompetens eller klientens behov. Klienterna omvandlas därigenom från människor med behov till varor som kan matchas mot särskilda målgruppsinriktade erbjudanden om stöd och insatser, avgränsade till upphandlingens avtalade utbud. De riskerar att flyttas mellan olika insatser på grund av att de inte matchas med den tjänst som beställts av kommunen och den insats som utförande socialarbetare har att leverera, enligt avtalet. Klienter som genomgått den insats som beställts flyttas tillbaka till beställaren.

Kvantifiering av tid och antalet träffar är en väsentlig dimension av upphandlingen, vilket ligger i linje med ökade mätbarhetskrav i socialt arbete (Martinell Barfoed 2014; Chandler, Bell, Berg m.fl. 2015; Hjärpe 2020). Det sociala arbete som beskrivs av de socialarbetare som intervjuats får i alla steg en *inbyggd kortsiktighet*. Kommunen be-

ställer tjänster under en specifik tidsperiod som utförande socialarbetare under denna period förväntas utföra och leverera. Innehållet kan skilja sig åt mellan avtalen, vilket också skapar en svårhanterad situation för de socialarbetare som på kort tid förväntas ställa om och anpassa sig till de nya krav som ställs vid upphandlingen. För klienternas del begränsas ofta insatserna i tid, vilket inte minst innebär att de kan behöva nya insatser i takt med att tidigare insatser avslutas. Vidare innebär kortsiktigheten att socialarbetarens arbetssituation påverkas då beställningen kan ställa krav på att tiden som läggs på respektive klient regelbundet mäts och följs upp. Eftersom uppdraget får detta kvantifierade och styrda upplägg har vi sett exempel på hur klientarbetet anpassas efter upphandlingen i stället för att anpassas efter klientens sociala behov. Detta blir inte minst tydligt när utförande socialarbetare bedömer att klienten har behov av ytterligare stöd och hjälp som inte omfattas av avtalet. Här har vi sett exempel på hur utförande socialarbetare kompenserar för den brist på tid och tillfällen som avtalet i praktiken innebär genom att antingen ta av sin egen tid eller att ta av klientens tid för behandling, stöd och hjälp för att kunna få tid att hitta alternativ för fortsatt stöd.

De utförande socialarbetarna beskriver både sig själva och klienterna som *passiva* i relation till upphandlingens logik. Uppdraget beskrivs som en beställning eller som en ram som den utförande socialarbetaren måste anpassa sitt arbete efter och klienten beskrivs som en passiv mottagare som kan förflyttas mellan utförare och beställare, samt mellan olika utförare. Samtidigt visar socialarbetarna genom hur de agerar att de har ett visst handlingsutrymme där de, som ovan nämnts, både går utöver den beställda tidsåtgången för att stötta och hjälpa klienter och anpassar antalet besök för att hitta en strategi för att anpassa den statiska beställningen efter klientens liv och sociala villkor. Detta handlingsutrymme tycks dock antingen drabba socialarbetarna själva eller klientens möjligheter till hjälp och stöd.

Eftersom det är en viss typ av kortsiktigt, specialiserat och avgränsat socialt arbete som möjliggörs genom upphandlingarna, så innebär denna logik att andra former av socialt arbete träder i skymundan. Det skapas en *hierarki* av olika former av socialt arbete. Inte minst drabbas det sociala arbete som kräver mer långsiktighet (se också Dahlstedt & Lalander 2018). Ett exempel på detta är det relationsskapande arbetet som en stor del av det sociala arbetet bygger på och som ofta lyfts fram som en viktig del av det sociala arbetet, eller rentav som en förutsättning för att sociala insatser ska kunna bidra till social förändring (se Bečević 2015; Lindahl 2019). Att relationen riskerar att träda i bakgrunden syns inte minst genom hur klienter förflyttas mellan utförare eller mellan beställare och utförare, och att detta inte alltid tycks ske mot bakgrund av klientens sociala behov utan som en effekt av en marknadsorientering och upphandlingens ramar. Men också här är det möjligt att tolka socialarbetarnas strategier som ett potentiellt motstånd där de utför ett relationellt arbete med klienter genom att gå utöver de gränser som avtalen anger. De utförande socialarbetarna behöver därmed på egen hand kompensera för de delar av arbetet som inte ingår i upphandlingarna, då de där varken värderas eller uppmärksammas. Marknadsorienteringen i socialt arbete tycks skapa ett behov av kompensation av upphandlingens brister snarare än en kompensation för effekterna av social ojämlikhet (Härnbro

2021). Ett annat exempel på ett socialt arbete som träder i skymundan, och som uttryckligen nämns av en av socialarbetarna, är det förebyggande områdesbaserade sociala arbetet. Ett arbete som är svårare att mäta och följa upp. Detta tyder på att upphandlingen skapar tydliga ramar för en viss sorts socialt arbete och att de samtidigt bidrar till att annat socialt arbete riskerar att utgå helt. Detta är allvarligt, särskilt då det sociala arbetet har ett tydligt uppdrag att arbeta förebyggande och då vi vet att detta arbete i allt mindre utsträckning sker (Utredningen Framtidens socialtjänst 2020).

Makt utövas som nämnts i specifika kontexter och i relationer mellan olika aktörer (Foucault 1980, 1982). I de relationer och kontexter vi särskilt uppmärksammat i denna artikel är det möjligt att peka på ett antal exempel på hur maktutövning och styrning tar sig form som en följd av det upphandlade sociala arbetet. Även om det kan finnas ett utrymme för alternativa tolkningar av de utförande socialarbetarnas utsagor, menar vi att även de allmänna utmaningar som kan identifieras inom dagens sociala arbete kan bli än mer påtagliga i upphandlingens kontext. Ett sådant exempel är hur kategoriseringar av målgrupper, som naturligtvis förekommer inom socialt arbete oavsett om verksamheten upphandlas eller inte, blir än mer påtagliga genom upphandlingen. Upphandlingen ställer nämligen krav på specialisering av målgrupper och insatser samt på skarpa avgränsningar av vad som ingår i uppdraget och inte, vilket därigenom utgör exempel på hur det sociala arbetet styrs. Kategorisering av målgruppen blir ett viktigt led i denna styrning. Den hierarki mellan olika former av socialt arbete, där visst utövande gynnas på bekostnad av annat, är också ett exempel på hur det skapas ramar för det sociala arbetet. Socialarbetarnas beskrivning av hur både klienter och utförande socialarbetare i viss mån tolkas som passiva aktörer i relation till upphandlingens och beställningens krav och riktlinjer är ytterligare ett exempel som i någon form tycks beskriva en känsla av maktlöshet där beslut fattas av någon annan, någon annanstans. Upphandlingens makt är emellertid, som vi också varit inne på, inte enbart reglerande utan även produktiv, vilket blir synligt genom socialarbetarnas handlingsutrymme där de kan gå bortom avtalen och exempelvis ge mer tid än avtalat. Som Moffatt (1999) är inne på, tycks detta dock handla om ett handlingsutrymme som möjliggörs inom ramen för en specifik marknadsekonomisk kontext, varför den tid som socialarbetarna tar av för att finna vägar bortom avtalen alltid tycks tas av deras egen eller av klienternas.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att upphandlingskontexten skapar ramar för vilket socialt arbete som blir möjligt. Upphandlingsförfarandet bidrar till en avgränsning, specialisering och till en kortsiktighet av arbetet. Vidare premieras de delar av socialt arbete som lättare kan omvandlas till mätbara, kortsiktiga och specialiserade insatser, på bekostnad av andra, mer relationsbaserade, långsiktiga och förebyggande insatser. Dessa iakttagelser kan ha bäring också för andra delar av välfärdsstaten, inte minst för utbildningssektorn och de marknadsreformer som införts inom både grundskola, gymnasium och vuxenutbildning, samt även vård och omsorg genom införandet av olika slags kundvalssystem, eller för den delen andra organisationer inom välfärden. Även om olika delar av välfärdsstaten har arbetat med olika sätt att implementera en

marknadsreform, exempelvis genom olika val eller upphandling, finns vissa gemensamma nämnare som gör det troligt att det förekommer viss överlappning. Denna överlappning kan handla om hur en marknadsrationalitet förväntas leda till en ökad effektivitet och därmed också goda resultat, och att detta förväntas ske genom ökad mätbarhet, tidsstyrning, specialisering samt tydliga avgränsningar av behov och insatser (jfr Dahlstedt & Fejes 2019; Katzin 2020; Holmqvist, Fejes & Nylander 2021).

Upphandling som en del av en bredare marknadsorientering har inte uppmärksamats i särskilt stor omfattning inom socialt arbete. I detta sammanhang kan de resultat som vi har presenterat i denna artikel bidra till att rikta uppmärksamhet mot upphandlingens betydelse för hur det sociala arbetet i praktiken kan och får utföras. Därtill pekar de resultat som vi presenterat på behovet av ytterligare forskning som kan skapa mer fördjupad kunskap om upphandlingens utbredning och omfattning, hur upphandlingen sätts i bruk samt vilka konsekvenser den har inom det sociala arbetets utförandedel.

Slutsatserna som vi har presenterat kan i viss mån knyta an till studier som tidigare har pekat på hur en tilltagande marknadsorientering av socialt arbete på olika sätt bidrar till att göra klienter ansvariga för sin egen sociala situation (Scourfield 2007; Harris 2014; Vitus 2017). Vi ser dock exempel på hur inte endast klienten formas och görs ansvarig, utan att detta även gäller de enskilda utförande socialarbetarna. Socialarbetarna görs både ansvariga för att utföra och administrera det som avtalen kräver – såsom att matcha tid efter behov, genomföra mätningar och dra gränser som satts upp av avtalet – och för att tillgodose klientens behov och önskemål genom att överskrida avtalen då detta krävs. I båda fallen reproduceras dock upphandlingens marknadsrationalitet.

Referenser

- Almquist, R. & O. Högberg (2008) "Ten years of CCT. What are the experiences? The example of the City of Stockholm", *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 36 (2):181–199.
- Andersson, C., M. Erlandsson & G. Sundström (2017) *Marknadsstaten. Om vad den svenska staten gör med marknaderna – och marknaderna med staten*. Stockholm: Liber.
- Barraket, J., R. Keast & C. Furneaux (red.) (2015) *Social procurement and new public governance*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203797532>
- Bay, U. (2019) "Neoliberalism as an art of governance. Reflecting on techniques for securing life through direct social work practice", *European Journal of Social Work* 22 (2):201–211. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1530640>
- Bečević, Z. (2015) *Utsatthetens röster*. Stockholm: Boréa.
- Birk, R.H. (2018) "Making responsible residents. On 'responsibilization' within local community work in marginalized residential areas in Denmark", *The Sociological Review* 66 (3):608–622. <https://doi.org/10.1177%2F0038026117738148>
- Boréus, K. (1994) *Högervåg*. Stockholm: Tiden.

- Chandler, J., L. Bell, E. Berg & J. Barry (2015) "Social work in movement. Marketisation, differentiation and managerial performativity in Sweden and England", *International Journal of Social Work and Human Services Practice* 3 (3):109–117. <https://doi.org/10.13189/ijrh.2015.030302>
- Chambon, A.S., A. Irving & L. Epstein (red.) (1999) *Reading Foucault for social work*. New York: Colombia University Press.
- Dahlstedt, M. & P. Lalander (red.) (2018) *Manifest – för ett socialt arbete i tiden*. Lund: Studentlitteratur.
- Dahlstedt, M. & A. Fejes (red.) (2019) *Neoliberalism and market forces in education. Lessons from Sweden*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429470530>
- Ferrera, M. (2008) "The European welfare state. Golden Achievements, silver Prospects", *West European Politics* 31 (1–2):82–107. <https://doi.org/10.1080/01402380701833731>
- Flyvbjerg, B. (2006) "Five misunderstandings about case-study research", *Qualitative Inquiry* 12 (2):219–245. <https://doi.org/10.1177/1077800405284363>
- Forkby, T. & S. Höjer (2008) "Ritual eller strategi – upphandlingar och ramavtal inom den sociala ungdomsvården", *Socialvetenskaplig tidskrift* 15 (2):115–134. <https://doi.org/10.3384/svt.2008.15.2.2578>
- Foucault, M. (1980) *Power/knowledge*. New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1982) "The subject and power", *Critical Inquiry* 8 (4):777–795 <https://doi.org/10.1086/448181>
- Garsten, C. & K. Jacobsson (red.) (2004) *Learning to be employable*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Harris, J. (2003) *The social work business*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203465004>
- Harris, J. (2014) "(Against) neoliberal social work", *Critical and Radical Social Work* 2 (1):7–22. <https://doi.org/10.1332/204986014x13912564145528>
- Hartman, L. (2011) *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* Stockholm: SNS.
- Hjärpe, T. (2020) *Mätning och motstånd. Sifferstyrning i socialtjänstens vardag*. Lund: Lunds universitet.
- Holmqvist, D., A. Fejes & E. Nylander (2021) "Auctioning out education. On exogenous privatisation through public procurement", *European Educational Research Journal* 20 (1):102–117. <https://doi.org/10.1177/1474904120953281>
- Holstein, J.A. (1992) "Producing people. Descriptive practise in human service work", *Current Research on Occupations and Professions* 7:23–39.
- Härnbro, S. (2019) "Fabricating the motivated client. Problematising the market of social work in Sweden", *Critical and Radical Social Work* 7 (2):189–202. <https://doi.org/10.1332/204986019x15544728070396>
- Härnbro, S. (2021) "In the name of motivation. The procurement of social work and its technologies of self and power". Opublicerat manuskript.
- Höjer, S. & T. Forkby (2011) "Care for sale. The influence of new public management in child protection in Sweden", *British Journal of Social Work* 41 (1):93–110. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq053>

- Isaksson, D., P. Blomqvist & U. Winblad (2018) "Privatization of social care delivery – how can contracts be specified?", *Public Management Review* 20 (11):1643–1662. <https://doi.org/10.1080/14719037.2017.1417465>
- Juhila, K., S. Raitakari & C. Hall (red.) (2017) *Responsibilisation at the margins of welfare services*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315681757>
- Jönsson, J. (2019) "Servants of a 'sinking titanic' or actors of change? Contested identities of social workers in Sweden", *European Journal of Social Work* 22 (2):212–224. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1529659>
- Katzin, M. (2020) *Taking care of business. A study of the governing of care choice systems in Swedish home care*. Lund: Lunds universitet.
- Larsson, B., M. Letell & H. Thörn (red.) (2012) *Transformations of the Swedish welfare state. From social engineering to governance?* Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230363953>
- Lauri, M. (2016) *Narratives of governing. Rationalization, responsibility and resistance in social work*. Umeå: Umeå universitet.
- Lauri, M. (2019) "Motivational interviewing as governmentality. Shaping victims of men's violence into responsible subjects?", *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 27 (2):112–124. <https://doi.org/10.1080/08038740.2019.1588374>
- Lindahl, R. (2019) *Socialsekreteraren och det familjehemsplacerade barnet. Om relationen, erkännandet och de institutionella förutsättningarna*. Örebro: Örebro universitet.
- Lindahl Toftgaard, E. (2018) *Offentlig upphandling. LOU och upphandlingsprocessen*. Lund: Studentlitteratur.
- Lunander, A. & A. Andersson (2004) *Metoder vid utvärdering av pris och kvalitet i offentlig upphandling. En inventering och analys av utvärderingsmodeller inom offentlig upphandling*. Stockholm: Konkurrensverket.
- Martinell Barfoed, E. (2014) "Standardiserad interaktion – en utmaning för socialt arbete", *Socialvetenskaplig tidskrift* 21 (1):4–23. <https://doi.org/10.3384/svt.2014.21.1.2427>
- Moberg, L. (2017) *Marketization in Swedish eldercare. Implications for users, professionals, and the state*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Moffatt, K. (1999) "Surveillance and government of the welfare recipient", 219–245 i A.S. Chambon, A. Irving. & L. Epstein (red.) *Reading Foucault for social work*. New York: Columbia University Press.
- Pedersen, K. (2019) *Upphandlingens grunder. En introduktion till offentlig upphandling och upphandling i försörjningssektorerna*. Stockholm: Jure.
- Ruthström, B. & H. Svärdman (red.) (2011) *Åtta visioner om trygghet. Socialförsäkring i förändring*. Stockholm: Premiss.
- Rönnerberg, L., U. Strandberg, E. Wihlborg & U. Winblad (red.) (2013). *När förvaltning blir business. Marknadiseringens utmaningar för demokratin och välfärdsstaten*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Sallnäs, M. & S. Wiklund (red.) (2018) *Socialtjänstmarknaden. Om marknadsorientering och konkurrensutsättning av individ- och familjeomsorgen*. Stockholm: Liber.
- Scourfield, P. (2007) "Social care and the modern citizen. Client, consumer, service

- user, manager and entrepreneur”, *The British Journal of Social Work* 37 (1):107–122. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bch346>
- Skillmark, M. & L. Oscarsson (2020) ”Applying standardisation tools in social work practice from the perspectives of social workers, managers, and politicians. A Swedish case study”, *European Journal of Social Work* 23 (2):265–276 <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1540409>
- Stenius, K. & J. Storbjörk (2020) ”Balancing welfare and market logics. Procurement regulations for social and health services in four Nordic welfare states”, *Nordic Studies on Alcohol and Drugs* 37 (1):6–31. <https://doi.org/10.1177/1455072519886094>
- Stolt, R., P. Blomqvist & U. Winblad (2011) ”Privatization of social services. Quality differences in Swedish elderly care”, *Social Science & Medicine* 72 (4):560–567. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2010.11.012>
- Szebehely, M. (2011) ”Insatser för äldre och funktionshindrade i privat regi”, 215–257 i L. Hartman (red.) *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* Stockholm: SNS.
- Upphandlingsmyndigheten och Konkurrensverket (2020) *Statistik om offentlig upphandling 2020*. Stockholm: Upphandlingsmyndigheten och Konkurrensverket.
- Utredningen Framtidens socialtjänst (2020) *Hållbar socialtjänst. En ny socialtjänstlag*. SOU 2020:47. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Vitus, K. (2017) ”Policy and identity change in youth social work. From social-interventionist to neoliberal policy paradigms”, *Journal of Social Work* 17 (4):470–490. <https://doi.org/10.1177/1468017316648636>
- Wetherell, M. (2004) ”Racism and the analysis of cultural resources in interviews”, 11–30 i H. van den Berg, M. Wetherell & H. Houtkoop-Steenstra (red.) *Analyzing race talk. Multidisciplinary perspectives on the research interview*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511489792>
- Wiklund, S. (2005) ”Social barnavård i nya former. Om marknadsorientering inom barnavårdsarbetet”, *Socialvetenskaplig tidskrift* 12 (2–3):149–168. <https://doi.org/10.3384/svt.2005.12.2-3.2624>
- Wiklund, S. (2011) ”Individ- och familjeomsorgens välfärdstjänster”, 111–146 i L. Hartman (red.) *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* Stockholm: SNS.

Författarpresentation

Simon Härnbro är doktorand inom socialt arbete. Hans avhandlingsprojekt kretsar kring marknadsorientering inom socialtjänsten, med fokus på upphandling och klientskapande inom utförande socialt arbete.

Marcus Herz är docent i socialt arbete vid Göteborgs universitet. Hans forskning och tidigare publikationer handlar om socialt arbete, migration, kön, maskulinitet och ungdomar.

Magnus Dahlstedt är professor i socialt arbete vid Linköpings universitet. Hans forskning rör frågor om välfärd och medborgarskapande, med särskilt fokus på unga, inkludering och exkludering i en samtid präglad av marknadsorientering och internationell migration.

Kontaktuppgifter

Simon Härnbro
Institutionen för kultur och samhälle, avdelningen socialt arbete
Linköpings universitet, 581 83 Linköping
simon.harnbro@liu.se

ANNA OLAISSON, MARICEL KNECHTEL, SANDRA TORRES
& EMILIA FORSELL

Dokumentationens roll för klientskapande processer i äldreinriktat socialt arbete

Spelar utlandsfödd bakgrund, kön och ålder någon roll?

The role of documentation for client construction processes in gerontological social work. Does foreign-born background, gender, and age matter?

Based on an exploratory study, this article asks whether foreign-born background, gender, and age have any relevance for needs assessment documentation in Swedish elderly care. Using quantitative content analysis and multiple logistic regression analysis of case files (n=202) containing investigations (n=489) into requests for welfare services, this study explores whether the identification grounds of older people matter for documentation practices. The content analysis unveiled that case file descriptions of foreign-born older people are more extensive than the descriptions of Swedish-born. The multiple logistic regression analysis suggests also that gender and background seem to be relevant for how decisions are justified in case files. Age is not as relevant as the other categories. The most substantial finding is that foreign-born older people in this material are granted home care allowance to greater extent than Swedish born. The results partially support the critical debate about how clients are constructed in social work documentation since they give some indication that background, gender and age can play a role in how older people's applications for care are processed in case files.

Keywords: needs assessment practice, documentation, case files, older people, institutional categorization

UNDER SENARE ÅRTIONDEN har det sociala arbetets praktik genomgått viktiga förändringar. Bland annat har kraven på omfattning och detaljrikedom i skriftlig dokumentation inom socialtjänsten ökat väsentligt (Reamer 2005; Cumming, Fitzpatrick, McAuliffe m.fl. 2007). Den internationella forskningen om dokumentation har visat att socialarbetare överlag förväntas samla och sammanställa alltmer information om klienter och deras levnadsförhållanden (Parton 2008; Hall, Parton, Peckover m.fl. 2010). I relation till debatten om dokumentationen har också frågan om institutionell kategorisering fått allt större uppmärksamhet. Institutionell kategorisering avser den process där ärenden eller individer matchas ihop med på förhand definierade administrativa eller professionella kategorier som berörda institutioner har till sitt förfogande

(Jenkins 2000; Mäkitalo & Säljö 2002). I enlighet med detta definierar vi i denna artikel begreppet *institutionell kategori* som organisatoriskt och juridiskt reglerade (eller implicit definierade) indelningar i vilka människor måste ”passa in” för att komma ifråga för en viss insats. I förhållande till biståndshandläggning inom äldreomsorgen ser vi hur institutionell kategorisering verkar i den process som föranleder biståndshandläggares beslut om exempelvis hemtjänst eller hemvårdsbidrag ska erbjudas till den äldre som ansöker om insatser från äldreomsorgen.¹

Studier av hur institutionell kategorisering fungerar undersöker bland annat hur människor som söker stöd från socialtjänsten skapas som klienter i förhållande till olika institutionella praktiker genom de samtal som socialarbetare genomför med dem (se t.ex. Juhila & Abrams 2011; Matarese & Caswell 2018) samt hur olika klientkategorier konstrueras i det sociala arbetets faktiska organisatoriska infrastrukturer. Det sistnämnda handlar om administrativa rutiner och verktyg som databaser och olika styrdokument (Mäkitalo 2014). Det är också ett genomgående tema i debatten om institutionell kategorisering att socialarbetare använder kategorier som redskap i interaktionen med klienterna. Detta sker genom att socialarbetarna matchar klienterna i relation till de institutionella kategorier som redan finns i den givna kontexten genom att beskriva klienterna och deras behov så att de ska passa in (Hall & Slembrouck 2009; Hall, Slembrouck & Sarangi 2020).

Institutionella kategorier sägs vidare avspegla samhällets moral genom att åskådliggöra vilka klienter som anses vara berättigade till insatser (Møller 2016). Samtidigt är det inte entydigt vilka klienter som ska anses tillhöra olika institutionella kategorier, utan detta är något som kräver att handläggare använder sitt tolkningsutrymme (Hjørne, Juhila & van Nijnatten 2010; Matarese & Caswell 2018). Institutionell kategorisering är alltså en komplex process där även andra identifikationsgrunder än de som institutionen har till sitt förfogande kan ha betydelse (Møller 2016; Knechtel 2019). I linje med det som framkommit i debatten om institutionell kategorisering undersöker vi därmed i denna artikel vilken roll identifikationsgrunder har för beslut om insatser och hur de motiveras genom dokumentationen i socialtjänstens akter.

Dokumentationens roll i klientskapande

Studier som fokuserar specifikt på dokumentationens roll för klientskapande inom socialtjänsten är vanligare när det gäller barn än äldre (se t.ex. White, Hall, & Peckover 2009; Hall, Parton, Peckover m.fl. 2010; White, Wastell, Broadhurst m.fl. 2010). I en studie av aktmaterial inom den sociala barnvården visar Hall (2019) att i ärenden som betraktas vara av låg risk, så kallade okomplicerade ärenden, beskrivs olika händelser och åtgärder som socialarbetaren beslutar om i enklare ordalag jämfört med i ärenden som uppfattas som mer komplicerade med hänsyn till olika risker. I de sistnämnda skrivs fram en tydligare berättelse, med mer detaljerade beskrivningar av klienterna

1 I den studie som ligger till grund för denna artikel framkom att det framförallt var ärenden som rör hemtjänst och hemvårdsbidrag som gav utfall i analysen.

utifrån vad socialarbetarna uppfattar som deras personliga egenskaper. I sådana texter byggs stegvis upp en slags historia som fungerar motiverande för de beslut som sedan fattas. Intressant i detta sammanhang är även Broadhurst, Hall, Wastell med flera (2010), som argumenterar för att det i verksamheter som förhåller sig till familjen som en enhet finns risker med en på detta sätt individbaserad dokumentation. Familjer med komplexa problem kan komma att gå miste om insatser som de skulle behöva när individer fokuseras före familjen som helhet eftersom de inte passar in i de enkla kategoriseringar som detta sätt att dokumentera innebär.

Östberg (2014) har studerat om identifikationsgrunden kön återspeglas i den institutionella kategorisering av barn som sker inom den svenska socialtjänsten. Hon fann att flickor utreds mer ingående än pojkar då flickorna i större utsträckning bedöms som sårbara och uppfattas som offer. Pojkar betraktas oftare som förövare och tillskrivs mer av ansvar för sina handlingar. Ett annat exempel på hur identifikationsgrunden kön kan få betydelse för dokumentationspraktiken har visats i studier som rör barnmisshandel, där kvinnor oftare än män beskrivs som den engagerade föräldern – även i de fall där det är kvinnan som misshandlar. Männerna är betydligt mindre synliga i dessa utredningar, alternativt beskrivs inte överhuvudtaget. De fall där män beskrivs mer positivt är fall där kvinnor inte anses kunna ta ansvar för barnen (Scourfield 2003; Thomas & Holland 2010; Hennem 2011).

De studier som explicit undersökt hur klientskapande sker genom dokumentation inom socialt arbete med äldre är baserade på svenska förhållanden (Lindelöf & Rönnbäck 2004; Olaison 2010, 2011). Dessa studier visar hur de utredningsmallar som finns styr sättet på vilket handläggarna dokumenterar, men också att bedömningsprocessen innehåller muntliga förhandlingar där de äldre konstrueras som klienter i relation till en så kallad insatskatalog, det vill säga de välfärdstjänster som den svenska äldreomsorgen erbjuder (Hellström Muhli 2010; Olaison 2010). Hellström Muhli (2010) argumenterar för att biståndshandläggningspraktik härmed inte entydigt styrs av de äldres rättigheter till omsorgsinsatser efter individuella behov, eller ens av de politiska beslut som övergripande styr äldreomsorgen. Biståndshandläggningspraktiken är snarare ett resultat av en form av konkretisering som sker i själva mötet mellan biståndshandläggare och äldre. De äldres egna ord om sina behov saknas i dokumentationen, vilket leder till brister i utredningarnas kvalitet. Underlagen blir ofullständiga som grund för en helhetsbedömning av individernas livssituation (Lindelöf & Rönnbäck 2004; Olaison 2010). Exempelvis ges medicinska och fysiska behov företräde när behov dokumenteras. Sociala och existentiella behov får inte alls lika stort utrymme. De *klienter* som konstrueras i dessa sammanhang framstår därmed som påfallande okomplicerade, deras behov rentav triviala. Olaison (2010) har visat – i enlighet med Halls (2019) resonemang – att ”enkla” respektive ”mer komplicerade” ärenden ofta innehåller olika detaljerade beskrivningar av de berörda äldre, samt att utrymmet är begränsat för äldres egna berättelser om hur de upplever sin egen situation (se även Olaison 2011, 2017).

Syfte och frågeställning

Man har tidigare inte studerat hur ansökningar om insatser behandlas inom det äldreinriktade sociala arbetet, eller om bakgrund (född i Sverige eller i annat land) respektive kön har någon betydelse i bedömningsprocessen som äldres ansökningar om äldreomsorg ger upphov till. Frågeställningen som denna explorativa analys avser att besvara är därför: har bakgrund (inrikes eller utrikes född), kön och ålder någon betydelse för hur äldres ansökningar om insatser behandlas i socialtjänstens akter? Artikeln syftar till att bidra med ökad kunskap och medvetenhet om dessa identifikationsgrunders betydelse för den institutionella kategorisering som sker inom äldreomsorgen i samband med att individuella äldres behov inventeras för att leda till beslut om tillgång till socialtjänstens resurser.

Detta gör vi genom att studera akter i äldreomsorgen utifrån kvantitativ innehållsanalys, bivariat tabellanalys och multivariata logistiska regressioner. På grund av artikelformatets begränsade utrymme har vi inte möjlighet att redogöra för den kvalitativa analys som vi också har utfört. Vi vill dock kortfattat nämna att beskrivningarna av äldre personer med olika bakgrund i utredningarna skiljer sig åt när det gäller vilken typ av information som dokumenteras. Exempelvis presenteras utrikesfödda äldres sociala nätverk och familjerelationer mer i detalj än inrikes födda personers, där beskrivningarna tenderar att vara mer neutrala och faktabetonade. Vi ser även, trots en jämn spridning av diagnoser och sjukdomstillstånd mellan de studerade grupperna, att beskrivningarna av hälsotillstånd skiljer sig åt dem emellan vad gäller omfattning (se Olaison, Torres & Forssell 2021).²

Utredningsprocessen inom biståndshandläggningspraktik i svensk äldreomsorg

De juridiska grunderna för behovsbedömning i Sverige återfinns i Socialtjänstlagen (SFS 2001:453) som är en ramlagstiftning vilket innebär att den inte innehåller några detaljerade bestämmelser. Enligt denna lag ska de insatser som äldre får syfta till att främja ett värdigt liv och en känsla av välbefinnande. Utredningsprocessen inleds när en ansökan om omsorgstjänster i form av en ifylld blankett undertecknad av den äldre tas emot av biståndshandläggaren. Samtliga skriftliga dokument samlas in vartefter i en så kallad personakt. Huvuddokumentet i denna utgörs av utredningar inklusive journalanteckningar och beslutsdokument.³

Utredningen av den hjälpsökandes behov ska utgå från individens egen beskrivning

2 Vi har kontrollerat beskrivningarna av hälsotillstånd och förekomst av olika diagnoser i samtliga akter med hjälp av en legitimerad sjuksköterska. Kontrollerna syftade till att se om det fanns skillnader i olika diagnosers omfattning mellan de studerade grupperna, och om hälsotillståndet hos de äldre varierade med bakgrund utifrån de beskrivningar som nedtecknats. Inga stora skillnader upptäcktes. Trots detta skrev biståndshandläggarna klart mer detaljerat och omfattande om utrikesfödda (oavsett kön).

3 När vi i denna artikel hänvisar till personakt avser vi fortsättningsvis samtlig dokumentation som rör ett ärende och när vi hänvisar till utredning avses den skriftliga kartläggning som biståndshandläggaren gör av personens livssituation och som utgör underlag för beslut om insatser.

och önskemål (Socialstyrelsen 2015).⁴ Innehållet i det som dokumenteras är i huvudsak uppgifter om den sökandes livssituation och resurser (både individbundna och hos omgivningen). Strukturen för utredningarna formas ofta av att biståndshandläggaren använder en mall med förtyckta rubriker och anvisningar om vilka uppgifter som ska dokumenteras under varje rubrik. Man utgår i olika kommuner från olika, ofta lokala, sådana mallar.⁵ I bedömningsdelen av utredningen analyserar biståndshandläggaren de uppgifter som har samlats in i syfte att bedöma om behoven kan tillgodoses av den äldre själv eller på något annat sätt (jfr Socialtjänstlagen 4 kap. 1 §). I bedömningen krävs det även av biståndshandläggaren att pröva det som framkommit i kartläggningen i relation till riktlinjer om så kallad skälig levnadsnivå.⁶ Hur pass omfattande beskrivningarna i en utredning ska vara har hittills ofta lämnats till biståndshandläggaren att avgöra och kan därför variera från fall till fall (Rönnbäck 2008).

Metoder och material

Artikeln tar sin utgångspunkt i ett forskningsprojekt om svenska förhållanden i socialt arbete med äldre och med fokus på föreställningar hos biståndshandläggare om tvärkulturella möten inom ramen för behovsbedömningsprocesser. Projektet innefattade två delstudier: en fokusgruppsstudie och en explorativ aktstudie. Denna artikel baseras på en kvantitativ innehållsanalys av aktmaterialet. Även kvalitativa analyser av aktmaterialet har genomförts. De sistnämnda omnämns här endast kortfattat. De redovisas däremot ingående i OlaiSSon, Torres och Forssell (2021). I det följande beskrivs aktmaterialet kortfattat varpå tillvägagångssättet kommenteras utifrån för- och nackdelar, eller styrkor och svagheter.

Det empiriska materialet för den explorativa aktstudien består av 202 pseudoanonymiserade akter innehållande 489 utredningar med tillhörande journalanteckningar och beslutsdokument. Antalet akter som samlades in och analyserades var begränsat utifrån avsikten att utröna om en representativ studie av aktmaterial är befogad i det kommande. Aktmaterialet samlades in via projektets fokusgruppstudie, från sju kommuner och stads-

4 Under ett hembesök ska biståndshandläggaren informera om vilka insatser som finns att ansöka om från äldreomsorgen. Den äldre bestämmer sedan vad han eller hon vill ansöka om. Uppgifter till en utredning ska i första hand lämnas av den sökande men ibland behöver biståndshandläggare även inhämta information från exempelvis anhöriga eller andra professionella. En förutsättning för att kunna inhämta uppgifter från utomstående eller från andra myndigheter är att den sökande lämnar sitt samtycke.

5 I dagsläget finns ingen gemensam nationell mall för utredningar i Sverige. Sedan några år pågår ett arbete där Socialstyrelsen tagit fram ett nationellt bedömningsinstrument för dokumentation inom äldreomsorgen och funktionshinderomsorgen som kallas för IBIC (individens behov i centrum). Målet är att IBIC ska implementeras i samtliga kommuner i Sverige (Socialstyrelsen 2018).

6 Begreppet ”skälig levnadsnivå” aktualiserades i början av 1980-talet i och med införandet av socialtjänstlagen. I lagens biståndsparagraf anges att den enskilde genom biståndet ska tillförsäkras en skälig levnadsnivå och att biståndet ska utformas så att det stärker hans eller hennes möjligheter att leva ett självständigt liv (Socialtjänstlagen 4 kap. 1 §) men vad som menas med skälig levnadsnivå finns inte tydligt angivet i lagen.

delar i södra Sverige, genom ett strategiskt urval (Creswell & Poth 2016). Merparten av aktmaterialet samlades in av denna artikels fjärde författare i samband med att hon genomförde fokusgruppintervjuerna med biståndshandläggare. Samtliga akter var anonymiserade på förhand då forskargruppen fick tillgång till dem. Konkret gick det till så att samtliga biståndshandläggare som skulle medverka i en fokusgruppintervju ombads att välja ut och avidentifiera fyra akter varav två skulle avse kvinnor (en född inrikes och en utrikesfödd) och två män (en född inrikes och en utrikesfödd). Biståndshandläggarna uppmanades att ta bort alla personliga uppgifter i akterna, både om de äldre personerna och om deras anhöriga. Vidare ombads de att notera på varje aktomslag om den rörde en man eller kvinna (det vill säga kön), utrikesfödd eller inrikes född (det vill säga bakgrund eller födelseland) samt om personen var *yngre äldre* (65–74 år) eller *äldre äldre* (75 år eller äldre). De akter som valdes ut skulle vara aktuella, det vill säga inte äldre än ett år.

Det här beskrivna förfarandet har både styrkor och svagheter. En styrka är att riskerna för integritetsintrång har minimerats genom att forskargruppen endast haft tillgång till begränsad information om de sökande äldre personerna. Det strategiska urvalet innehåller också ett urval med tillräckligt stort antal fall i samtliga av de kategorier som vi är intresserade av. En svaghet med att inte använda ett sannolikhetsurval är att vi inte kan generalisera våra resultat. Därför beskriver vi denna aktstudie som en explorativ sådan. Däremot kan vi påtala mönster som vi gärna ser bli uppmärksammade mer ingående i kommande studier.⁷ Slutligen vill vi notera att vi inte efterfrågat eller studerat någon information om de äldres socioekonomiska situation eller civilstånd. Studien har genomgått etisk prövning och fått godkännande av en etisk kommitté i Sverige (Dnr 2011/205).

Urval och utredningarnas innehåll

Ungefär hälften av personaktmaterialet gäller inrikes födda personer (97 akter) och den andra hälften gäller utrikesfödda (105 akter). Könsfördelningen är lika för båda grupperna (101 akter för respektive kön). I de akter som avser utrikesfödda personer (105 akter) finns 41 nationaliteter representerade.⁸ För denna artikel har samtliga akter som samlats in varit föremål för analys.⁹ Analysen omfattar därmed 202 akter. Textinnehållet i akterna påverkas av de förtryckta rubriker som finns i de mallar för utredningar som används i de medverkande kommunerna.

De insamlade akterna innehöll sammanlagt 489 utredningar, bestående av i genomsnitt två till tre sidor text. Utredningarna byggs upp av tre delar: En *inledande del* där

7 Projektet i sin helhet hade en kvalitativ design. Under analysen anade vi systematiska skillnader i materialet, vilket vi ansåg motivera även en kvantitativ analys.

8 Nationaliteterna i de akter som avser utrikesfödda personer fördelar sig på följande vis: födelseland utanför Europa 43 % (n=44), födelseland i Europa 47 % (n=48) och okänt födelseland 10 % (n=9). Vad gäller personer födda i Norden så var det 17 % (n=17) av det totala antalet personer som tillhörde gruppen födda i Europa.

9 I akter finns vanligen också andra dokument som tillhör ärendet såsom journalanteckningar, beslutsdokument, beställningar till utförare samt läkarintyg, eller yttranden från andra professionella inom hälso- och sjukvårdssektorn. I denna artikel har endast utredningstexterna analyserats.

biståndshandläggaren sammanställer den sökandes och de anhörigas personuppgifter samt formulerar varför ansökan initierats. Därefter följer den *rapporterande delen*, där den äldres situation beskrivs och utreds med avseende på boende och närmiljö, familj och sociala nätverk, fysisk och psykisk hälsa samt välbefinnande.¹⁰ Den tredje delen består av en *bedömnings- och beslutsdel* inklusive en sammanfattande beskrivning av den äldres livssituation där också eventuella behov av insatser motiveras. Efter denna redogörelse motiveras och presenteras ett beslut om sökta insatser: antingen bifall, bifall med delavslag eller avslag. För att ge läsaren en överblick över antal separata *utredningar* för olika klienter (det vill säga mängden underlag för äldre med olika bakgrund) presenteras i Tabell 1 nedan en översikt över antal utredningar (n=489) i de 202 personakterna och genomsnittligt antal utredningar per akt i förhållande till de äldres bakgrund (inrikes född eller utrikesfödd) och kön. I tabellen presenteras även materialet fördelat på de fyra olika grupperna: inrikes födda män, inrikes födda kvinnor, utrikesfödda män och utrikesfödda kvinnor.

Tabell 1. Antal utredningar, antal akter och genomsnitt av antal utredningar per akt fördelat på kön och bakgrund och fördelat kön och bakgrund i kombination

	Antal utredningar	Antal akter	Genomsnittligt antal utredningar per akt
<i>Kön</i>			
Män	236 (48,26%)	101 (50%)	2,34
Kvinnor	253 (51,74%)	101 (50%)	2,50
n	489 (100%)	202 (100%)	2,42
<i>Bakgrund</i>			
Inrikes födda	216 (44,18%)	97 (48,02%)	2,23
Utrikesfödda	273 (55,83%)	105 (51,98%)	2,60
n	489 (100%)	202 (100%)	2,42
<i>Kön/bakgrund</i>			
Inrikes födda män	114 (23,31%)	49 (24,26%)	2,33
Inrikes födda kvinnor	102 (20,86%)	48 (23,76%)	2,13
Utrikesfödda män	122 (24,95%)	52 (25,74%)	2,35
Utrikesfödda kvinnor	151 (30,88%)	53 (26,24%)	2,85
n	489 (100%)	202 (100%)	2,42

10 Här redovisas en beskrivning av personens situation utifrån underrubriker som "boendemiljö och omgivning", "familj och sociala nätverk", "hälsotillstånd (fysiskt och psykiskt)" samt hur aktivitet i daglig livsföring ser ut, som hushållsaktiviteter (ADL), fritidsaktiviteter och andra intressen. Utredningens rena utredningsdel innehåller också uppgifter om hur de äldre själva eller deras anhöriga ser på och hanterar hushåll, mathållning, ekonomi, livsstil och intressen samt andra aktiviteter i vardagen.

Tabell 1 visar att fördelningen av män och kvinnor och inrikes födda samt utrikesfödda är relativt jämn. För inrikes födda äldre finns i detta material en mindre andel separata utredningar (cirka 44 %) än för utrikesfödda (cirka 56 %). Inrikes födda har i genomsnitt 2,23 utredningar per akt medan utrikesfödda har 2,60 utredningar per akt.

Vidare framgår det att fördelningen av antal utredningar mellan de olika grupperna är relativt jämn.

Den grupp i vårt material som skiljer ut sig från övriga genom den största andelen (cirka 31%) utredningar i akterna är utrikesfödda kvinnor. Akterna för denna grupp särskiljer sig också genom ett jämförelsevis stort genomsnittligt antal utredningar per akt (2,85).

Kvantitativ innehållsanalys

Under den kvalitativa analysens gång uppmärksammade vi alltså att det fanns skillnader mellan grupperna vad gäller både akternas storlek generellt och omfånget på vissa specifika delar av akterna (Olaison, Torres & Forssell 2021). Kvantitativ innehållsanalys (Krippendorff 2018) användes därför för att analysera utredningsdelarna ”familj och sociala nätverk” samt ”hälsotillstånd” då dessa delar visade på tydliga skillnader i vårt material.¹¹ Antal ord i utredningsdelarna redovisas utifrån de sökandes bakgrund (inrikes född eller utrikesfödd) och kön.

Tabellanalys och logistisk regression

För att undersöka om bakgrund (inrikes född eller utrikesfödd), kön och åldersgrupp har någon betydelse för huruvida det blir bifall eller avslag samt för vilka insatstyper som beviljas använde vi bivariat tabellanalys och multivariat logistisk regression. Denna typ av analys är lämplig när den beroende variabeln är kategorisk. Vi har använt binomial logistisk regression för binära utfall och multinomial logistisk regression där utfallsvariabeln hade flera kategorier (beviljade insatstyper). Med logistisk regression kan man studera hur olika oberoende variabler är associerade med binära eller multinomiala utfall. I vår analys har vi valt att fokusera på tolkning av koefficientens exponent (eller oddskvoten) vilken representerar hur mycket oddsen för till exempel bifall ändras när den oberoende variabeln ökar med en enhet visavi referenskategori och de andra variablerna i modellen hålls konstanta.

Vi undersökte huruvida de äldres ansökningar beviljades eller ej, vilka insatstyper som beviljades samt hur beslut motiverades (eller ej) (se nästa avsnitt för kodning av variablerna). Vi vill betona att när vi talar om effekten av kön och bakgrund på de beroende variablerna i termer av oddskvoter, är det sambandet som vi kan urskilja i just *vårt* urval som vi uttalar oss om. Då vi inte har ett sannolikhetsurval gör vi inte heller anspråk på generaliserbarhet mot den tänkta populationen. Av samma skäl utelämnar vi uppgifter om signifikansvärden beräknade av statistikprogrammet. I stället använder vi konfidensintervallen (KI) som beräknas baserat på de X-värden som vi

11 Med hälsotillstånd avses här både fysiskt och psykiskt hälsotillstånd.

har. Analysen är gjord i RStudio (som baseras på programspråket R). Nedanför anger vi vilka variabler som används i analyserna och hur vi har kodat dem.

Beroende variabler

Antal ord. I den kvantitativa innehållsanalysen har vi räknat antal ord för att mäta utredningarnas omfång.

Utfall av beslut. Avslag kodades som 0, bifall kodades som 1. I de fall där delar av ansökan avslagits kodades detta som avslag.

Beviljade insatstyper. Denna variabel användes i den multinomiala logistiska regressionen. Variabeln var ursprungligen uppdelad i följande kategorier: ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser”; ”Hemtjänst praktiska insatser”; ”Hemvårdsbidrag”; ”Särskilt boende”; ”Anhöriganställning”; ”Social samvaro/promenad”; ”Trygghetslarm”; ”Led-sagning och Boendestöd”. I vår analys har vi fokuserat på de tre första kategorierna. Vi har valt ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser” som referenskategori då den är en av de två vanligaste insatstyperna i materialet. Vi betraktar denna typ av insats som normativ kategori, därför att den är mest heltäckande när det gäller insatser i hemmet och innehåller både hjälp med personlig omvårdnad samt hjälp med praktiska insatser. Det blir då intressant att jämföra hur oddsen för hur olika insatser skiljer sig åt jämfört med ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser”. Vi har kodat variabeln *Beviljade insatstyper* enligt följande: ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser” (referenskategori, kodat som 0); ”Hemtjänst praktiska insatser” (kodat som 1); ”Hemvårdsbidrag” (kodat som 2).¹² De andra kategorierna var av mindre intresse. Dessutom var antalet utredningar som föregicks av beslut om dessa insatser för få i detta material. Därför är dessa kategorier sammanslagna till kategorin ”Annat” (kodat som 3). Utredningar som fick avslag kodades som 4.

Motivering av beslutstyp. Vi har analyserat olika beslutsmotiveringar och använder följande variabler: ”Avlastning för anhöriga” (hemtjänsten ska ersätta det omsorgsarbete anhöriga tidigare gjort); ”Fungerande vardag samt trygghet i boendet”; ”Merarbete för anhöriga” (hemtjänsten fungerar som ett komplement och ersätter vissa omsorgsuppgifter för att undvika merarbete för anhöriga); ”Bara nedsatt hälsotillstånd eller att insatser räknas upp”; ”Språkhinder – att kunna göra sig förstådd”; ”Nedsatt hälsotillstånd samt uppnå skälig levnadsnivå”. Varje variabel kodades som 1 (motivering använd) eller 0 (motivering ej använd).

¹² ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser” innebär att den äldre personen har fått insatser beviljade som rör personlig omsorg, exempelvis hjälp med dusch och påklädning i kombination med praktiska insatser för hemmets skötsel såsom städning, inköp och tvätt. ”Hemtjänst praktiska insatser” innebär att den äldre personen endast har fått beviljade insatser som rör hemmets skötsel såsom städning, inköp och tvätt. Hemvårdsbidrag är ett bidrag som finns i vissa kommuner. Bidraget utbetalas efter behovsbedömning direkt till den äldre omsorgsbehövande att disponera för betalning av omsorgstjänster utan insyn av det offentliga. Syftet med bidraget är att ge ett stimulansbidrag till de äldre vars anhöriga utför ett substantiellt merarbete som annars skulle utföras inom ramen för hemtjänst.

Oberoende variabler

Bakgrund: Inrikes född kodades som 0, utrikesfödd kodades som 1. De 10 % av akterna i vilka ursprungsland inte gick att utläsa kodades i enlighet med den kategorisering som initialt gjorts av biståndshandläggarna, det vill säga som utrikesfödd.

Kön: Man kodades som 0, kvinna kodades som 1.

Åldersgrupp: Yngre äldre (65–74 år) kodades som 0, äldre äldre (75 år eller äldre) kodades som 1.

Resultat

När det gäller utredningarnas innehåll och hur äldre beskrivs i utredningstexterna (bortsett från de inledande och avslutande delarna) så förekommer skillnader vad gäller beskrivningarnas omfattning räknat i antal ord. Resultaten från analysen presenteras i det följande utifrån hur aktmaterialet är fördelat på gruppnivå utifrån parametrarna bakgrund (inrikes född eller utrikesfödd) och kön.

Den kvantitativa innehållsanalysen av utredningarnas innehåll avseende skillnader i omfattning av hur äldre beskrivs (antal ord) visas i Tabell 2. Detta gör vi inte bara i ljuset av det som tidigare forskning har visat om ”enkla” respektive ”komplicerade” ärenden i förhållande till dokumentationspraktik (Olaison 2010; Hall 2019) utan också eftersom diskussionerna i fokusgrupperna i projektet om tvärkulturella möten som vi inledningsvis nämnde gav uttryck för att ärenden med sent-i-livet-invandrade äldre uppfattas som mer komplicerade (Forssell, Torres & Olaison 2014, 2015).

Tabell 2. Kvantitativ innehållsanalys. Översikt över antal ord i utredningsdelen: Familj och socialt nätverk samt hälsotillstånd (presenterat som antal ord per utredning och antal ord totalt)

	Familj och socialt nätverk		Hälsotillstånd		Totalt antal utredningar
	Ord/ utredning	Ord totalt	Ord/ utredning	Ord totalt	
Inrikes födda män	33,49	3 818	72,81	8 300	114
Inrikes födda kvinnor	34,51	3 520	73,25	7 472	102
Utrikesfödda män	67,89	8 282	114,45	13 963	122
Utrikesfödda kvinnor	96,17	14 521	137,23	20 721	151

Jämfört med beskrivningarna av familj och socialt nätverk för inrikes födda generellt är beskrivningarna av utrikesfödda män nästan dubbelt så ordrika (67,9 ord per utredning), medan utrikesfödda kvinnor beskrivs med nästan tre gånger så många ord (96,2 ord per utredning). Skillnaden är alltså markant mellan inrikes födda och utrikesfödda.

Beskrivningar av hälsotillstånd avseende inrikes födda är lika ordrika oavsett kön (i genomsnitt 73 ord per utredning). Hälsotillståndet för utrikesfödda män beskrivs i

klart mer omfattande ordalag (i genomsnitt 114 ord per utredning) och för utrikesfödda kvinnor är beskrivningarna av hälsotillstånd nästan dubbelt så ordrika jämfört med inrikes födda oavsett kön (137 ord per utredning). Tabellen visar alltså att skillnaden i beskrivningarnas omfattning mellan inrikes och utrikes födda äldre är påfallande även här.

Hur ser fördelningen av beslutstyper och beviljade insatser ut i det studerade materialet?

Vi kan närma oss en ökad förståelse av klientkonstruktioner genom att se närmare på utfall av beslut. I Tabell 3 redovisas hur beslut är fördelat beroende på kön, bakgrund och ålder. I vårt datamaterial är det totalt 47 (9,61 %) utredningar som innehåller avslag. Den största skillnaden när det gäller typ av beslut beror på kön. Det skiljer sig 7,11 procentenheter mellan män och kvinnor, medan vi hittar en liten skillnad på 3,12 procentenheter mellan utredningarna till inrikes och utrikesfödda. Skillnaderna mellan de två åldersgrupperna är närmast obefintliga.

Tabell 3. Antal och andel bifall i förhållande till kön, bakgrund och åldersgrupp (n=489, bifall=442)

	Antal bifall	Andel bifall (KI 95 %)
<i>Kön</i>		
Män	222	94,07 % (90,29–96,43)
Kvinnor	220	86,96 % (82,24–90,56)
<i>Bakgrund</i>		
Inrikes födda	199	92,13 % (87,76–95,03)
Utrikesfödda	243	89,01 % (84,76–92,19)
<i>Ålder</i>		
Yngre äldre	95	91,35 % (84,37–95,38)
Äldre äldre	347	90,13 % (86,74–92,72)
n	442	90,39 % (87,45–92,69)

I Tabell 4 redovisas i Modell 1 oddskvoten för ett positivt beslut (åtminstone en insats beviljad) beroende på variablerna bakgrund (inrikes född eller utrikesfödd) och kön. I Modell 2 kontrollerar vi även för åldersgrupp.

Tabell 4. Multipel logistisk regression mellan *Utfall av beslut* och bakgrund (inrikes född eller utrikesfödd) samt kön. Presenterat som oddskvoter. (n=489, bifall=442)

	Modell 1 Exp(B) (95 % KI)	Modell 2 Exp(B) (95 % KI)
Kvinnor	0,43 (0,22–0,83)	0,43 (0,22–0,84)
Utrikesfödda	0,74 (0,39–1,38)	0,73 (0,38–1,39)
Åldersgrupp	–	0,95 (0,43–2,11)
n (Bifall)	442 (90,39 %)	

Som tidigare nämnt utelämnar vi p-värde, då detta saknar tolkningsvärde i vår analys. Detta gäller också Tabell 5–8. Modell 1 visar sambandet mellan kön och utfall av beslut, kontrollerat för bakgrund. Modell 2 visar sambandet mellan kön och utfall av beslut, kontrollerat för bakgrund och åldersgrupp.

Tabellen visar att oddsen för att få insatser beviljade är 57 % lägre för kvinnor än för män (Modell 1). Skillnaden mellan grupperna kvarstår även när vi kontrollerar för ålder (Modell 2).

Bakgrund tycks också ha betydelse då oddsen för bifall är 26 % lägre för utrikes än för inrikes födda när både kön och ålder hålls konstant. Emellertid går konfidensintervall för de utrikesföddas Exp(b) (oddskvot) över 1. Detta skulle kunna innebära att det inte är någon skillnad mellan utrikes och inrikes födda eller att vi inte har tillräckligt med observationer för att kunna skatta denna parameter.

De olika insatser som de äldre i föreliggande explorativa studie har beviljats kan grovt delas in i tre kategorier. Den största består av hemtjänst. En grupp äldre i denna kategori får hjälp i hemmet med enbart praktiska insatser (179 av 489 utredningar, 36,6 %). En annan grupp får hjälp av hemtjänsten med omsorgsinsatser i kombination med praktiska insatser för hushållets skötsel (160 av 489 utredningar, 32,7 %). Som redan diskuterats i metodavsnittet använder vi denna senare grupp som referenskategori i denna analys. En tredje kategori består av hemvårdsbidrag (60 av 489 utredningar, 12,3 %). Utöver dessa tre kategorier förekommer plats på olika typer av särskilda boenden¹³ och ytterligare fem insatstyper i materialet¹⁴. Dessa kategorier utgör i denna analys kategorin ”Annat”. I Tabell 5

13 Utöver de tre största kategorierna förekommer ”Social samvaro/promenad” (9 av 489 utredningar, 2 %), ”Anhöriganställning” (6 av 489 utredningar, 1 %), ”Trygghetslarm” (6 av 489 utredningar, 1 %), ”Ledsagning” (2 av 489 utredningar, 0,5 %) och ”Boendestöd” (1 av 489 utredningar, 0,2 %).

14 Dessa beslut består främst av permanenta placeringar på sjukhem eller ålderdomshem, servicehuslägenhet och demensboenden, men också platser av mer tillfällig karaktär som korttidsboenden eller växelvärd vilka ofta beviljas i syfte att avlasta anhöriga.

presenteras effekten av kön och bakgrund i förhållande till olika insatstyper i det studerade aktmaterialet (Modell 1), kontrollerat för åldersgrupp (Modell 2).¹⁵

Tabell 5. Multipel multinomial logistisk regression mellan beviljade insatstyper (i förhållande till bakgrund [inrikes född eller utrikesfödd] och kön) samt kontrollerat för ålder. Presenterat som oddskvoter (n=489). Referenskategori ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser”.

Beviljade insatstyper	Hemtjänst praktiska insatser		Hemvårdsbidrag		Annat		Ingen insats	
	1	2	1	2	1	2	1	2
Modell	Exp(B) (95% KI)	Exp(B) (95% KI)	Exp(B) (95% KI)	Exp(B) (95% KI)	Exp(B) (95% KI)	Exp(B) (95% KI)	Exp(B) (95% KI)	Exp(B) (95% KI)
Kvinnor	0,62 (0,40– 0,96)	0,61 (0,39– 0,96)	0,43 (0,23– 0,80)	0,56 (0,29– 1,06)	0,53 (0,31– 0,93)	0,61 (0,34– 1,07)	1,04 (0,32– 3,34)	0,90 (0,28– 2,93)
Utrikesfödda	2,23 (1,44– 3,47)	2,24 (1,43– 3,50)	6,81 (3,27– 14,20)	5,15 (2,43– 10,94)	1,79 (1,03– 3,12)	1,53 (0,86– 2,71)	1,61 (0,52– 5,05)	1,86 (0,59– 5,90)
Äldre äldre	–	0,98 (0,52– 1,84)	–	0,25 (0,12– 0,51)	–	0,40 (0,20– 0,80)	–	N/A *
n**	179 (36,6 %)		60 (12,3 %)		77 (15,7 %)		13 (2,7 %)	

Modell 1 visar sambandet mellan beviljade insatstyper och kön, kontrollerat för bakgrund.

Modell 2 visar sambandet mellan beviljade insatstyper och kön, kontrollerat för bakgrund och åldersgrupp.

* Kan inte beräknas. I kategorin ingen insats finns det enbart utredningar som tillhör åldersgruppen äldre äldre.

** För de olika insatstyper som redovisas i tabellen. Antal beviljade ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser” (referenskategori) är 160 (32,7 %).

Tabell 5 visar att i jämförelse med kategorin referenskategori ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser”, så har kvinnorna i materialet lägre odds att få hemtjänst (enbart praktiska insatser) beviljade än män, och lägre odds att få hemvårdsbidrag. Det är praktiskt taget inga skillnader i oddskvoterna när vi kontrollerar för åldersgrupp. Konfidensintervallet ökar dock för kvinnors odds att få hemvårdsbidrag när vi kontrollerar för åldersgrupp (Modell 2), vilket skulle kunna innebära att de observerade skillnaderna mellan män och kvinnor i Modell 1 när det gäller hemvårdsbidrag kan bero på ålder.

¹⁵ Kategorin särskilt boende togs inte med i analysen då denna form av boende var jämnt fördelad mellan utrikesfödda och inrikes födda samt mellan män och kvinnor.

Den mest iögonfallande effekten av bakgrund finner vi när det gäller hemvårdsbidrag, där utrikesfödda har nästan sex gånger högre odds än inrikes födda att få insatsen beviljad (Modell 1).¹⁶

Modell 2 visar att när vi kontrollerar för åldersgrupper är oddsen för utrikesfödda för att få hemvårdsbidrag (jämfört med kategorin ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser”) inte så hög som i Modell 1, men fortfarande påtaglig (mer än fyra gånger högre än för inrikes födda).

Utrikesfödda har mer än 120 % högre odds att få ”Hemtjänst praktiska insatser”, även när vi kontrollerar för åldersgrupp. Utrikesfödda har 80 % högre odds än inrikes födda att få en insats i kategorin ”annat”, dock är oddsen något lägre när vi kontrollerar för åldersgrupp.

Utrikesfödda i detta urval har också högre odds för att utredningen resulterar i avslag, det vill säga att de inte beviljas någon insats. Skattningen är dock förknippad med en hög grad av osäkerhet på grund av längden på konfidensintervallet, som kan bero på att vi har för få observationer i denna kategori, eller att det inte är någon skillnad mellan inrikes och utrikes födda. I detta sammanhang är det värt att påminna läsaren att enbart 13 utredningar i detta urval (2,7 %) resulterade i avslag, det vill säga att de inte beviljades någon insats.

Analysen visar också att äldre äldre har 75 % lägre odds än yngre äldre att få insatsen hemvårdsbidrag (jämfört med kategorin ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser”). Äldre äldre har också 60 % lägre odds att beviljas en insats i kategorin ”Annat” jämfört med yngre äldre. Detta resultat är dock svårt att tolka, eftersom kategorin både består av insatser i hemmet och placering på särskilt boende.

Hur ser motiveringar till beslut om beviljade insatser ut i det studerade materialet?

Den kvalitativa analysen av aktmaterialet visar att de dokumenterade motiveringar som utgör underlag för beslut om insatser har en likartad struktur i utredningar oavsett kommun (Olaison, Torres & Forssell 2021).

I de 489 utredningar som vi har analyserat finner vi sex olika typer av motiveringar. Motiveringen ”Nedsatt hälsotillstånd samt uppnå skälig levnadsnivå” förekommer i 292 utredningar (59,7 %). I 396 utredningar finns motiveringen ”Fungerande vardag samt trygghet i boendet” (81 %), 443 utredningar har motiveringen ”Merarbete för anhöriga”, (90,6 %), 55 utredningar innehåller ”Avlastning för anhöriga” (11,2 %), 85 har motiveringen ”Språkhinder att kunna göra sig förstådd” (17,4 %) och 438 utredningar har motiveringen ”Bara nedsatt hälsotillstånd eller att insatser räknas upp” (89,6 %). Även om samtliga motiveringar återfinns i alla utredningar oberoende av kommun, går det däremot att se vissa skillnader i hur biståndshandläggare motiverar olika insatsbeslut. I Tabell 6 – där sex logistiska regressionsanalyser redovisas – presenteras sådana olika mönster.

¹⁶ Biståndshandläggarens uppgift i det utredande samtalet är att informera om vilka insatser som är möjliga att söka om från äldreomsorgen. Det är dock alltid den enskilde individen som söker insatser och en utredning kan inte startas om inte individen ger sitt samtycke.

Tabell 6. Multipla binomiala logistiska regressionsanalyser mellan sex olika typer av beslutsmotiveringar, bakgrund (inrikes född eller utrikesfödd) och kön samt kontrollerat för ålder. Presenterat som oddskvoter (n=489)

Modell	Nedsatt hälsotillstånd samt uppnå skälig levnadsnivå		Fungerande vardag samt trygghet i boendet		Merarbete för anhöriga	
	1	2	1	2	1	2
	Exp(B) (95 % KI)	Exp(B) (95 % KI)	Exp(B) (95 % KI)	Exp(B) (95 % KI)	Exp(B) (95 % KI)	Exp(B) (95 % KI)
Kvinnor	1,06 (0,74–1,52)	1,06 (0,73–1,53)	1,51 (0,95–2,38)	1,59 (0,99–2,54)	1,37 (0,74–2,53)	1,48 (0,79–2,78)
Utrikes- födda	1,10 (0,77–1,59)	1,11 (0,76–1,61)	0,69 (0,43–1,10)	0,65 (0,40–1,05)	0,57 (0,30–1,08)	0,52 (0,27–1,00)
Äldre äldre	–	1,02 (0,64–1,62)	–	0,70 (0,39–1,27)	–	0,60 (0,26–1,36)
n *	292 (59,7 %)		396 (81 %)		443 (90,6 %)	

Forts. tabell 6

Modell	Avlastning för anhöriga		Språkhinder att kunna göra sig förstådd		Bara nedsatt hälsotillstånd eller att insatser räknas upp	
	1	2	1	2	1	2
	Exp(B) (95 % KI)	Exp(B) (95 % KI)	Exp(B) (95 % KI)	Exp(B) (95 % KI)	Exp(B) (95 % KI)	Exp(B) (95 % KI)
Kvinnor	2,39 (1,30–4,39)	2,28 (1,23–4,22)	0,93 (0,58–1,49)	0,98 (0,61–1,58)	1,19 (0,66–2,13)	1,31 (0,72–2,38)
Utrikes- födda	0,58 (0,33–1,03)	0,61 (0,34–1,10)	1,17 (0,72–1,88)	1,10 (0,68–1,80)	0,54 (0,29–0,99)	0,48 (0,25–0,91)
Äldre äldre	–	1,49 (0,64–3,49)	–	0,75 (0,43–1,32)	–	0,53 (0,23–1,19)
n *	55 (11,2 %)		85 (17,4 %)		438 (89,6 %)	

Modell 1 visar sambandet mellan olika typer av beslutsmotiveringar och kön, kontrollerat för bakgrund. Modell 2 visar sambandet mellan olika typer av beslutsmotiveringar och kön, kontrollerat för bakgrund och åldersgrupp.

* Positiva utfall (=1) för varje av de beroende variabelerna

Det mest iögonfallande sambandet (Modell 1) är beslutsmotiveringen ”Avlastning för anhöriga”, där oddsen för att få denna typ motivering är 139 % högre för kvinnor än för män. Skillnaderna kvarstår när vi kontrollerar för ålder. Kvinnor har också högre odds än män att få motiveringarna ”Fungerande vardag samt trygghet i boendet”, ”Merarbete för anhöriga” och ”Bara nedsatt hälsotillstånd eller att insatser räknas upp”. Mönstren är på det stora hela oförändrade när vi kontrollerar för ålder (Modell 2) men estimaten är oprecisa. Längden på konfidensintervallerna tyder på att det antingen inte finns några skillnader mellan män och kvinnor vad gäller dessa beslutsmotiveringar, eller att vi behöver ett större antal observationer för att kunna påvisa skillnader av denna storlek.

När det gäller bakgrund är oddsen för att få motiveringen ”Avlastning för anhöriga” 42 % lägre för utrikesfödda än för inrikes födda. Utrikesfödda har också lägre odds än inrikes födda att få motiveringarna ”Fungerande vardag samt trygghet i boendet”, ”Merarbete för anhöriga” och ”Bara nedsatt hälsotillstånd eller att insatser räknas upp”, medan de har lite högre odds att få motiveringen ”Språkhinder att kunna göra sig förstådd”. Mönstren är på det stora hela desamma när vi kontrollerar för ålder (Modell 2). Konfidensintervallen överlappar eller ligger nära 1, vilket skulle kunna innebära att det inte är någon skillnad mellan utrikes och inrikes födda, eller att vi behöver ett större antal observationer för att påvisa denna typ av effektstorlek.

Det är praktiskt taget ingen skillnad mellan män och kvinnor vad gäller oddsen att få beslutsmotiveringarna ”Bara nedsatt hälsotillstånd eller att insatser räknas upp” och ”Språkhinder att kunna göra sig förstådd”.

Ålder har i detta urval en viss självständig effekt. Äldre äldre har lägre odds för att få motiveringarna ”Fungerande vardag samt trygghet i boendet”, ”Merarbete för anhöriga”, ”Språkhinder att kunna göra sig förstådd” och ”Nedsatt hälsotillstånd samt uppnå skälig levnadsnivå” samt högre odds för att få motiveringen ”Avlastning för anhöriga”. Längden på konfidensintervallen i alla dessa fall innebär dock att estimaten förknippas med en hög grad av osäkerhet, eftersom konfidensintervallerna korsar över 1.

Diskussion

Artikeln uppmärksammar en av de kunskapsluckor som finns inom forskning om dokumentationspraktik genom att undersöka frågan om huruvida kön, bakgrund (inrikes eller utrikes född) och ålder har någon betydelse för hur äldres ansökningar om insatser behandlas i socialtjänstens akter. Våra analyser har inspirerats av debatten om institutionell kategorisering och specifikt forskningen om dokumentationens roll som en produkt av klientskapande processer (Mäkitalo & Säljö 2002; Matarese & Caswell 2018), som visar att identifikationsgrunder som bakgrund, kön och ålder kan ha betydelse för både vad som dokumenteras i olika typer av ärenden och hur detta sker (Thomas & Holland 2010; Hennem 2011). Innan vi diskuterar våra resultat i förhållande till debatten om institutionell kategorisering vill vi uppmärksamma ett par viktiga iakttagelser. Merparten av insatserna som ansöks om i utredningarna i detta material beviljas. Andelen avslagsbeslut är liten: 47 utredningar (9,6 %) resulterar i

någon form av avslag och endast 13 utredningar (2,7 %) leder till att ansökan avslås helt. Samtidigt är det uppenbart att de äldre i utredningarna som vi har studerat (oavsett kön eller bakgrund) matchas ihop med det utbud av äldreomsorgsinsatser som redan finns i äldreomsorgen – graden av individuell anpassning av insatser är mycket låg. Våra analyser antyder vidare att kön, bakgrund (inrikes född eller utrikesfödd) och ålder kan ha betydelse för både fördelning av insatstyper och för hur beslutsformuleringar motiveras. Att uppskattningarna i våra modeller förknippas med en viss skattningsosäkerhet har i detta sammanhang mindre betydelse i och med denna studies explorativa syfte. Våra iakttagelser väcker ändå några viktiga frågor. Vad kan de observerade skillnaderna bero på och vad leder de till? Kan det vara så att kvinnor och utrikesfödda har mindre möjligheter att få vissa typer av insatser beviljade? Mer ingående studier, anpassade för kvantitativ analys, behövs för att med säkerhet kunna uttala sig om detta.

De mönster som vi har funnit pekar på att utrikesfödda i allmänhet och män oftare bedöms vara i behov av hemvårdsbidrag, i jämförelse med behov av insatsen hemtjänst omsorg och praktiska insatser. Detta i sin tur, tyder på att kontantbidrag används som en alternativ omsorgslösning i en del av dessa ärenden. I ärenden som rör utrikesfödda äldre är detta mönster allra tydligast. Vidare visar analysen att biståndshandläggare i det analyserade aktmaterialet använder sig av olika motiveringar i utredningar för utrikesfödda respektive inrikes födda och beroende på kön. I aktmaterialet vi analyserat får kvinnor oftare än män motiveringar som handlar om trygghet och att kunna fungera i vardagen. Vi ser vidare att inrikes födda och kvinnor har större möjlighet än utrikes födda och män att få beslutsmotiveringar som lyfter fram att deras anhöriga behöver avlastning. Skillnaderna mellan män och kvinnor samt mellan utrikes och inrikes födda kvarstår när vi kontrollerar för åldersgruppstillhörighet. Effekterna blir visserligen lite svagare men är knappast märkbara. Längden på konfidensintervallen i dessa fall tyder dock på att vi behöver ett större datamaterial till att kunna påvisa dessa skillnader.

De skillnader som är redovisade ovan mellan akter som rör utrikesfödda äldre och akter som rör inrikes födda äldre, oavsett kön, står i kontrast med tidigare forskning. Szebehely (2017) visar i en svensk studie som bygger på en analys av Statistiska centralbyråns (SCB) undersökningar av levnadsförhållanden (ULF) att äldre personer födda i Sverige och i övriga Norden får tillgång till mer äldreomsorgsinsatser jämfört med äldre personer födda utanför Norden. Det är dessutom mer än tre gånger så sannolikt att inrikes födda kvinnor och kvinnor födda i Norden får insatser från äldreomsorgen jämfört med kvinnor födda utanför Norden. Liknande mönster i tillgång till hjälp finns generellt inte för män. Detta kan delvis förklaras med att kvinnor lever längre än män och att män oftare får hjälp av anhöriga (Dahlberg, Berndt, Lennartsson m.fl. 2018). Våra resultat visar dock att även andra mönster kan förekomma, såsom att sannolikheten för att få positiva beslut är mindre för kvinnor generellt. Ett annat mönster är att utrikesfödda kvinnor beskrivs mer omfattande i akterna än de andra grupperna som vi har studerat. Detta bör diskuteras i relation till den tidigare forskning som visat att äldre kvinnor födda utanför Norden i större utsträckning är överrepre-

senterade bland dem som enbart får hjälp från en anhörig i det egna hushållet (Sand 2012; Szebehely 2017). Mönstren som framkommer i denna explorativa studie pekar på liknande tendenser då de positiva beslutsmotiveringarna för utrikesfödda, oavsett kön och ålder, i mindre utsträckning grundas i en strävan efter att avlasta anhöriga. En tolkning är anhöriga till utrikesfödda i högre utsträckning förväntas bidra med omsorg. Detta resultat ligger i linje med Brodins studie (2018) som visar att privata hemtjänstföretag gjort anställandet av anhöriga till en affärsstrategi och att majoriteten av de anhöriganställda inom äldreomsorgen är utrikesfödda kvinnor. Brodin pekar på de risker som denna typ av anhöriganställningar innebär för de inblandade parterna. Många anhöriganställda saknar formell omsorgsutbildning, något som påverkar både dokumentationen och möjligheten till insyn i den omsorg som ges till de äldre. Bodin menar att det skapar en mistro hos biståndshandläggarna när de inte får insyn i vilka som utför de vård- och omsorgstjänster som de äldre beviljas. Detta kan vara en viktig bakgrund till det låga antalet beviljade anhöriganställningar som vi ser i vårt aktmaterial. Vi ser vidare i vårt material att både utrikesfödda och män i större utsträckning än inrikes födda och kvinnor får tillgång till ”Hemtjänst praktiska insatser” (jämfört med insatsen ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser”). Det reser oundvikligen frågan om utrikesfödda och män i större utsträckning än inrikes födda och kvinnor får förlita sig på anhörigas informella insatser för att få sina omsorgsbehov tillgodosedda. Fler analyser baserade på med mer omfattande aktstudier behöver genomföras för att få svar på dessa viktiga frågor.

I det studerade aktmaterialet verkar åldersgruppstillhörighet överlag inte spela roll för om beslutet blir bifall eller avslag. Det var emellertid få utredningar (13) som resulterade i avslag (det vill säga ingen insats). De fall där detta skedde avsåg gruppen äldre äldre (personer som var 75 år eller äldre), något som är svårt att förklara. Äldre äldre beviljas i lägre utsträckning hemvårdsbidrag jämfört med ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser”.

Våra resultat kan vidare diskuteras i relation till de förändringar i dokumentationspraktiken som vi vet pågår inom andra områden i socialtjänsten. Som vi tidigare beskrev har utvecklingen gått mot att utredningar blir alltmer individfokuserade (Broadhurst, Hall, Wastell, m.fl. 2010; Hall, Parton, Peckover m.fl. 2010), inom annan forskning har diskuterats att skildringar av klienters familjesituation och sociala nätverk riskerar att bli summariskt beskrivna i utredningstexter (Stanley, Du Plessis & Austrin 2011). Våra resultat kan bidra till att problematisera denna tidigare forskning då de visar att bakgrund (inrikes eller utrikes född) har betydelse för hur pass ingående familjen och nätverket i övrigt framställs i och med att detta beskrivs mer ingående för utrikesfödda. Denna observation kan diskuteras i förhållande till biståndshandläggares roll som frontlinjebyråkrater, en roll som innebär att de utgår från att äldres situation är relaterad till problem, vilket i sin tur väcker anspråk på handlande utifrån specifika kategorier (Lipsky 2010). Detta kan ses som en process som syftar till att skilja icke berättigade från de som är berättigade till äldreomsorgsinsatser (en form av *people processing*) där handläggare agerar i ett spänningsfält mellan lagar och regler, institutionella normer, värderingar och klienter (Protta 1979; Hjörne, Juhila & van Nijnatten

2010). Hur biståndshandläggare tolkar identifikationsgrunder i denna kategoriseringsprocess skapar därmed vad vi kan kalla för institutionella och professionella *recept* för hur ärenden kan bedömas. Här väcks frågor om hur olika kategoriseringsgrunder får betydelse för beskrivningarna av klienternas familjer: Om inrikes födda äldre är i centrum i utredningsprocessen så behöver familjen inte vara det, men när det handlar om kategorin äldre utrikesfödda så verkar det vara mer självklart att familjen beskrivs ingående i akter. Vår analys av aktmaterialet visar vidare på olikheter beträffande vilka typer av insatstyper som beviljas och att bakgrund som kategoriseringsgrund spelar roll. I vårt begränsade material beviljas utrikesfödda hemvårdsbidrag i högre utsträckning än insatsen ”Hemtjänst omsorg och praktiska insatser” jämfört med inrikes födda. Våra resultat kan exempelvis diskuteras i förhållande till Elster (1991) som menar att individers livschanser i stor utsträckning bestäms av beslut som är kopplade till så kallad lokal rättvisa, vilket innebär att de institutionella processerna för fördelningen av insatser ofta styrs av knappa resurser. Vi menar att institutionell kategorisering utgör en central process i detta sammanhang, men också att andra kategoriseringsgrunder än befintliga institutionella kategorier kan vara verksamma. Kategoriseringar i den institutionella kategoriseringsprocessen kan därmed leda till att ojämlikhetsmönster – exempelvis relaterade till genus och bakgrund – reproduceras och även förstärks.

Att identifikationsgrunder som kön, bakgrund och ålder är sammanflätade med den institutionella kategoriseringsprocessen kan tolkas i relation till andra studier som visar att biståndshandläggare betraktar ärenden med invandrade äldre – sent-i-livet-invandrade – som mer komplexa (Forsell, Torres & Olaison 2014, 2015; Andersson & Johansson 2019). En vidare tolkning kan även göras i relation till studier inom andra välfärdsområden, vilka föreslår att såväl stereotypifiering som moraliska föreställningar och bedömningar kan spela roll i ärendehantering (Hasenfeld 2009; Knechtel 2019). Möjligtvis skulle detta kunna vara en förklaring till att beskrivningar av utrikesfödda och särskilt utrikesfödda kvinnor är mer omfattande och detaljerade än beskrivningar av inrikes födda. Analysen talar för att biståndshandläggares antaganden om en särskild komplexitet i ärenden som rör utrikesfödda äldre avspeglas i sättet att dokumentera i utredningar. Detta antyder att en kategori för *äldre invandrare* håller på att etableras inom området biståndshandläggning med äldre.

Vi ska avslutningsvis återigen kommentera några av studiens begränsningar. Sambanden som vi har identifierat är visserligen relativt konsekventa men analysen baseras inte på ett sannolikhetsurval av akter utan på ett strategiskt och även begränsat urval som biståndshandläggare valde ut efter i förväg givna kriterier. Våra anvisningar om urvalskriterier väckte få, om ens några, frågor. Det faktum att vi bad biståndshandläggare om att välja ut akter på detta sätt innebär inte att vi har styrt deras tolkningar av identifikationsgrundernas innebörd. Att tillhandahålla urvalskriterier – det vill säga att be biståndshandläggare att ta med sig ett visst antal akter som uppfyllde urvalskriterierna kön, bakgrund, ålder och ärendets aktualitet – är inte detsamma som att fylla dem med innehåll. Vi visste inte på förhand att akterna skulle skilja sig åt som de gjorde när det gällde mängden ord eller vilka argument som biståndshandläggare

använde sig av för att beskriva de äldre. Vi vet inte om, eller i så fall hur, biståndshandläggarnas föreställningar om vad som är typiska (eller för den delen atypiska) ärenden kan tänkas ha påverkat urvalet och därmed utfallet. Vi efterfrågade endast uppgifter om kön, bakgrund och åldersgrupp. Det gör att vi inte kan uttala oss om huruvida det föreligger andra systematiska skillnader inom eller mellan grupperna exempelvis i fråga om socioekonomiska förhållanden eller civilstånd. Sådana aspekter kan givetvis tänkas påverka de äldres möjligheter inte minst när det handlar om att ordna hjälp från alternativa aktörer. Slutligen indikerar längden på konfidensintervallen att ett större datamaterial behövs för att kunna beräkna parametrar med en lägre grad av skattningsosäkerhet.

Frågeställningen som denna artikel har försökt besvara handlar om huruvida bakgrund (inrikes född eller utrikesfödd), kön och ålder kan ha betydelse för hur äldres ansökningar om insatser behandlas i socialtjänstens akter. Vår explorativa studie har alltså inte fokuserat på vad kategoriseringsprocessen kan ha inneburit i praktiken för de äldres möjligheter att få insatser beviljade av den offentliga äldreomsorgen. Fokus har i stället legat på att utforska om det finns anledning att tro att olika identifikationsgrunder får betydelse för hur äldres behov dokumenteras inom offentlig äldreomsorg. Vi har analyserat beslutsdelen i dokumentationen i syfte att studera eventuell betydelse av kön, bakgrund och ålder i den institutionella kategoriseringsprocess som leder fram till beslut om äldreomsorgsinsatser. Utgångspunkten för studien var explorativ eftersom forskningen om dokumentation inom ramen för biståndshandläggning med äldre inte tidigare har undersökt frågan om huruvida identifikationsgrunderna kön, bakgrund och ålder inverkar på vad som dokumenteras i behovsbedömningsprocessen. Våra egna tidigare studier av biståndshandläggares föreställningar om tvärkulturella möten har antytt att bakgrund (inrikes född eller utrikesfödd) och kön skulle kunna spela roll för dokumentationspraktiken (Forsell, Torres & Olaison 2014, 2015). Vi menar att det visserligen begränsade material som vi har analyserat ändå räcker för att besvara denna sonderande frågeställning. Våra analyser väcker nya och viktiga frågor om den institutionella kategoriseringens betydelse för klientskapande processer i dokumentation som bör utforskas mer ingående i framtiden.

Tack

Författarna vill tacka professor Johan Lyhagen vid Statistiska institutionen, Uppsala universitet, för hjälp och snabb återkoppling vad gäller metodologiska funderingar. Ett tack riktas också till tidskriftens anonyma granskare.

Referenser

- Andersson, K. & S. Johansson (2019) "Assessing individual needs in Swedish elderly home care services. Care managers' argumentation in relation to the needs of migrant customers", *Nordic Social Work Research*. Nätpublicering. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2019.1694056>
- Broadhurst, K., C. Hall, D. Wastell, S. White & A. Pithouse (2010) "Risk, instrumentalism and the humane project in social work. Identifying the informal logics of risk management in children's statutory services", *British Journal of Social Work* 40 (4):1046–1064. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq011>
- Brodin, H. (2018) "At the intersection of marketisation, diversity and migration. Reshaping the provision of paid family eldercare in Sweden?", *European Journal of Social Work* 21 (2):222–234. <https://doi.org/10.1080/13691457.2017.1287060>
- Creswell, J.W. & C.N. Poth (2016) *Qualitative inquiry and research design. Choosing among five traditions*. London: Sage Publications.
- Cumming, S., E. Fitzpatrick, D. McAuliffe, S. McKain, C. Martin & A. Tonge (2007) "Raising the *Titanic*. Rescuing social work documentation from the sea of ethical risk", *Australian Social Work* 60 (2):239–257. <https://doi.org/10.1080/03124070701323857>
- Dahlberg, L., H. Berndt, C. Lennartsson & P. Schön (2018) "Receipt of formal and informal help with specific care tasks among older people living in their own home. National trends over two decades", *Social Policy & Administration* 52 (1):91–110. <https://doi.org/10.1111/spol.12295>
- Elster, J. (1990) "Local justice", *European Journal of Sociology* 31 (1):117–140. <https://doi.org/10.1017/S0003975600005981>
- Forsell, E., S. Torres & A. Olaison (2014) "Anhörigomsorg mot betalning. Biståndshandläggare om sent-i-livet-invandrares önskemål", *Socialvetenskaplig tidskrift* 21 (2):114–137. <https://doi.org/10.3384/SVT.2014.21.2.2416>
- Forsell, E., S. Torres & A. Olaison (2015) "Care managers' experiences of cross-cultural need assessment meetings. The case of late-in-life immigrants", *Ageing & Society* 35 (3):576–601. <https://doi.org/10.1017/S0144686X13000901>
- Hall, C. (2019) *Social work as a narrative. Storytelling and persuasion in professional texts*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429438677>
- Hall, C., N. Parton, S. Peckover & S. White (2010) "Child-centric information and communication technology (ICT) and the fragmentation of child welfare practice in England", *Journal of Social Policy* 39 (3):393–413. <https://doi.org/10.1017/S0047279410000012>
- Hall, C. & S. Slembrouck (2009) "Professional categorization, risk management and inter-agency communication in public inquiries into disastrous outcomes", *British Journal of Social Work* 39 (2):280–298. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcm119>
- Hall C., S. Slembrouck & S. Sarangi (2020) *Language practices in social work. Categorization and accountability in child welfare*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203865644>
- Hasenfeld, Y. (2009) *Human services as complex organizations*. London: Sage Publications.

- Hellström Muhli, U. (2010) "Accounts of professional and institutional tension in the context of Swedish elderly care", *Journal of Aging Studies* 24 (1):47–56. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2008.06.001>
- Hennum, N. (2011) "Controlling children's lives: covert messages in child protection service reports", *Child & Family Social Work* 16 (3):336–344. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2010.00744.x>
- Hjörne, E., K. Juhila & C. van Nijnatten (2010) "Negotiating dilemmas in the practices of street-level welfare work", *International Journal of Social Welfare* 19 (3):303–309. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2010.00721.x>
- Jenkins, R. (2000) "Categorization. Identity, social process and epistemology", *Current Sociology* 48 (3):7–25. <https://doi.org/10.1177/0011392100048003003>
- Juhila, K. & L. Abrams (2011) "Special issue editorial. Constructing identities in social work settings", *Qualitative Social Work* 10 (23):277–292. <https://doi.org/10.1177/1473325011409480>
- Knechtel, M.L. (2019) *Categorization work in the Swedish welfare state. Doctors and social insurance officers on persons with mental ill-health*. Doktorsavhandling. Uppsala: Uppsala universitet.
- Krippendorff, K. (2018) *Content analysis. An introduction to its methodology*. London: Sage Publications.
- Lindelöf, M. & E. Rönnbäck (2004) *Att fördela bistånd. Om handlägningsprocessen i äldreomsorgen*. Doktorsavhandling. Umeå: Umeå universitet.
- Lipsky, M. (2010) *Street-level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Matarese, M.T. & D. Caswell (2018) "'I'm gonna ask you about yourself, so I can put it on paper'. Analysing street-level bureaucracy through form-related talk in social work", *British Journal of Social Work* 48 (3):714–733. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcx041>
- Mäkitalo, Å. (2014) "Categorization", 25–43 i C. Hall., K. Juhila., M. Matarese, & C. van Nijnatten (red.) *Analyzing social work communication. Discourse in practice*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203084960-8>
- Mäkitalo, Å. & R. Säljö (2002) "Talk in institutional context and institutional context in talk. Categories as situated practices", *Text & Talk* 22 (1):57–82. <https://doi.org/10.1515/text.2002.005>
- Møller, M.Ø. (2016) "'She isn't someone I associate with pension' – a vignette study of professional reasoning", *Professions & Professionalism* 6 (1). <https://doi.org/10.7577/pp.1353>
- Olaison, A. (2010) "Creating images of old people as home care receivers. Categorizations of needs in social work case files", *Qualitative Social Work* 9 (4):500–518. <https://doi.org/10.1177/1473325010367820>
- Olaison, A. (2011) "Creating home care recipients. Using categorization as a tool in home care case management", 158–170 i C. Ceci, K. Björnsdóttir & M.E. Purkis (red.) *Perspectives on care at home for older people*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203805671>

- Olaisson, A. (2017) "Processing older persons as clients in elderly care. A study of the micro-processes of care management practice", *Social Work in Health Care* 56 (2):78–98. <https://doi.org/10.1080/00981389.2016.1265625>
- Olaisson, A., S. Torres & E. Forssell (2021) "Äldre i biståndshandläggningsdokumentation. Hur beskrivs invandrarskapet?", 172–193 i S. Torres & F. Magnusson (red.) *Äldrevård och omsorg i migrationens tidevarv*. Lund: Studentlitteratur.
- Parton, N. (2008) "Changes in the form of knowledge in social work. From the 'social' to the 'informational'?", *British Journal of Social Work* 38 (2):253–269. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl337>
- Prottas, J.M. (1979). *People-processing. The street-level bureaucrat in public service bureaucracies*. Lexington Books: Lexington.
- Reamer, F.G. (2005) "Documentation in social work. Evolving ethical and risk-management standards", *Social Work* 50 (4):325–334. <https://doi.org/10.1093/sw/50.4.325>
- Rönnbäck, E. (2008) *Att ta makten och ansvaret för sin utredning. Om ett utvecklingsprojekt kring biståndshandläggningen i Västernorrland*. Härnösand: FoU Västernorrland.
- Sand, A.B. (2012) *Etnicitet – minoritet – anhörigskap*. Kalmar: Nationellt kompetenscentrum Anhöriga.
- Scourfield, J. (2003) *Gender and child protection*. London: Palgrave Macmillan. SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Socialstyrelsen (2015) *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2018) *Individens behov i centrum. Lägesavstämning för 2017. Äldreområdet*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Stanley, T., R. Du Plessis & T. Austrin (2011) "Making networks work. Social work action and children 'at risk'", *Qualitative Social Work* 10 (1):49–65. <https://doi.org/10.1177/1473325010379629>
- Szebehely, M. (2017) "Omsorgsmönster bland kvinnor och män – inte bara en fråga om kön", 29–47 i E. Gunnarsson & M. Szebehely (red.) *Genus i omsorgens vardag*. Gleerups: Malmö.
- Thomas, J. & S. Holland (2010) "Representing children's identities in core assessments", *British Journal of Social Work* 40 (8):2617–2633. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcp154>
- White, S., C. Hall & S. Peckover (2009) "The descriptive tyranny of the common assessment framework. Technologies of categorization and professional practice in child welfare", *British Journal of Social Work* 39 (7):1197–1217. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcn053>
- White, S., D. Wastell, K. Broadhurst & C. Hall (2010) "When policy o'erleaps itself. The 'tragic tale' of the integrated children's system" *Critical Social Policy* 30 (3):405–429. <https://doi.org/10.1177/0261018310367675>
- Östberg, F. (2014) "Using 'consensual ideology'. A way to sift reports in child welfare", *British Journal of Social Work* 44 (1):63–80. <https://doi.org/10.1093/bjsw/b>

Författarpresentation

Anna Olaison är docent i socialt arbete vid CESAR – Centrum för socialt arbete, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet. Hennes forskningsintressen handlar främst om det institutionella samspelet mellan välfärdsstaten och medborgare vid ansökningar om sociala omsorgstjänster. Övriga forskningsintressen innefattar frågor om betydelsen av socialpolitiska reformer riktade till äldre personer.

Maricel Knechtel är vetenskaplig handledare vid FoU-S Region Uppsala och forskare vid Sociologiska institutionen, Uppsala universitet. Hennes forskningsintressen omfattar bland annat välfärdsstatens inre arbete, psykisk ohälsa och socioekonomisk ojämlikhet, samt diskriminering av personer med psykiska funktionsnedsättningar.

Sandra Torres är professor i sociologi, särskilt socialgerontologi, vid Uppsala universitet. Hennes forskning tenderar att problematisera de teoretiska och begreppsliga referensramar som forskning om äldre och åldrande tar för givet. Hon är ordförande för Research Committee on Sociology of Aging (RC11) inom International Sociological Association och för Social-Behavioral Section inom International Association of Gerontology and Geriatrics for the European Region.

Emilia Forssell är docent i socialt arbete vid Ersta Sköndal Bräcke högskola. Hennes forskning rör främst socialt arbete med äldre i gränssnittet mellan det offentliga och det civila samhället. Hon intresserar sig särskilt för sent-i-livet-invandrare och omsorg i transnationella sammanhang.

Kontaktuppgifter

Anna Olaison
CESAR – Centrum för socialt arbete, Sociologiska institutionen
Uppsala universitet, Box 624, 751 26 Uppsala
anna.olaison@soc.uu.se

Transnationalism, integration och etnisk organisering

En studie av svenska etniska organisationer i ljuset av civilsamhällets omvandling

Transnationalism, integration and ethnic organizations. A study of Swedish ethnic organizations in light of the transnationalization of civil society.

This article explores the activities of Swedish ethnic organizations. More specifically it explores how this organizational field has changed in light of more wide-ranging transformations of the Swedish civil society. The article is based on a study of the annual reports of ethnic organizations (N=52) that received a grant from the Swedish Agency for Youth and Civil Society (MUCF) in 2017, as well as 17 interviews with representatives of the said organizations. The study found indications of both path-dependent continuity and change. The ethnic organizations had maintained a longstanding focus on cultural activities of various kinds. Moreover, the influence of the study associations (*studieförbund*), and thus, the popular movement model (*folkrörelsemodellen*), was still substantial. In terms of change, in order to promote integration, some organizations appear to have taken on the role of service-producer, primarily to help members to navigate in relation to various Swedish public authorities. In addition, the study found that some ethnic organizations had become involved in new types of transnational governance networks with Swedish authorities, sending states, transnational migrant organizations and aid organizations. There are also indications of a “transnationalization” of opinion formation-activities in that some of them are aimed at a broader, international audience.

Keywords: integration, ethnicity, migration, civil society, popular movements

UNDER DE SENASTE decennierna har det svenska civilsamhället förändrats som en följd av såväl den tilltagande globaliseringen som inhemska förändringar. Den tidigare dominerande folkrörelsemodellen har över tid omvandlats och utmanats av nya organisatoriska praktiker och strömningar. Som Wijkström (2015) samt Reuter, Wijkström och Emami (2017) framhåller har de korporativistiska banden mellan myndigheter och folkrörelser försvagats, vilket medfört förändringar i roll- och arbetsfördelningen mellan myndigheter, civilsamhälle och näringsliv. Därtill finns en transnationell aspekt av civilsamhällets omvandling som består i att nya transnationella möjligheter uppstått, samtidigt som nationalstatliga institutioner inte längre har samma särställning som

tidigare, vilket påverkat förutsättningarna för civilsamhällelig verksamhet och politik. Med transnationell aktivitet avses olika former av ekonomiska, sociala, kulturella och politiska relationer som överskrider internationella gränser (Collyer & King 2015). Dessa förändringar har medfört att en rad nya sätt att bedriva civilsamhällelig verksamhet har utvecklats inom ramen för den redan existerande civilsamhälleliga organisationsfloran. Enligt Wijkström (2017) har organisatoriska praktiker med rötterna i folkrörelsemodellen i ökande utsträckning kombinerats med verksamheter som rör sig utanför folkrörelseorganisationernas institutionaliserade format och kanaler. Civilsamhällets mångfald har således ökat i takt med att nya organisatoriska hybridformer med både lokala och globala rötter har vuxit fram. Det innebär att civilsamhället som struktur inom vilken individer och grupper kan engagera sig och driva sina intressen har förändrats, vilket i sin tur kan få konsekvenser för hur samhällsstyrning och politik kommer till uttryck i samhället som helhet, exempelvis genom att transnationella intressen kan få större genomslag i svensk politik och vice versa.

I ljuset av ovan beskrivna omvandlingar fokuserar föreliggande artikel på en avgränsad del av det svenska civilsamhället, nämligen svenska etniska organisationer. De etniska organisationerna är i regel invandrarorganisationer, men i Sverige görs ingen formell åtskillnad mellan invandrarorganisationer och etniska organisationer. Organisationer som bildats på etnisk grund och som ägnar sig åt ”verksamheter som rör kultur, språk, identitet och delaktighet i samhället” kallas etniska organisationer av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF), som ansvarar för att dela ut statsbidrag till desamma (MUCF 2018:17).

För att kvalificera sig för bidrag avsedda för etniska organisationer krävs att minst 51 procent av medlemmarna har utländsk bakgrund. Därutöver förutsätts att organisationerna är ideella och att de har minst 1000 betalande medlemmar, vilka kan vara anslutna till lokalföreningar eller olika avdelningar. Vi har i denna studie begränsat oss till att studera de riksförbund för etniska organisationer i Sverige som mottagit stöd från MUCF. Dessa riksförbund är ideella organisationer med etniska organisationer som medlemmar. Tilläggas kan att merparten av dessa etniska organisationer är invandrarorganisationer i så måtto att de har kopplingar till andra geografiska områden än Sverige.

De ovan beskrivna tendenser som präglar hela det svenska civilsamhället går även att notera inom det etniska organisationsfältet. Fram till slutet av 1980-talet var de etniska organisationer som uppbar bidrag från staten tydligt kopplade till folkrörelsemodellen och det korporativistiska styrsystemet. Den korporativa regleringen av fältet har gradvis luckrats upp sedan 1980-talet (Borevi 2004; Scaramuzzino 2013). Samtidigt har förutsättningarna för transnationella aktiviteter och samarbeten mellan individer och organisationer i sändarländer – det vill säga länder från vilka migranter utvandrar – och mottagarländer – länder som tar emot migranter – underlättats då kostnaderna för internationell kommunikation och mobilitet har minskat kraftigt. Det internationella intresset för invandrarorganisationers transnationella relationer och aktiviteter har också vuxit på senare tid, eftersom forskning visat

att dessa utgör viktiga kanaler för enskilda migranternas transnationella engagemang (Portes & Fernández-Kelly 2015; Snel, Hart & van Bochove 2016). Det finns ingen övergripande forskning om hur det svenska etniska organisationsfältet *som helhet* har utvecklats och förändrats i ljuset av det svenska civilsamhällets omvandling och transnationaliseringen. Enligt den övergripande forskning som finns, baserad på svenska etniska riksförbunds verksamhetsberättelser för åren 2000–2001, ägnade sig de etniska organisationerna främst åt kulturbevarande och integrationsfrämjande verksamheter, medan ”hemlandsrelaterade funktioner” endast utgjorde en liten del av de aktiviteter som redovisades av riksförbunden (Dahlstedt 2003:68). Som Reuter, Wijkström och Emami (2017) framhåller behövs jämförande studier av hur nationellt orienterade civilsamhälleliga organisationspraktiker med rötter i folkrörelsemodellen påverkas av nyare typer av transnationell civilsamhällelig organisering.

Mot bakgrund av denna kunskapslucka och ovan skisserade samhällsutveckling utforskar denna studie svenska etniska organisationers verksamheter. Artikeln syftar till att undersöka de organisationspraktiker som utmärker svenska etniska organisationer, för att därigenom kasta ett jämförande ljus över hur – och i vilken mån – etablerade och nationellt orienterade civilsamhälleliga organisationspraktiker uppblandas med nyare former av transnationell civilsamhällelig organisering. Genom en empirisk kartläggning av de redovisade aktiviteterna inom *samtliga* statsstödda etniska organisationer bidrar studien till att öka kunskapen om hur denna del av det svenska civilsamhället utvecklats under 2000-talet. Därmed kan studien ge en bild av hur civilsamhällets omvandlingar kommit till uttryck inom det etniska organisationsfältet. För att öka kunskaperna om olika migrantgruppers organisering undersöks vidare huruvida de aktiviteter som svenska etniska organisationer arrangerar skiljer sig åt, samt hur dessa på olika sätt relaterar till omvärlden och sändarländerna. På så sätt bidrar studien till att öka kunskapen om hur denna del av det svenska civilsamhället utvecklats mot bakgrund av tilltagande globalisering.

Artikeln är upplagd på följande sätt: den inleds med en redogörelse av centrala teoretiska och begreppsliga överväganden. Därefter tecknas en bakgrund till studien, innan vi går igenom dess metod. Sedan följer en översiktlig analys av resultaten från studiens kvantitativa del. Detta följs av en mer detaljerad analys av de aktivitetstyper vi urskilt i källmaterialet. Slutligen sammanfattar vi och analyserar studiens resultat.

Teoretiska reflektioner

En studie av det svenska etniska organisationsfältet förutsätter ett förtydligande av vad som avses med organisatoriskt fält. Ett organisatoriskt fält definieras på följande sätt av DiMaggio och Powell (1983:148): ”By organizational field, we mean those organizations that, in the aggregate, constitute a recognized area of institutional life: key suppliers, resource and product consumers, regulatory agencies, and other organizations that produce similar services or products”. Enligt Emami (2017:108) kan man tala om ett övergripande svenskt folkrörelsefält som präglas av en gemensam jargong och gemensamma ideal rörande vissa organisatoriska kännetecken

såsom ”medlemskap, interndemokrati och ett allmänt rättvise- och solidaritetspatos, som anger önskvärda och lämpliga sätt för fältets organisationer”. De institutioner som reglerar organisatoriska fält kan vara både formella – till exempel kodifierade genom lagstiftning – och informella – exempelvis normer, praxis och hävdvunna överenskommelser. Liksom individer i sociala fält – i Bourdieus mening – präglas organisatoriska fält av relativt beständiga maktordningar där olika kapitalformer reglerar organisationers relativa inflytande (Koinova 2018). Både inom och mellan organisationer har individer och grupper olika maktresurser beroende på deras varierande tillgång till olika former av kapital såsom socialt, kulturellt, ekonomiskt kapital eller humankapital (Bloch & Hirsch 2018). De beständiga ordningar, det vill säga de organisationskonstellationer, regleringar och institutioner som tillsammans konstituerar ett fält, präglar även nybildade organisationer som söker sig till fältet i fråga. Som Emami (2017) framhåller påverkas invandras organisering av nationella institutioner, av offentliga och privata finansieringsformer med medföljande resursberoenden, av tillgängliga och förespråkade organisationsformer samt av grundläggande principer för civilsamhällets organisering som sätter tonen för verksamheternas organisations- och ledningsstruktur. I en svensk kontext har folkrörelseorganisationerna länge utgjort en inflytelserik maktsfär, såväl ekonomiskt som institutionellt. Folkrörelseorganisationerna har därför kunnat påverka och forma nya organisationer som tillkommit inom flera olika civilsamhälleliga fält, såsom kulturföreningar, friluftsföreningar, kvinnoorganisationer och inte minst invandrarorganisationer som ofta inledningsvis saknat ekonomiskt och socialt kapital såsom kopplingar till olika myndigheter (Emami 2017).

I regel har organisationer även mer eller mindre institutionaliserade kopplingar till andra organisationer och organisatoriska fält, vilka över tid ofta etableras som institutionaliserade styrningsnätverk. Som Wijkström (2015) påpekar har partier, religiösa samfund, fackförbund och andra civilsamhälleliga organisationer över tid kommit att bli naturliga och legitima aktörer i olika offentliga beslutsprocesser, så till den grad att de kan liknas vid avtalsparter i det moderna nationella samhällskontraktet. Därtill ingår ofta organisationer, i synnerhet invandrarorganisationer, i olika transnationella sociala fält. Dessa fält är inte begränsade till endast invandrarorganisationer utan påverkas även av andra aktörer och organisationer, inte minst mottagarstater och sändarstater. Enligt Collyer och King (2015) kan transnationella fält bäst förstås som resultatet av ett samspel mellan migranter och olika intressenters försök att styra och dra fördel av deras aktiviteter. Invandrarorganisationers sociala fält inbegriper inte bara migranter och migrantorganisationer utan även offentliga och civilsamhälleliga aktörer på olika nivåer och i olika länder samt internationella organisationer, vilka på olika sätt försöker skapa eller utnyttja möjligheter, eller hantera utmaningar som uppstår i samband med olika migrationsprocesser (Campbell & Afework 2015; Délano Alonso & Mylonas 2019). Det innebär att invandrarorganisationer har väldigt olika förutsättningar för samverkan i de olika transnationella fält som de är delaktiga i. I vissa fall kan sändarstater blockera eller aktivt förtrycka migranternas transnationella aktiviteter; i andra fall kan sändarstater

främja transnationella kopplingar (Huynh & Yiu 2015; Chaudhary & Moss 2019). I detta sammanhang använder vi oss av begreppet *styrningsnätverk*. Styrningsnätverk kan definieras som nätverk mellan ömsesidigt beroende aktörer vilka genom förhandling och samarbete bidrar till någon form av samhällsstyrning (Torfing 2012). Utfallet ifråga om samhällsstyrning är avhängigt de samverkande aktörernas intressen och förhandlingar. Ett styrningsnätverk kan överlappa, komplettera eller stå i konflikt med de principer som reglerar omgivande sociala fält. Med andra ord: när nationalstatliga institutioner och etablerade ordningar förlorar sin särställning i samband med att transnationella möjligheter öppnas upp och nya organisatoriska hybridformer växer fram, kan detta påverka omgivande nationella institutionella ordningar på olika sätt. Klijn och Skelcher (2007) gör en åtskillnad mellan nätverk som är inkompatibla respektive kompletterande i förhållande till de normer som kringgärdar myndighetsutövning i en representativ demokrati. Legitimitetsproblem kan exempelvis uppstå om organisationer genom styrningsnätverk kringgår formella regelverk och institutioner, står i strid med dem eller utför uppgifter som normalt utförs av myndigheterna själva. Som Emami (2017:122) påpekar tenderar civilsamhälleliga organisationer att ha vitala ”juridiska, politiska, normativa kulturella och ekonomiska relationer och bindningar till olika delar av nationalstaten”. Detta kan medföra en tröskel för transnationellt organisatoriskt engagemang, eftersom det krävs resurser för att organisatoriskt överskrida nationsgränser. Nedan beskrivs kort hur folkrörelsefältet kommit att bilda en formerande kontext för dagens etniska organisationer i Sverige.

Folkrörelsefältet och de etniska organisationerna

Civilsamhället, närmare bestämt folkrörelserna i Sverige (och övriga Norden), fick under 1900-talet en unik politisk ställning då de involverades i olika politiska beslutsprocesser, inte minst genom representation i olika statliga styrelser. Folkrörelsernas politiska deltagande kom att utvecklas till att bli en institutionaliserad del av den svenska demokratiska och korporativa traditionen. Denna tradition utmärktes av institutionaliserade maktutbytesprocesser genom förhandlingar och kompromisser mellan staten och olika intresseorganisationer, vilka ägde rum inom ramen för korporativa plattformar (exempelvis arbetsmarknadens partsgemensamma organ), genom remissväsendet eller genom organisationers representation i statliga styrelser (Lundberg 2015; Reuter 2017). Folkrörelserna kom även att utgöra en källa till folklig legitimitet för den förda politiken, men även för samhällsordningen i bredare bemärkelse då de var förknippade med brett förankrade sociala identiteter. Därmed bidrog folkrörelserna till att inkorporera individer i den etablerade samhällsordningen, inte bara som enskilda medborgare utan även som medlemmar i olika civilsamhälleliga organisationer som kunde utöva inflytande över offentliga beslut, vilket är något som Takle (2015) framhåller. Den gradvisa politiska inkorporeringen av folkrörelseorganisationer i styrningen av den offentliga sektorn och olika korporativa institutioner motsvarades av en byråkratisering av folkrörelseorganisationerna, eftersom de införlivade många organisatoriska aspekter från förvaltningen och det politiska systemet.

Detta fick till följd att folkrörelsernas organisering i flera avseenden kom att avspegla den offentliga sektorns struktur, exempelvis den tredelade indelningen i nationell, regional och lokal nivå (Reuter 2017). Parallellt med att folkrörelseorganisationernas medlemsantal och politiska inflytande ökade under efterkrigstiden, genomgick de en professionalisering då oavlönade medlemmars arbetsinsatser övertogs av avlönad, professionell personal. Samtidigt säkerställdes organisationernas resursbaser genom offentligt stöd som var kopplat till medlemskaderns storlek (Wijkström 2015).

Enligt Wijkström (2015) blev folkrörelseorganisationerna betydelsefulla inom det svenska politiska systemet i flera avseenden. Folkrörelserna fungerade både som plattformar som möjliggjorde en uppåtgående social mobilitet för enskilda medlemmar, och som kanaler genom vilka framtida politiska ledare kunde utvecklas och rekryteras. Med andra ord hade folkrörelserna en karriärfunktion – såtillvida att de möjliggjorde klassresor för individer som annars saknade erforderligt socialt och ekonomiskt kapital – samtidigt som de breddade rekryteringsbasen för det politiska etablissemanget. Dessutom blev folkrörelseorganisationerna och deras studieförbund viktiga utbildningsinstitutioner ifråga om grundläggande praktiska och teoretiska färdigheter i politik och förvaltning; de utvecklades därmed till ett slags demokratiskolor (Takle 2015). Folkrörelseorganisationerna fick till uppgift att träna olika medborgargrupper – såsom ungdomar, arbetare, kvinnor och invandrare – i det aktiva och fullvärdiga medborgarskapets konst, så att de därigenom tillgodogjorde sig de värderingar och färdigheter som krävdes för att verka inom det politiska och administrativa systemet. En viktig del av medborgarskapet för centrala samhällsgrupper formades alltså inom folkrörelseorganisationerna, vilka genom sin gräsrotsförankring utgjorde en viktig mobiliseringskanal för folkligt deltagande i offentliga beslutsprocesser. Folkrörelseorganisationerna hade alltså både en *röstfunktion* – i meningen folklig förbindelse till det politiska systemet – och en *karriärfunktion* som tjänade både enskilda individer och det politiska systemet (Wijkström 2015).

Schierup (1991b) och Dahlstedt, Ålund och Ålund (2010) har framhållit att folkrörelsemodellens fostrande och karaktärsdanande aspekter även inbegripit styrande och disciplinerande tendenser som riktats mot mindre etablerade grupper: först arbetarklassen och senare mot invandrare. När invandrare i Sverige började organisera sig under efterkrigstiden knöts de ofta till fält som dominerades av folkrörelserna. Inom dessa fält kunde de erbjudas långsiktigt stöd och samarbeten med studieförbund som Arbetarnas Bildningsförbund (ABF) och andra aktörer inom arbetarrörelsen (Odmalm 2004:107). Sedan 1960-talet har de etniska organisationerna utvecklat nära relationer till studieförbunden, särskilt i fråga om samarbeten kring olika utbildningsprogram och språkundervisning (Dahlstedt, Ålund & Ålund 2010). ABF har exempelvis haft stor betydelse för många svenska invandrarorganisationer, inte minst under deras uppstartsfasen då ABF gett råd om hur man söker föreningsstöd samt hur man löser interna organisationskonflikter och dylikt. Flera invandrargrupper valde att organisera sig genom att bilda organisationer baserade på etnisk grund samt skapa nationella förbund av folkrörelsesnitt. Detta var lockande eftersom de ofta saknade resurser i form av socialt och ekonomiskt kapital eller tidigare erfa-

renheter av föreningsliv. Genom att bilda riksförbund stärktes organisationernas legitimitet och de kunde lättare få tillgång till offentligt stöd samt samarbeten med myndigheter och andra riksförbund (Emami 2017).

Frågan om huruvida invandrare genom stöd ska uppmuntras att bevara sina särdrag och organisera sig enligt etniska principer eller inte har emellertid varit omdebatterad sedan 1960-talet. Enligt Dahlström (2004) har den svenska politiska diskussionen kring regleringen av etniska organisationer kontinuerligt pendlat mellan två motsatta ståndpunkter: å ena sidan ett mångkulturellt perspektiv som bejakar invandrades bevarande av sin kulturella särart genom olika former av statligt stöd, å andra sidan en mer integrationsfrämjande uppfattning.

I praktiken har handlingsutrymmet för de etniska organisationerna varierat över tid. Schierup (1991a) har framhållit det tidigare dominerande korporativa systemets begränsande och disciplinerande aspekter. Vid 1980-talets början hade de etniska organisationerna inlemmats i en korporativistisk ordning som var nära knuten till arbetarrörelsen, fackföreningarna och det socialdemokratiska partiet. Inom ramen för detta system var Statens invandrarverk (SIV) ålagt att granska de statsstödda etniska organisationernas aktiviteter. De etniska organisationerna var skyldiga att underordna sig ett riksförbund för att kunna få ekonomiskt stöd samt för att underlätta samarbetet och koordineringen med SIV, som i sin tur agerade som ett slags mellanhand i relation till andra myndigheter och civilsamhälleliga organisationer. Schierup (1991b) menar att detta system kom att fungera som en sorts tvångströja för de etniska organisationerna, vilka hade svårt att agera utanför systemets ramar. Samtidigt har Emami (2004) påpekat att statens inflytande över föreningslivet via organisationsstöd i praktiken har varit begränsat, eftersom de bidragsgivande myndigheterna inte haft insyn i vad som sker inom föreningarna, utöver verksamhetsplaner och ekonomisk redovisning.

Sedan 1980-talet har det korporativistiska systemet, liksom de administrativa strukturer som kringgärdat stödet till etniska organisationer, förändrats i grunden. Som inledningsvis nämdes är den svenska modellen och dess civilsamhälleliga förgreningar under omvandling. De täta banden mellan staten och olika intresseorganisationer som kännetecknade det korporativistiska systemet började lösas upp under 1990-talet när statliga myndigheter och styrelser inte längre efterfrågade representanter för folkrörelseorganisationer och intressegrupper (Reuter 2017). Samtidigt tillsatte den borgerliga regeringen 1991–1994 en beredning i syfte att underlätta för ideella organisationer att erbjuda tjänster som kompletterade de offentliga välfärdsorganisationerna. Den riktning som inleddes under det borgerliga regeringsinnehavet på 1990-talet följdes upp av den borgerliga alliansregeringen 2006–2014. Detta bidrog till en större öppenhet från statens sida gentemot nya typer av organisationer inom civilsamhället (utöver de etablerade folkrörelseorganisationerna), samtidigt som staten intog en mer exkluderande hållning gentemot exempelvis fackföreningarna. Därtill verkade alliansregeringen för att ge ett ökat utrymme för civilsamhälleliga organisationer som var serviceproducenter eller välfärdsleverantörer, en tendens som Wijkström (2015) beskrivit som ett skifte från röst

till service. Det betyder dock inte att organisationer med rötter i folkrörelsemodellen har försvunnit, utan snarare att mångfalden av organisationstyper i den svenska civilsamhälleliga organisationsfloran har ökat (Wijkström 2015).

Även det etniska organisationsfältet har påverkats av dessa omvandlingar. Till att börja med har de administrativa förutsättningarna för de etniska organisationerna förändrats i grunden sedan korporativismens glansdagar. I slutet av 1990-talet överfördes ansvaret för förvaltningen av anslagen till de etniska organisationerna från SIV till en nybildad myndighet, Integrationsverket. Parallellt med att den korporativa regleringen minskade infördes en ny typ av styrning som uppmuntade integrationsfrämjande verksamheter, vilket ledde till minskade bidrag åt organisationer som huvudsakligen ägnade sig åt kulturbevarande aktiviteter. Båda målsättningarna kvarstod emellertid (Borevi 2004). Enligt Dahlstedt, Ålund och Ålund (2010) infördes dessutom förändringar i bidragssystemet i syfte att främja institutionell samverkan och integrationsfrämjande samarbeten mellan statliga och kommunala myndigheter samt civilsamhälleliga och privata organisationer. Som en följd av detta har fler etniska organisationer inriktat sig på integrationsarbete med fokus på utbildning, demokrati, antidiskriminering och lönearbete. Denna verksamhet har kompletterat offentliga integrations- och utbildningssatsningar, samtidigt som mångfalden av verksamhetsformer inom området har ökat (Dahlstedt, Ålund & Ålund 2010). Även Scaramuzzino (2013) pekar på att de etniska organisationerna kommit att ingå i fler horisontella samarbeten med myndigheter och andra delar av civilsamhället under 2000-talet.

Integrationsverket lades ned 2007 och ansvaret för anslagen till de etniska organisationerna överfördes till Ungdomsstyrelsen, som 2014 bytte namn till Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF). I den ännu gällande förordningen ”om statsbidrag till organisationer bildade på etnisk grund” (SFS 2008:63) – som antogs efter att Ungdomsstyrelsen tagit över ansvaret för dessa anslag – betonas att statsbidrag till organisationer bildade på etnisk grund syftar till att stärka verksamheter som rör kultur, språk och identitet *såväl som* delaktighet i samhället. De etniska organisationerna har emellertid ett ganska stort handlingsutrymme i formell mening. MUCF (2018:17) framhåller att statsbidragen till organisationer bildade på etnisk grund skiljer sig från andra organisationsbidrag såtillvida att de inte explicit ”anger någon förväntad effekt på samhälls- eller individnivå för målgruppens ställning”, samtidigt som myndigheten betonar att begreppet *delaktighet* ”antyder att insatserna bör leda till ökad delaktighet i samhället för målgrupper och medlemmar”. Det finns alltså inga snävare villkor kopplade till de statsbidrag som riktas till etniska organisationer. Det är mot denna bakgrund som föreliggande studie undersöker de aktiviteter som redovisats av de etniska organisationernas riksförbund.

Metod

Studien bygger på en totalundersökning av de 52 riksförbund som fick bidrag från MUCF för år 2017 och har inlämnat en verksamhetsberättelse för detta år. Totalt ingick 58 organisationer i den undersökta stödkategorin, men av dessa var fem centralorganisationer för andra riksförbund, nämligen Immigranternas centralförbund, Immigranternas riksförbund, Internationella kvinnoförbundet, Riksförbundet Internationella Föreningar för Invandrarkvinnor (RIFI) och Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige (SIOS). Dessa samarbetsorgan för riksförbunden inkluderades inte i studien eftersom de saknar lokala medlemsorganisationer. Därutöver föll det Irakiska Riksförbundet i Sverige bort då det inte hade inkommit med en verksamhetsberättelse för 2017.

Det huvudsakliga empiriska underlaget består av de 52 riksförbundens verksamhetsberättelser, vilka analyserades i både kvantitativt och kvalitativt hänseende. Inledningsvis kategoriserade vi aktiviteterna i verksamhetsberättelserna och inordnade dem i tolv aktivitetsklasser, vilka vi redogör för nedan. Därefter kartlade vi förekomsten av varje aktivitetstyp inom varje organisation.

Med utgångspunkt i Ragin (1987) skapade vi en databas genom att koda respektive aktivitetsklass med en etta om den förekom i en organisations årsrapport, och en nolla om den inte förekom. Vi kategoriserade därefter organisationerna på olika sätt. Till att börja med delade vi in organisationerna i fyra kategorier utifrån antalet medlemmar. Intervallen för dessa kategorier är 244–1 500 medlemmar (mycket liten organisation), 1 501–2 500 medlemmar (liten organisation), 2 501–5 000 medlemmar (stor organisation) och 5 001–8 662 medlemmar (mycket stor organisation). Organisationerna kategoriserades därefter utifrån den tidsperiod de etablerades. Den första tidsperioden för etablerande (typ 1) vi urskilde sträcker sig från 1945 till 1969, då arbetskraftsinvandringen i princip upphörde. För åren därefter periodiserade vi decennievis fram till år 2000. Den femte perioden omfattar tiden 2000–2013, då den sista organisationen som inkluderades i studien grundades (se typindelning i Tabell 1). Vi delade även in organisationerna i fyra kategorier på grundval av medlemmarnas ursprungsregion: Europa, Mellanöstern och Nordafrika (MÖNA), Asien och Afrika söder om Sahara (se typindelning i Tabell 2).

Tabell 1. Typindelning efter riksförbundens etableringsår.

Typ 1 (1945–1969)	Typ 2 (1970–1980)	Typ 3 (1981–1990)	Typ 4 (1991–2000)	Typ 5 (2001–2013)
Letternas Riksförbund i Sverige (1945)	Italienska FAIS-IR (1970)	Eritreanska Riksförbundet i Sverige	Slovenska Riksförbundet (1991)	Ryska Riksförbundet i Sverige (2003)
Litauiska Föreningen i Sverige (1946)	Jugoslaviska Riksförbundet (Serbernas Riksförbund i Sverige efter 1992) (1970),	Kurdiska Riksförbundet (1981)	Bosnisk-Hercegovinska Riksförbundet i Sverige (1991)	Somaliska Institutet för Demokratiska Alternativ (2003)
Sverigeesternas Förbund (1956)	Grekiska Riksförbundet (1972)	Polska Kongressen i Sverige (1982)	Makedoniska Riksförbundet (1992)	Albanska Föreningars Union i Sverige
Finlands-svenskarnas Riksförbund i Sverige (1969).	Ungerska Riksförbundet (1974)	Eritreanska Riksförbundet i Sverige	Serbiska Riksförbundet (1992)	Iransk och Kurdisk Integrations Riksförbund i Sverige (I.K.I.R) (2004)
	Assyriska Riksförbundet i Sverige och Polska Riksförbundet (1977)	Syriska Riksförbundet (1987)	Armeniska Riksförbundet i Sverige och Kurdiska Rådet (1993)	Kaldeiska Riksförbund i Sverige (2004)
	Kroatiska Riksförbundet (1978)	Afrosvenskarnas Riksförbund	Iranska Riksförbundet i Sverige (1994)	Albanska Riskförbundet Iliria (2007)
	Portugisiska Riksförbundet F.A.P.S. (1980).	Iranska Flyktingars Riksförbund (IFRS) (1990).	Bangladesh Riksförening i Sverige (1995)	Svensk-Kurdiska Riksförbundet (2007)
			Somaliska Riksförbundet i Sverige (1995)	Kinesiska Riksförbundet i Sverige (2008)
			Kurdiska Unionens Riksförbund i Sverige (1997)	Yarsan Riksförbund (2008)
			Riksförbundet Banjaluka i Sverige (1997)	Sveriges Kinesiska Riksförbund (2009)
			Bosnien och Hercegovinas Kvinnoförbund i Sverige (1998)	Ukrainska Alliansen i Sverige (2009)
			Bosniskhercegovinsk-Svenska Kvinnoförbundet i Sverige (1999)	Azarbajdzjaniers Kongress i Sverige (2010)
			Somaliland Riksförbund i Sverige (1999)	Mongoliska Riksförening i Sverige (2011)
			Sudanesiska Riksförbundet (1999).	Sunbul Riksförbundet (företräder somaliska lokalföreningar) (2011)
				Riksföreningen för Khaatumo State of Somalia (2012)
				Tanzaniska Riksförbundet i Sverige (2012)
				Riksförbundet Bijeljina–Janja (2013).

Tabell 2. Typindelning av riksförbunden efter ursprungsregion

Europa	Mellanöstern och Nordafrika	Asien	Afrika
Letternas Riksförbund i Sverige	Assyriska Riksförbundet i Sverige	Armeniska Riksförbundet i Sverige	ERIS (Eritreanska Riksförbundet i Sverige)
Litauiska Föreningen i Sverige	Kurdiska Riksförbundet	Bangladesh Riksförening i Sverige	Afrosvenskarnas Riksförbund
Sverigeesternas Förbund	Syriska Riksförbundet	Kinesiska Riksförbundet i Sverige	Somaliska Riksförbundet i Sverige
Finlandssvenskarnas Riksförbund i Sverige	Iranska Flyktingars Riksförbund (IFRS)	Sveriges Kinesiska Riksförbund	Djibouti Kvinnor Riksförbund
FAIS-IR (Italienska riksförbundet)	Kurdiska Rådet	Azerbajdzjaniernas Kongress i Sverige	Somaliska Riksförbundet i Sverige
Serbernas Riksförbund i Sverige	Iranska Riksförbundet i Sverige	Mongoliska Riksförening i Sverige	Sudanesiska Riksförbundet
Grekiska Riksförbundet	Kurdiska Unionens Riksförbund i Sverige		Somaliska Institutet för Demokratiska Alternativ Riksföreningen for Khaatumo State of Somalia
Ungerska Riksförbundet	Iransk och Kurdisk Integrations Riksförbund i Sverige (I.K.I.R)		Tanzaniska Riksförbundet i Sverige
Polska Riksförbundet	Kaldeiska Riksförbund i Sverige		
Kroatiska Riksförbundet	Svensk-Kurdiska Riksförbundet		
F.A.P.S. Portugisiska Riksförbundet	Yarsan Riksförbund		
Polska Kongressen i Sverige	Sunbul Riksförbundet		
Slovenska Riksförbundet			
Bosnisk-Hercegovinska Riksförbundet i Sverige			
Makedoniska Riksförbundet			
Serbiska Riksförbundet			
Banjaluka National Associations			
Bosnien och Hercegovinas Kvinnoförbund i Sverige			
Bosniskhercegovinsk-Svenska Kvinnoförbundet i Sverige			
Ryska Riksförbundet i Sverige			
Albanska Föreningars Union i Sverige			
Albanska Riskförbundet			
Iliria			
Ukrainska Alliansen i Sverige			
Riksförbundet Bijeljina – Janja			

Utifrån databasen kunde vi testa samband mellan oberoende variabler som organisationernas medlemsantal, medlemmarnas angivna ursprungsland eller region, organisationens ålder och storlek samt antalet aktivitetstyper. Eftersom organisationspopulationen (N=52) är begränsad har vi huvudsakligen använt de kvantitativa resultaten i deskriptiv och explorativ mening.

Utöver konstruktionen av en databas genomförde vi 17 semistrukturerade djupintervjuer med företrädare för några av riksförbunden. Vid analysen av intervjumaterialet identifierades olika teman som belyser olika aspekter av studiens frågeställningar. Urvalet av respondenter var stratifierat såtillvida att det syftade till att sprida respondenterna jämnt över kategorierna utifrån riksförbundens storlek, ålder och ursprungsregion. Av de intervjuade förbundsfröreträdarna var tretton män och fyra kvinnor. Urvalet av respondenter syftade främst till att spegla olika typer av etniska organisationer. Vid urvalet tog vi hänsyn till de organisationer som respondenterna företrädde, snarare än respondenternas individuella bakgrundsvariabler såsom ålder och kön. Urvalet var även baserat på tillgänglighet då några av de tillfrågade förbundsrepresentanterna avböjde att medverka i studien, varför det inte kan sägas vara helt stratifierat. Detta kan innebära att vissa organisationskategorier inte fått samma utrymme i intervjustudien. I den del av studien som avhandlar relationen till ursprungslandet har vi valt att anonymisera några av organisationerna eftersom de uppgifter som står i fokus kan vara politiskt känsliga, exempelvis då en organisation enligt egen uppgift bevakades av ursprungslandets ambassad och underrättelsetjänst. Projektet har inte genomgått etikprövning då det redogör för data som bygger på offentliga handlingar och på intervjuer med riksförbundsfröreträdare som gett sitt samtycke till att delta i studien.

Resultat och analys

En översikt av organisationspopulationen

De 52 riksförbund som ingår i studien har ett totalt medlemsantal om 127 935 individer fördelade över 1 046 lokala föreningar (se Tabell 3). Varje riksförbund hade i snitt nära 18 medlemsföreningar. Spridningen är stor då det minsta förbundet endast hade fyra medlemsföreningar, medan det största hade 58. De flesta organisationerna i studien (73 procent) har vi klassificerat som mycket små (42 procent) eller små (31 procent) medan 11,5 procent är stora och drygt 15 procent är mycket stora.

Tabell 3. Översikt över riksförbunden

	Total	Medel	Median	Minimum	Maximum
		(per riksförbund)			
Antal riksförbund	52				
MUCF:s stöd 2017 (SEK)	18 505 000	319 925	296 825	80 000	633 073
MUCF-stödets andel av riksförbundets totala inkomster	-	55,6%	65,5%	0	99%
Etableringsår	-		1994	1945	2013
Verksamhetsår	-	23,3	20,5	2	70
Antal medlemmar	127 935	2 460	1 671	244	8 662
Antal lokala föreningar	1 046	17,8	15,5	4	58
Antal län med verksamhet i	-	6,9	7	2	15

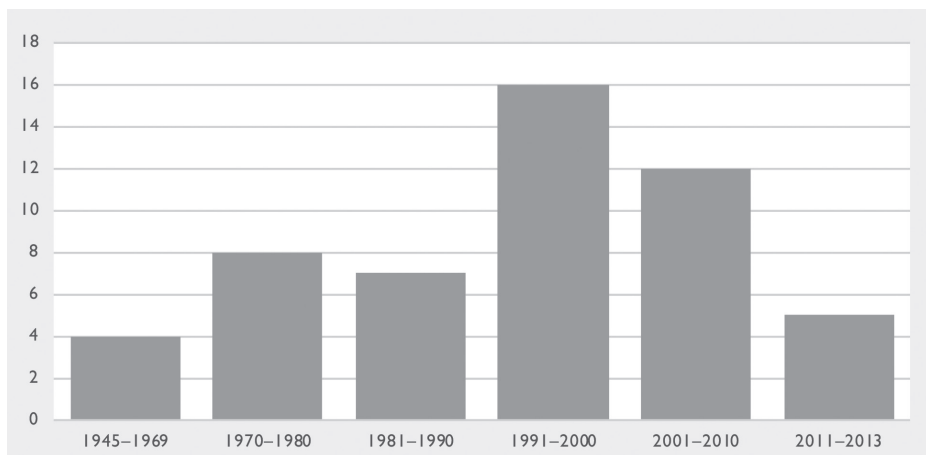
Könsfördelningen är ganska jämn, även om det redovisade antalet kvinnor är något högre (drygt 51 procent). Ifråga om ursprungsregion företrädde drygt 46 procent av organisationerna medlemmar med ursprung i Europa, drygt 23 procent medlemmar med ursprung i Mellanöstern och Nordafrika, drygt 19 procent Afrika söder om Sahara och 11,5 procent Asien. Samtliga sex asiatiska organisationer är små och mer än två tredjedelar (71 procent) av de totalt 24 europeiska riksförbunden är små eller väldigt små. Bland de tolv riksförbund som representerar medlemmar med ursprung i Mellanöstern och Nordafrika var fördelningen något jämnare då fem var stora, och sju små. Bland de tio afrikanska organisationerna var åtta små och två stora. Bidraget från MUCF utgjorde i snitt drygt hälften (56 procent) av organisationernas samlade intäkter, som i övrigt bestod av medlemsavgifter och andra intäkter.

Sett ur ett riksperspektiv utgjorde de etniska organisationerna i studien mindre än en halv procent av det totala antalet civilsamhälleliga organisationer i Sverige, som 2017 uppgick till 258 000 inklusive fackföreningar och företagsorganisationer (SCB 2017). Mot denna bakgrund framstår de etniska organisationernas andel av den totala svenska civilsamhälleliga organisationspopulationen som mycket liten. Det fanns fler etniska organisationer i Sverige än de som ingår i studien men det svårt att uppskatta deras totala antal då de inte samlas under någon entydig verksamhetsindelningskategori i den offentliga statistiken. Det kan vidare vara mer rättvisande att göra kontextualiserade jämförelser, exempelvis genom att beakta specifika typer av civilsamhälleliga organisationer. Om man ställer antalet etniska lokalföreningar i de riksförbund som har

studerats (det vill säga 1 046 lokala föreningar) i relation till antalet idrottsföreningar inom Riksidrottsförbundets största medlemsförbund 2018 (3 251 fotbollsföreningar och 1 288 gymnastikföreningar), framstår de etniska organisationerna som en ganska betydande organisationstyp inom det svenska föreningslivet. I jämförelse med kulturföreningar och humanitära hjälpföreningar utan etnisk inriktning utmärkte sig de etniska organisationerna med en högre anslutningsgrad. Enligt de nationella SOM-undersökningarna 1996–2013 var endast 0,1–0,18 procent medlemmar i lokala samhällsföreningar, pensionärsföreningar, kulturföreningar och humanitära hjälpföreningar (Boije & Ottervik 2014). Då det totala antalet utrikes födda 2017 uppgick till 1 877 050 personer är det möjligt att de etniska organisationernas anslutningsgrad bland 16–85-åringar inom denna grupp uppgår till någon eller några procent. Dessutom är det totala antalet medlemmar i etniska organisationer i Sverige sannolikt betydligt större om man även inkluderar etniska organisationer som inte fått stöd från MUCF. Bland utrikes födda kan alltså anslutningsgraden vara relativt hög i jämförelse med liknande organisationer inom befolkningen som helhet. Det är dock svårt att beräkna den exakta anslutningsgraden då medlemmarna i de etniska organisationerna i varierande grad inkluderar inrikes födda, exempelvis personer med utrikes födda föräldrar. Därtill råder stor osäkerhet ifråga om den befintliga statistikens tillförlitlighet.

De etniska organisationernas framväxt över tid

Samtliga etniska organisationer som ingår i studien etablerades under efterkrigstiden och framåt. Organisationernas tillkomsthistorier återspeglar sannolikt åtminstone delvis efterkrigstidens migrationsvågor. Letternas Riksförbund i Sverige grundades 1945 och är därmed den äldsta organisationen i studien. Störst antal etniska organisationer etablerades under 1990-talet (se Figur 1). I genomsnitt har de studerade etniska organisationerna varit verksamma i drygt 23 år.

Figur 1. Antalet etablerade etniska organisationer över tid

Under den första tidsperioden 1945–1969 etablerades de fyra första organisationerna av grupper som invandrat från närliggande länder kring Östersjön. Mellan 1970 och 1980 grundades åtta riksförbund, främst med ursprung i Syd- och Östeuropa. Under perioden 1981–1990 bildades sju etniska organisationer med en mer geografiskt varierad sammansättning. Under studiens fjärde period 1991–2000 tillkom 16 etniska organisationer. En delförklaring till att ungefär dubbelt så många organisationer uppstod under denna period jämfört med tidigare perioder är att den sammanföll med Jugoslaviens sammanbrott, vilket ledde till en uppsplittring av det Jugoslaviska riksförbundet. Vidare är det ökande antalet etniska organisationer sannolikt en avspegling av en fortsatt flyktinginvandring under 1980- och 1990-talen. Arton etniska organisationer med varierande ursprung grundades under studiens femte och sista period 2001–2013. Det relativt höga antalet nytillkomna organisationer under tjugohundratalet tycks delvis spegla en ökad förekomst av konkurrerande riksförbund inom vissa grupper, exempelvis kineser, somalier och bosnier, det vill säga nationaliteter som åtminstone i formell mening redan företräddes av en existerande organisation.

Det går inte att utifrån föreliggande studie dra några definitiva slutsatser om vad som kan tänkas ligga bakom det ökande antalet organisationer som representerar samma etniska grupp eller nationalitet. Förekomsten av flera olika etniska organisationer som representerar människor med samma ursprung kan spegla en tilltagande konkurrens om resurser eller inflytande mellan individer och grupper. I några fall bottnade uppbröten i slitningar mellan manliga och kvinnliga medlemmar vilket ledde till att de senare brutit sig ur och formerat egna riksförbund. Det finns som nämnts två riksförbund som representerar kvinnor med ursprung i Bosnien: Bosnien och Hercegovinas Kvinnoförbund i Sverige och Bosniskhercegovinsk-Svenska Kvinnoförbundet i Sverige. Ytterligare kvinnoförbund med rötter i etniska riksförbund – såsom Kurdistans Kvinnoförbund i Sverige, Kinesiska riksförbundet i Sverige Kvinnokommitté och Sverigefinskt Kvinnoforum – har etablerats med hjälp av statsbidrag från Jämställdhetsmyndigheten avsedda för kvinnors organisering. Det statliga stödet till fälten i fråga har alltså i någon mån möjliggjort viss fragmentering, i vissa fall efter inomorganisatoriska slitningar. Därtill har antalet utrikes födda växt över tid, vilket kan ha bidragit till ökad heterogenitet i termer av politiska och organisatoriska intressen inom olika invandrargrupper. En annan möjlig bakgrundsförklaring är att villkoren för statsbidragen kan ha varit striktare under den tidsperiod då de handlades av SIV, samt att kraven på att varje etnisk grupp och nationalitet ska underordna sig ett riksförbund har lättats. En sådan omreglering kan ha möjliggjort en ökad förekomst av konkurrerande riksförbund bland grupper där medlemsföreningarna har haft olika intressen, identiteter eller politiska profiler. En slutsats är dock att mångfalden av organisationer inom det etniska organisationsfältet har ökat sedan 1990-talet.

Aktivitetsbredd och variation

Som nämnts urskilde vi tolv olika aktivitetstyper och undersökte deras förekomst i årsrapporterna från de 52 riksförbund som ingår i studien. En generell översikt ger vid handen att det rådde ganska stor variation i fråga om bredden av aktivitetstyper som förbundens föreningar arrangerade. Den ena extremen utgjordes av två organisationer som redovisade tio olika typer av aktiviteter, den andra extremen utgjordes av två som endast redovisade en aktivitetstyp. Ett tiotal organisationer redovisade sex aktivitetstyper, vilket även var det vanligast förekommande antalet.

Om man beaktar organisationernas ålder uppvisade förbund som etablerades mellan 1981–1990 (typ 3) störst bredd i fråga om antal aktivitetstyper (se typindelning i Tabell 1). De äldsta (typ 1) och yngsta (typ 5) uppvisade minst aktivitetsbredd (4,5 respektive 4,8 i snitt), medan de förbund som grundades mellan 1970 och 2000 hade ett bredare aktivitetsutbud, närmare bestämt sex aktivitetstyper. Dessa skillnader förklaras delvis av att en större andel av de äldsta och yngsta organisationerna är mycket små. Det finns ett samband mellan det totala antalet aktiviteter och organisationernas storlek, vilket förklarar ungefär 15,5 procent av variansen avseende totala aktiviteter ($\eta^2 = 0,155$). Inom typ 1 var tre av fyra organisationer mycket små och en var liten. Inom typ 5 var mer än två tredjedelar (12 av 17 eller 70,5 procent) av organisationerna mycket små, nära en fjärdedel (23,5 procent) var små medan endast en var mycket stor. Ytterligare en förklaring till den lägre aktivitetsbredden bland yngre organisationer kan vara att det helt enkelt kan ta ganska lång tid att etablera en fungerande organisation, vilket Emami (2017) framhåller. Den låga aktivitetsbredden inom de äldsta organisationerna kan möjligen förklaras av att de representerar grupper som befunnit sig i landet länge och att de därför inte erbjuder integrationsfrämjande verksamheter, som vi ska se nedan. Det är även tänkbart att de inte attraherar yngre generationer med svagare band till ursprungslandet, varför aktivitetsbredden främst är inriktad på långtidsmedlemmar.

Organisationer som representerar medlemmar från Mellanöstern och Nordafrika (MÖNA-regionen) hade ett bredare genomsnittligt aktivitetsutbud om cirka sju aktivitetstyper jämfört med övriga organisationer som i snitt redovisade fyra till fem aktiviteter. Sambandet mellan ursprungsregion och det totala antalet aktivitetstyper förklarar ungefär 21 procent av variansen ($\eta^2 = 0,206$) i den senare variabeln. En möjlig bakomliggande förklaring till denna skillnad i aktivitetsbredd är att organisationerna gör olika prioriteringar med utgångspunkt i skilda medlemsbehov. Ytterligare en bidragande förklaring kan vara att de större MÖNA-förbunden företräder stora migrantgrupper med medlemmar i olika åldrar och som levt i Sverige under olika lång tid, vilket skulle kunna leda till en mer varierande efterfrågan på olika aktivitetstyper. Som framgår nedan i den kombinerade redovisningen av det kvantitativa och kvalitativa datamaterialet har några av MÖNA-organisationerna bland annat riktat sig mot relativt nyanlända medlemmar, vilket kan ha resulterat i en bredare uppsättning aktivitetstyper. Om man beaktar de aktiviteter som vi klassificerat som arbetsmarknadsstödande tycks det som om främst MÖNA-organisationerna aktivt arbetade för att främja integration och deltagande i det svenska samhället. Cirka två tredjedelar av MÖNA-organisationerna redovisade någon form av arbetsmarknadsorienterad aktivi-

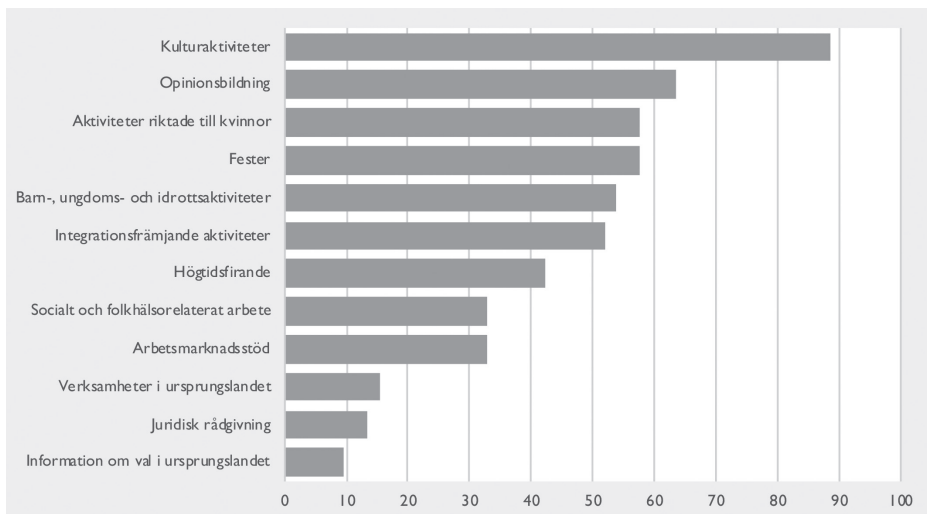
tet i syfte att hjälpa medlemmar att etablera sig på arbetsmarknaden, jämfört med en dryg femtedel av de europeiska förbunden. Detta antyder att de etniska organisationernas aktiviteter delvis verkar spegla respektive grupps ställning på arbetsmarknaden. Etniska organisationer där en högre andel i gruppen har en något svagare ställning på arbetsmarknaden tycks anpassa sina aktiviteter för att främja medlemmarnas integration. Att afrikanska och asiatiska förbund har en lägre andel dylika aktiviteter kan förklaras av att högre andel av dem är mycket små eller små, som vi sett ovan.

En övergripande tolkning av de ovan beskrivna skillnaderna i aktivitetsbredd är att de civilsamhälleliga omvandlingarna har haft olika effekt på olika delar av den studerade organisationspopulationen. I den mån det finns en trend i riktning mot ökad civilsamhällelig serviceproduktion tycks den främst ha berört organisationer som representerar grupper med en svagare ställning på arbetsmarknaden. De senare redovisar fler aktiviteter som syftar till att stödja och komplettera olika integrationsfrämjande myndighetsinsatser. Denna tendens framgår tydligare vid en närmare genomgång av de olika aktivitetstyperna.

De etniska organisationernas aktivitetstyper

Kulturaktiviteter, högtidsfirande samt barn-, ungdoms- och idrottsaktiviteter

Som nämnts ovan har nästan nio av tio riksförbund (46 av 52 eller 88,5 procent) det gemensamt att de ägnar sig åt olika former av kulturella aktiviteter, vilket antyder en slagsida mot språk-, identitets- och kulturbevarande aktiviteter (se Figur 2).

Figur 2. Förekomsten av olika aktivitetstyper i riksförbundens medlemsorganisationer (procent).

Det gick inte att urskilja några väsentliga skillnader mellan de olika organisationerna på grundval av exempelvis ursprungsregion eller organisationernas ålder. Den kvalitativa genomgången gav dock en ganska varierad och komplex bild av de kulturella aktiviteterna. Som väntat förekom kulturella aktiviteter som just har ett kulturbevarande syfte, exempelvis kurser med syfte att tradera kunskaper om hemlandets litteratur, kultur och musiktraditioner, seminarier om ursprungslandets historia samt tillställningar med författare, musiker och poeter med anknytning till ursprungslandet, ofta i samarbete med studieförbund som ABF. 30 av 52 förbund (nära 58 procent) redovisade fester såsom fastlagsfirande (Ryska riksförbundet) eller firande av traditionella årshögtider (Kurdiska riksförbundet). 22 av de 52 förbunden (42,5 procent) redovisade även arrangemang kopplade till olika minneshögtider. Vissa av dessa aktiviteter hade ett uttalat identitets- eller kulturbevarande syfte. Exempelvis förekom minneshögtider kopplade till kollektiva trauman såsom folkmord (Armeniska riksförbundet), minneshögtider kopplade till andra världskrigets slut (Ryska riksförbundet) och nationaldagsfirande (Somaliska riksförbundet).

Dessa resultat kan tolkas som att det fanns en viss slagsida mot aktiviteter som syftar till att upprätthålla kulturell kontinuitet och därmed till ett bevarande av en viss form av etnisk identifikation förknippad med ursprungslandet. Aktiviteternas innehåll varierade emellertid. I vissa fall syftade de till att hjälpa medlemmarna att tolka och hantera olika integrationsproblem. Inom föreningar tillhörande det Assyriska riksförbundet gestaltade exempelvis en teatergrupp olika utmaningar förknippade med de slitningar som kan uppstå inom nyligen invandrade familjer i samband med att de etablerar sig i Sverige. Andra kulturella aktiviteter syftade till att förmedla en positiv bild av ursprungslandets kultur, exempelvis genom kulturfestivaler och dylikt. De kulturella aktiviteterna tycks alltså ha fungerat på olika sätt för olika grupper och individer, i kulturbevarande, gestaltande, sociala och performativa avseenden.

Detsamma kan sägas om barn-, ungdoms- och idrottsaktiviteter, vilka redovisades av drygt hälften (28 stycken eller nära 54 procent) av förbunden (se Figur 2). Det förekom inga nämnvärda skillnader mellan de olika organisationstyperna, utöver att endast två av åtta afrikanska organisationer redovisade denna aktivitetstyp, vilket kan sammanfalla med att dessa i regel var små förbund. Vissa av barn- och ungdomsaktiviteterna hade en uttalad språk-, identitets- och kulturbevarande orientering, men även här förkom variation. Upprätthållandet av ursprungslandets språk, kulturella identiteter och band till ursprungslandet var ett centralt mål för flera av barn- och ungdomsaktiviteterna. Detta gällde i synnerhet etniska organisationer som representerar grupper som befunnit sig i Sverige under längre tid, där yngre generationer riskerar att förlora kontakten med föräldragenerationens kultur. De intervjuade företrädarna för azerbajdzjanska, slovenska och serbiska riksförbunden betonade exempelvis vikten av att de barn som växer upp i Sverige ska lära sig ursprungslandets språk. Andra barn- och ungdomsaktiviteter var orienterade mot integration i Sverige. Det somaliska riksförbundets medlemsorganisationer erbjöd exempelvis stödundervisning åt barn och ungdomar, körkurslektioner samt verksamheter för att motverka extremism och underlätta arbetsmarknadsintegration.

Sammantaget indikerar dessa resultat att aktivitetsområden kopplade till kultur-, barn-, ungdoms- och idrottsaktiviteter inom det etniska organisationsfältet primärt kännetecknades av kontinuitet snarare än förändring. I Dahlstedts (2003:64) studie dominerade de kulturella aktiviteterna samt idrotts-, barn- och ungdomsaktiviteter. Resultaten i den här studien talar för att det förblivit så över tid, även om dessa aktiviteter kan ha blivit något vanligare över tid. Dessutom förekom ofta samarbeten med studieförbund som ABF, vilket antyder att folkrörelsemodellen fortfarande var närvarande och utövade inflytande över fältet.

Socialt och folkhälsoorienterat arbete, integrationsfrämjande aktiviteter samt kvinnoaktiviteter

För socialt och folkhälsoorienterat arbete, integrationsfrämjande verksamheter samt kvinnoaktiviteter framträder skillnader mellan olika typer av riksförbund. Integrationsfrämjande aktiviteter – såsom hjälp vid myndighetskontakter, stöd till nyanlända och arbetsmarknadsorienterade verksamheter – redovisades av drygt hälften av riksförbuden (27 av 25) (se Figur 2). Dessa verksamheter inkluderar hjälp vid myndighetskontakter, stöd till nyanlända, arbetsmarknadsorienterade verksamheter samt aktiviteter som syftar till att hantera frågor som rör integration, kultur och religion.

Integrationsfrämjande verksamheter av detta slag var vanligare inom utomeuropeiska etniska organisationer. 9 av 24 (37,5 procent) organisationer med medlemmar från europeiska länder, jämfört med 8 av 12 (ca 67 procent) MÖNA-organisationer, 4 av 6 (ca 67 procent) asiatiska organisationer och 6 av 10 afrikanska organisationer redovisade integrationsfrämjande verksamheter. En förklaring till dessa skillnader tycks vara att etniska organisationer som representerar grupper från betydande flyktingländer prioriterar integrationsaktiviteter, sannolikt för att det även efterfrågas av medlemmarna. Genom intervjuerna framgick exempelvis att de kurdiska och syriska organisationerna påverkades kraftigt av flyktingvågen 2015. Efter flyktingtillströmningen arrangerade medlemsföreningar inom det syriska riksförbundet regelbundet mottagningar för att bistå nyanlända vid myndighetskontakter med skolor, hälsovården och kommunernas bostadsförmedlingar. Det finns även exempel på mer långsiktigt orienterat integrationsarbete. Medlemsorganisationer inom exempelvis de somaliska och sudanesiska riksförbunden anordnade regelbundet samhällsinformationsseminarier och föreläsningar med företrädare för svenska myndigheter, i samarbete med studieförbund som ABF och Studieförbundet.

Dessa resultat antyder att flera etniska organisationer iklätt sig rollen av förmedlare och informatörer, framför allt hjälp till medlemmar att hitta rätt bland olika myndigheter och välfärdsproducenter. I detta avseende går det att urskilja en tydlig tendens då inslag av service- och tjänsteproduktion framstår som ganska vanligt förekommande inom delar av det etniska organisationsfältet. Några av de etniska organisationerna tycks alltså ha utvecklats till att bli ett slags tjänsteproducenter, främst genom att komplettera myndigheter och välfärdsproducenter med fokus på att hjälpa medlemmar att navigera inom myndighetsfloran. Det är oklart vad detta beror på då MUCF inte kräver specifika resultat av de etniska organisationerna. En tänkbar förklaring är att

det delvis avspeglar en spontan civilsamhällelig mobilisering som svar på omedelbara hjälpbehov, exempelvis bland nyanlända flyktingar. Det är därtill möjligt att vissa etniska organisationer uppvaktas mer än andra av studieförbund och myndigheter som erbjuder olika samarbeten som inbegriper integrationsfrämjande insatser. En tolkning är således att skiftet i riktning mot service eller tjänsteproduktion delvis är ett resultat av att myndigheter lagt mer fokus på integrationsfrämjande samarbeten med etniska organisationer i syfte att komplettera offentliga integrations- och utbildnings-satsningar, vilket exempelvis Dahlstedt, Ålund och Ålund (2010) betonat.

Liknande tendenser finns inom arbetsmarknadsorienterade verksamheter, exempelvis kurser i hur man skriver cv eller hur man förbereder sig inför jobbintervjuer. Dessa aktiviteter är förstås också integrationsfrämjande men vi har ändå valt att redovisa dem separat för att ge en något tydligare bild av vilken typ av integrationsverksamhet som avses. Skillnaderna mellan de olika organisationerna var påtagliga även i detta avseende. Drygt två tredjedelar (8 av 12) av MÖNA-organisationerna redovisade arbetsmarknadsorienterade verksamheter, jämfört med cirka en tredjedel (3 av 10) av de afrikanska organisationerna, en dryg femtedel (5 av 24) av de europeiska och endast en av sex asiatiska organisationer. Sannolikt kan dessa resultat delvis förklaras av att organisationerna svarade mot skilda medlemsbehov. Representanterna för de armeniska, ryska, och serbiska riksförbunden framhöll att deras medlemsföreningar inte ägnade sig åt integrations- eller arbetsmarknadsorienterade aktiviteter eftersom medlemmarna i regel var välintegrerade på arbetsmarknaden och i samhället i stort. Detta talar för att de etniska organisationerna inriktade sig mot olika former av integration, i den mån ett behov av detta hade identifierats. De etniska organisationerna tycks alltså vid behov drivas till att försöka motverka segregation snarare än att huvudsakligen ägna sig åt språk- och kulturbevarande aktiviteter. Det är möjligt att myndigheter och studieförbund har bidragit till att identifiera olika integrationsbehov samt att myndigheters samarbetserbjudanden och studieförbundens kursutbud också kan ha påverkat verksamheternas inriktning.

30 av de 52 organisationerna (eller nära 58 procent) redovisade även aktiviteter och verksamheter särskilt riktade till kvinnor (se Figur 2). Kvinnokommittén inom ett av MÖNA-riksförbunden arbetade exempelvis för att främja kvinnors rättigheter och integration på flera olika sätt, bland annat genom att förbereda kvinnor som varit hemmafruar i ursprungslandet inför de krav på deltagande i arbetsmarknaden som ställs i Sverige. Medlemsföreningar inom de ryska och iranska riksförbunden erbjöd bland annat juridisk rådgivning riktad mot kvinnor i behov av stöd och råd i familjerättsliga frågor, exempelvis vid skilsmässor. Det fanns också projekt som syftade till att minska våld mot kvinnor. I den tidigare jämförbara forskning som finns, det vill säga Dahlstedts (2003) studie, redovisas inte kvinnoverksamheter som en separat kategori i den kvantitativa översikten. Projekt och kurser med fokus på kvinnor omnämns, men omfattningen framgår inte. Föreliggande studie antyder att denna verksamhetsform har fått större utrymme över tid.

Det förekom skillnader mellan de etniska organisationerna avseende kvinnoverksamheter. 5 av 6 asiatiska organisationer (ca 83 procent) redovisade verksamheter

riktade till kvinnor jämfört med 8 av 12 (ca 67 procent) av MÖNA-organisationerna, 13 av 24 (ca 54 procent) av de europeiska och 4 av 10 afrikanska organisationer. Vidare var verksamheter riktade till kvinnor vanligast inom de yngre förbunden och minst vanligt förekommande inom de äldre förbunden. Inom de yngsta (typ 5) redovisade 12 av 17 organisationer, det vill säga drygt två tredjedelar, verksamheter riktade mot kvinnor. Inom typ 3 och 4 var alltså andelen något lägre, cirka 60 procent, och bland de äldsta organisationerna (typ 1 och 2) betydligt lägre (1 av 4 respektive 3 av 8).

Vi kan inte fastställa vad dessa skillnader kan bero på. Sannolikt är det delvis en generationsfråga då jämställdhetsfrågor kan ha fått ett större genomslag inom yngre etniska organisationer. Det kan finnas en tröghet och en spårbundenhet i de äldre organisationerna som medför att de håller sig till de aktiviteter som etablerades i ett tidigare skede av sin historia. Det är vidare möjligt att en högre andel kvinnliga medlemmar inom de asiatiska och MÖNA-organisationerna har identifierat etniska organisationer som en viktig plattform för att driva frågor som de prioriterar. Att framhålla aktiviteter riktade till kvinnor i årsrapporterna kan också vara ett sätt att öka ett riksförbunds legitimitet i förhållande till myndigheter och andra organisationer. Som redan nämnts kan det dessutom vara så att myndigheter och studieförbund på olika sätt uppmuntrat vissa riksförbund att särskilt prioritera samarbeten och kurser med kvinnofokus, när man ansett att sådana behov funnits.

Opinionsbildning, verksamheter i ursprungslandet och transnationella förhållningssätt
Som nämnts inledningsvis syftar denna studie till att undersöka i vilken mån nyare typer av transnationell civilsamhällelig organisering vuxit fram inom det etniska organisationsfältet. Öppningar mot det transnationella rummet är framför allt synliga inom de verksamhetsområden som anknyter till opinionsbildning, men även, naturligtvis, till projekt som förlagts till ursprungslandet. Endast 8 av 52 riksförbund (ca 15 procent) redovisar verksamheter i ursprungslandet, huvudsakligen välgörenhetsprojekt av olika slag (se Figur 2). Den faktiska andelen kan möjligen vara något högre då det i intervjuerna omnämndes vissa aktiviteter, exempelvis insamlingar, som inte förekom i årsredovisningarna. Detta kan tolkas som ett tecken på att transnationaliseringen av det svenska etniska organisationsfältet varit måttlig och att de etniska organisationerna fortsatte att vara huvudsakligen förankrade i det svenska organisationslandskapet och orienterade mot svenska förhållanden.

Andelen som redovisade verksamheter i ursprungslandet var högre bland de europeiska riksförbunden, där 5 av 24 (en dryg femtedel) redovisade verksamheter i ursprungslandet jämfört med 2 av 12 MÖNA-riksförbund, 1 av de 10 afrikanska riksförbunden och inga av de asiatiska. Detta antyder att de europeiska etniska organisationerna var något mer benägna att aktivt engagera sig i ursprungslandet. Den geografiska närheten har sannolikt bidragit till detta, samtidigt som en större andel av de övriga etniska organisationerna var mer begränsade i detta avseende, av både geografiska och politiska skäl. Företrädare för en asiatisk organisation och en av MÖNA-organisationerna berättade exempelvis att de ansåg att det var alltför politiskt känsligt och riskabelt att bedriva verksamhet i ursprungslandet. I dessa fall

uppfattades möjligheterna som blockerade. Trösklarna för fysiskt gränsöverskridande organisatoriska verksamheter tycks ha förblivit höga över tid. Det faktum att få etniska organisationer var direkt engagerade i ursprungsländerna ska dock inte tolkas som att de undvek engagemang kopplat till ursprungslandet, utan snarare att det tog sig andra uttryck, vilket vi ska se exempel på nedan.

33 av 52 (63,5 procent) riksförbund redovisade olika former av opinionsbildning eller lobbying, vilket gör den till den näst vanligaste aktivitetstypen (se Figur 2). Denna aktivitetskategori inkluderar politiska manifestationer, medie- och förlagsverksamhet samt olika former av lobbying gentemot politiker. Sett till ursprungsregion var opinionsbildning vanligast förekommande bland MÖNA-riksförbunden (16 av 24 eller 83 procent) och minst vanligt förekommande bland de asiatiska organisationerna (2 av 6). Många av de etniska organisationerna har sedan länge bedrivit medieverksamhet och opinionsbildning. Dessa verksamheter kan betraktas som centrala för den ”röstfunktion” som förknippas med folkrörelsemodellen. Genom intervjuer framgick att förutsättningarna för de etniska organisationernas förmåga att upprätthålla delar av röstfunktionen hade förändrats mot bakgrund av de senaste decenniernas informationsteknologiska landvinningar. Några av de intervjuade företrädarna menade att efterfrågan på organisationernas medieverksamheter minskat kraftigt. Informationsteknologin verkar emellertid ha påverkat organisationerna på ganska olika sätt, eftersom röstfunktionen i flera fall tycks ha transnationaliserats snarare än marginaliserats. En företrädare för en MÖNA-organisation framhöll exempelvis att deras medlemsföreningar dragit fördel av informationsteknologin och sociala medier. Organisationen i fråga var aktivt regimkritiskt och arrangerade regelbundet demonstrationer mot regimen i ursprungslandet. Därutöver arbetade organisationen med nyhetsbevakning och använde sociala medier för att sprida information om händelser i ursprungslandet. Detta indikerar att i de fall där etniska organisationer kollektivt motarbetar regimen i ursprungslandet kan nyhetsförmedling och sociala medier ha en fortsatt viktig funktion, i detta fall för att förmedla *regimkritiska* nyheter. Detta är även ett exempel på att svenska etniska organisationers röstfunktion kan få omfattande transnationella förgreningar, eftersom webbaserade plattformar för regimkritik kan spridas bland migranter världen över.

På grundval av studiens kvalitativa material urskilde vi sex olika transnationella politiska förhållningssätt: regimkritik (som framgår ovan), formell samverkan, utrikespolitiskt lojal och inrikespolitiskt neutral, nationsbyggande, sociala remittanser och institutionsbyggande samt lobbying. Dessa förhållningssätt kunde syfta till förändring i Sverige (exempelvis av svensk utrikespolitik), global förändring eller förändring i ursprungslandet, i vissa fall samtidigt. Aktiviteterna var därför svåra att platsbestämma, såtillvida att de riktade sig mot ett transnationellt rum eller mot flera politiska och geografiska områden samtidigt.

Vissa riksförbund hade kontakter med diasporaministerier och dylikt i ursprungsländerna, och åtminstone ett riksförbund ingick i ett internationellt samarbetsråd som ursprungsstaten upprättat för samverkan med migrantorganisationer. Denna relation kan beskrivas i termer av *formell samverkan*, då riksförbundet hade valt att ingå i ett

styrningsnätverk etablerat av ursprungsstaten, i detta fall en auktoritär regim. Vidare hade riksförbundet mottagit ett mindre bidrag från ursprungsstatens ambassad för att kunna finansiera olika högtidsarrangemang. Även detta riksförbund använde sociala medier och bedrev nyhetsförmedling via internet, dock i regimvänligt syfte, bland annat för att nyansera den svenska mediebildens av ursprungsstaten. I det här fallet hade alltså en etnisk organisation i Sverige inbegripits som nod i ett styrningsnätverk etablerat av en sändarstat. Även om sändarstater på olika sätt kan ha varit involverade i civilsamhälleliga organisationer tidigare tyder detta på att det kan vara fråga om en ny typ av organisationssambete, eller ett hybridformat om man så vill, som uppstått till följd av transnationaliseringen av det svenska civilsamhället.

Andra riksförbund företrädde en mer försiktigt lojal hållning till ursprungsstaten. Två riksförbund hade exempelvis valt att undvika att blanda sig i politiska skeenden i ursprungsländerna, samtidigt som de var engagerade i ursprungslandets utrikespolitik, främst ifråga om territoriella konflikter med grannländer. Denna hållning gentemot ursprungsstaten kan beskrivas som *utrikespolitiskt lojal och inrikespolitiskt neutral*. En förklaring till detta förhållningssätt var enligt företrädarna för förbunden att det förekommit inrikespolitisk oenighet bland medlemmarna, samtidigt som de enats i sin lojalitet mot ursprungslandet gentemot grannländerna.

En av de intervjuade företrädarna representerade en etnisk organisation som bedrev opinionsbildning och lobbying med det långsiktiga målet att upprätta en suverän nationalstat i ursprungsområdet, ett förhållningssätt som kan beskrivas som *nationsbyggande*. Riksförbundet hade bland annat etablerat en "vänskapsgrupp" i riksdagen som inbegrep företrädare för samtliga riksdagspartier. Dessutom deltog medlemmar i koordinerade demonstrationer i samarbete med diasporaorganisationer över hela Europa, vilket innebar att de svenska föreningarna också var noder i ett vittomspännande transnationellt nätverk. Detta kan ses som ett uttryck för en fördjupad transnationalisering av den röstfunktion som förknippats med svenska folk rörelseorganisationer. Som en följd av det kontinuerliga engagemanget i ursprungsområdet tycks medlemmar inom organisationen även ha skapat ett överbyggande socialt kapital inom Sverige, i form av kopplingar till exempelvis riksdagsledamöter och företrädare för invandrargruppen i Europa. Även om förbundets föreningar engagerade sig i ursprungslandet bidrog de alltså samtidigt till att förstärka förbundsmedlemmarnas möjligheter i Sverige. Det finns tecken på att även karriärfunktionen kan ha transnationaliserats då det organisatoriska engagemanget i ursprungsländerna verkar ha förstärkt medlemmarnas nätverkskontakter med exempelvis myndigheter och riksdagsledamöter i Sverige.

Denna tendens var möjligen än mer påtaglig inom det somaliska riksförbundet. Det somaliska riksförbundet ingick tillsammans med flera andra organisationer i ett samarbete med biståndsorganisationen Forum Syd. Som en följd av detta samarbete blev riksförbundet och dess medlemsföreningar involverade i olika styrningsnätverk med svenska myndigheter och biståndsorganisationer. Detta är ytterligare ett exempel på hur svenska civilsamhälleliga organisationer involverats som noder i nya typer av transnationella nätverk, i det här fallet med myndigheter och biståndsorganisationer.

Det somaliska riksförbundets förhållningssätt gentemot ursprungslandet var orien-

terat mot *sociala remittanser och institutionsbyggande*, såtillvida att samarbetet officiellt syftade till att överföra svenska samhällsstyrnings- och organisationsformer till Somalia. Trots att dessa aktiviteter riktades mot ursprungslandet tycks de ha bidragit till att skapa och förstärka ett överbryggande socialt kapital som medlemmar kan dra fördel av i en svensk kontext. Även i detta fall fanns tecken på en transnationalisering av karriärfunktionen då det aktiva engagemanget i sändarlandet verkade generera nätverkskontakter som tjänar ett integrerande syfte i mottagarlandet. Vi menar att det finns skäl att vidare undersöka om det finns stöd för hypotesen att ett engagemang gentemot ursprungslandet under vissa omständigheter kan öka integrationsmöjligheterna i mottagarlandet. Ett tentativt resultat av denna studie är således teoretiskt, då vi tycker oss se tecken på vad som skulle kunna kallas *hemlandsorienterad integration i mottagarlandet*. Denna tentativa integrationsfrämjande tendens innebär att invandrare som riktar ett politiskt engagemang mot hemlandet därmed skapar nätverkskontakter, socialt kapital, som främjar deras integrationsmöjligheter i mottagarlandet.

Det sjätte och sista transnationella förhållningssättet representeras av finlandssvenskarnas riksförbund. Riksförbundet verkar för att främja finlandssvenskars intressen både i Finland och Sverige, bland annat i syfte att ge finlandssvenskar nationell minoritetsstatus i Sverige. Detta förhållningssätt gentemot ursprungslandet och den svenska staten kan beskrivas i termer av intressentbaserad *lobbying*, då förbundet företräder en medlemsgrupp med väldefinierade och specifika intressen, som bedriver lobbying genom etablerade formella kanaler. Därmed kan detta förhållningssätt även ses som ett uttryck för den traditionella civilsamhälleliga röstfunktionens kontinuitet.

Sammantaget antyder dessa varierade resultat att de etniska organisationerna verkade ha ett ganska stort handlingsutrymme i fråga om opinionsbildning. Vissa av organisationerna var däremot mer kringskurna inom de transnationella sociala fält som de förhöll sig till, främst vad gäller möjligheter till samarbete med ursprungsstaten. I vissa fall intog exempelvis staten i ursprungslandet en möjliggörande roll för de etniska organisationerna, medan andra upplevde att samarbeten med ursprungsstaten eller aktiviteter förlagda till ursprungslandet varken var önskvärda eller möjliga.

Slutsatser och sammanfattande diskussion

Denna artikel undersöker de statsstödda etniska organisationernas verksamheter – huvudsakligen såsom de redovisats i riksförbundens årsrapporter – i syfte att undersöka hur det etniska organisationsfältet förändrats i ljuset av de omregleringar och omvandlingar som på olika sätt påverkat det svenska civilsamhället. Studien visar att fältet kännetecknas av både kontinuitet och förändring. En ganska stor andel av de etniska organisationerna har tillkommit under 1990-talet och 2000-talet, vilket innebär att organisationsmångfalden inom fältet har ökat under de senaste decennierna. Därtill har fältet präglats av tilltagande fragmentering i meningen att det etablerats fler riksförbund som representerar samma etniska grupp eller nationalitet. Samtidigt är det tydligt vid en jämförelse med tidigare forskning att detta organisationsfält också utmärks av kontinuitet, då de etniska organisationernas kärnverksamheter tycks ha bestått över tid. Kulturella aktiviteter är

fortsatt i särklass vanligast. Dessa arrangerades ofta i samverkan med olika studieförbund, vilket tyder på att folkrörelsemodellens inflytande över fältet är fortsatt stark. Det fanns dock ganska stora skillnader mellan organisationerna, då det var betydligt vanligare med integrationsfrämjande aktiviteter inom MÖNA-organisationerna jämfört med de europeiska. Det fanns vidare tecken på förändring i en mer kvalitativ bemärkelse då flera etniska organisationer tycks ha iklätt sig rollen som serviceproducent – exempelvis som informatör och förmedlare – för att bistå medlemmar med att orientera sig gentemot olika myndigheter. I samband med flyktingkrisen blev detta uppdrag särskilt centralt för några av de etniska organisationerna. Detta tyder dels på att organisationerna svarade mot väldigt skilda medlemsbehov, dels på att etniska organisationer vid behov tycks drivas till att försöka främja integration på olika sätt. Det fanns vidare tecken på att aktiviteter riktade till kvinnor blivit vanligare och fått en mer framträdande roll under 2000-talet och 2010-talet, vilket kan vara en följd av att jämställdhetsfrågor fått ett allt större genomslag över tid. Det är möjligt att svenska myndigheter och studieförbund haft ett fortsatt inflytande över fältet genom att tillhandahålla och uppmuntra vissa samarbeten, huvudsakligen kurssamarbeten, som riktats särskilt mot vissa av de etniska organisationerna.

Liksom vid tiden kring millennieskiftet bedrev merparten av de etniska organisationerna inga verksamheter i ursprungslandet. Detta var sannolikt en konsekvens av att trösklarna för direkta gränsöverskridande verksamheter förblivit höga. Det här resultatet ska dock inte ses som en indikation på bristande transnationellt engagemang. Snarare tog sig det transnationella engagemanget andra uttryck. Den opinionsbildnings- och ”röstfunktion” som traditionellt förknippats med folkrörelseorganisationerna tycks delvis ha transnationaliserats, bland annat genom att svenska etniska organisationer tillhandahöll regimkritiska nätplattformar för nyhetsförmedling som hade en räckvidd utanför landets gränser. Svenska etniska organisationer hade dessutom i flera fall involverats som noder i olika transnationella nätverk som etablerats av sändarstater, svenska myndigheter, biståndsorganisationer och internationella diasporanätverk. I detta avseende verkar det vara fråga om en framväxt av nya samverkansformer, hybridformer om man så vill, som uppstått till följd av att det skett en vidare öppning mot olika transnationella rum. Det organisatoriska fältet präglades även av kontinuitet avseende opinionsbildning, då flera organisationer verkade bedriva denna verksamhetstyp på ungefär samma sätt som de gjort under längre tid. Variationen i de etniska organisationernas transnationella opinionsbildning var alltså ganska omfattande och vi urskilde sex olika förhållningsätt i detta avseende. Slutligen tyckte vi oss se tecken på att den karriärfunktion som också förknippats med folkrörelseorganisationerna verkar ha tagit sig nya uttryck med transnationella förtecken. I några fall förefaller ett starkt organisatoriskt engagemang riktat mot ursprungslandet ha resulterat i att förstärka de berörda medlemmarnas nätverkskontakter i Sverige, vilket kan ha bidragit till att öka deras integrationsmöjligheter här. Även om karriärfunktionen förändrats finns det skäl att tro att vissa etniska organisationer fortfarande upprätthåller den, om än i något mer transnationell tappning.

En slutsats är att utvecklingen inom det svenska etniska organisationsfältet uppvisar

tecken på spårbunden kontinuitet, samtidigt som det finns nya inslag och tydliga tecken på förändring, i synnerhet när det gäller transnationella samverkansformer och indikationer på att det skett en viss transnationalisering av ”röst- och karriärfunktionerna”.

Tillkännagivande

Studien är finansierad av Marianne och Marcus Wallenbergs stiftelse, dnr MMW 2017.0011. En engelskspråkig artikel som bygger på samma databas, med titeln ”Integration, cultural preservation and transnationalism through state supported immigrant organizations. A study of Sweden’s national ethnic associations”, har publicerats i tidskriften *Comparative Migration Studies*, volym 9 (2021).

Vi vill rikta ett tack till de anonyma fackgranskarna och till redaktörerna för Sociologisk Forskning för värdefulla kommentarer på tidigare utkast av artikeln.

Referenser

- Bloch, A. & S. Hirsch (2018) ”Inter-generational transnationalism. The impact of refugee backgrounds on second generation”, *Comparative Migration Studies* 6 (30). <https://doi.org/10.1186/s40878-018-0096-0>
- Boije, E. & M. Ottervik (2014) ”Svenskarna och civilsamhället”, 255–268 i A. Bergström & H. Oscarsson (red.) *Mittfåra och marginal. SOM-undersökningen 2013*. Göteborg: SOM-institutet.
- Borevi, K. (2004) ”Den svenska diskursen om staten, integrationen och föreningslivet.”, 31–64 i Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram, *Föreningsliv, makt och integration. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram*. Ds 2004:49. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Campbell, J.R. & S. Afework (2015) ”Ethiopian and Eritrean immigrants in Britain. Refugee organising, transnational connections and identity, 1950–2009”, *African Diaspora* 8 (1):98–119. <https://doi.org/10.1163/18725465-00801005>
- Chaudhary, A.R. & D.M. Moss (2019) ”Suppressing transnationalism. Bringing constraints into the study of transnational political action”, *Comparative Migration Studies* 7 (9). <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0112-z>
- Collyer, M. & R. King (2015) ”Producing transnational space. International migration and the extra-territorial reach of state power”, *Progress in Human Geography* 39 (2):185–204. <https://doi.org/10.1177/0309132514521479>
- Dahlstedt, I. (2003) ”Invandrarorganisationer i Sverige”, 27–94 i F. Mikkelsen (red.) *Invandrarorganisationer i Norden*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet och Akademiet for Migrationsstudier i Danmark.
- Dahlstedt, M., A. Ålund & A. Ålund (2010) ”Villkorat partnerskap. Demokrati och social inkludering i relationer mellan bildningsförbund och föreningar bildade på etnisk grund”, *Dansk Sociologi* 21 (4):75–94. <https://doi.org/10.22439/dansoc.v21i4.3411>
- Dahlström, C. (2004). *Nästan välkomna. Invandrapolitikens retorik och praktik*. Göteborg: Göteborgs universitet.

- Délano Alonso, A. & H. Mylonas (2019) "The microfoundations of diaspora politics. Unpacking the state and disaggregating the diaspora", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 45 (4):473–491. <https://doi.org/10.1080/1369183x.2017.1409160>
- DiMaggio, P.J. & W.W. Powell (1983) "The iron cage revisited. Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields", *American Sociological Review* 48 (2):147–160. <https://doi.org/10.2307/2095101>
- Emami, A. (2004) "Institutionaliserade relationer, fria organisationer – om sverigeiraniers föreningsliv", 163–196 i Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram, *Föreningsliv, makt och integration. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram*. Ds 2004:49. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Emami, A. (2017) "Drömmen om ett iranskt paneuropeiskt förbund", 101–148 i M. Reuter, F. Wijkström & A. Emami (red.) *Civilsambället i det transnationella rummet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Huynh, J. & J. Yiu (2015) "Breaking blocked transnationalism. Intergenerational change in homeland ties", 160–186 i A. Portes & P. Fernández-Kelly (red.) *The state and the grassroots. Immigrant transnational organizations in four continents*. New York: Berghahn Books. <https://doi.org/10.2307/j.ctt9qd9c9.11>
- Klijn, E.-H. & C. Skelcher (2007) "Democracy and governance networks. Compatible or not?", *Public Administration* 85 (3):587–608. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2007.00662.x>
- Koinova, M. (2018) "Critical junctures and transformative events in diaspora mobilisation for Kosovo and Palestinian statehood", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44 (8):1289–1308. <https://doi.org/10.1080/1369183x.2017.1354158>
- Lundberg, E. (2015) Det postkorporativa deltagandet. Intresseorganisationerna i den nationella politiken", 293–356 i *2014 års demokratiutredning, Låt fler forma framtiden! Forskarantologi*. SOU 2015:96. Stockholm: Wolters Kluwer.
- MUCF (2018) *Organisationsbidragens användning och effekter 2018. Återrapportering av tre statsbidrag till ideella organisationer*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor
- Odmalm, P. (2004). "Invandrarföreningar som intressekanaler – möjligheter och hinder på lokal nivå", 99–128 i Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram, *Föreningsliv, makt och integration. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram*. Ds 2004:49. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Portes, A. & P. Fernández-Kelly (2015) *The state and the grassroots. Immigrant transnational organizations in four continents*. New York: Berghahn Books. <https://doi.org/10.2307/j.ctt9qd9c9>
- Ragin, C.C. (1987) *The comparative method. Moving beyond qualitative and quantitative strategies*. Berkeley: University of California Press.
- Reuter, M. (2017) "Nationalstatens sista väktare", 185–218 i M. Reuter, F. Wijkström & A. Emami (red.) *Civilsambället i det transnationella rummet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Reuter, M., F. Wijkström & A. Emami (2017) "Idéer som reser, containrar som formaterar", 1–33 i M. Reuter, F. Wijkström & A. Emami (red.) *Civilsambället i det*

- transnationella rummet*. Stockholm: European Civil Society Press.
- Scaramuzzino, R. (2013) *I statens tjänst. Så påverkas invandrarorganisationer av politiska krav och förväntningar*. Stockholm: Sektor 3.
- SCB (2017) *Det civila samhället 2017. Satelliträkenskaper*. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Schierup, C.-U. (1991a) "The ethnic tower of babel. Political marginality and beyond", 113–136 i A. Ålund & C.-U. Schierup (red.), *Paradoxes of multiculturalism. Essays on Swedish society*. Aldershot: Avebury.
- Schierup, C.-U. (1991b) "Ett etniskt Babels torn. Invandrarorganisationerna och den uteblivna dialogen", *Sociologisk Forskning* 28 (3):3–22.
- Snel, E., M. T Hart & M. van Bochove (2016) "Reactive transnationalism. Homeland involvement in the face of discrimination", *Global Networks* 16 (4):511–530. <https://doi.org/10.1111/glob.12125>
- SFS 2008:63. *Förordning om statsbidrag till organisationer bildade på etnisk grund*. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- Takle, M. (2015) "Immigrant organisations as schools of bureaucracy", *Ethnicities* 15 (1):92–111. <https://doi.org/10.1177/1468796814546575>
- Torring, J. (2012) "Governance networks", 99–112 i D. Levi-Faur (red.), *The Oxford handbook of governance*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199560530.013.0007>
- Wijkström, F. (2015) "Filantroper, frivilliga och sociala entreprenörer. Nya civilsamhällesmedborgare i ett omförhandlat samhällskontrakt", 61–103 i S. Sörlin, J.M. Stenøien, U. Carlsson, G. Wagner & F. Wijkström (red.) *Medborgarnas Europa. Civilsamhällets utmaningar*. Stockholm: Folkuniversitetet.
- Wijkström, F. (2017) "Nytt svängrum för filantropi och frivillighet", 379–416 i M. Reuter, F. Wijkström & A. Emami (red.) *Civilsamhället i det transnationella rummet*. Stockholm: European Civil Society Press.

Författarpresentation

Olle Frödin är docent i sociologi vid Lunds universitet. Hans forskningsintressen rör främst globalisering, arbetsmarknad och samhällsstyrning.

Axel Fredholm är universitetslektor i sociologi vid Lunds universitet. Hans forskningsintressen rör främst svensk skolpolitik, migration och internationellt utvecklingssamarbete.

Kontaktuppgifter

Olle Frödin
 Sociologiska institutionen
 Lunds universitet, Box 114, 221 00 Lund
olle.frodin@soc.lu.se

Recensioner

Sven-Axel Månsson och Svante Lundberg, *Den politiska generationen. Kontinuitet och förändring 1968–2018*. Arkiv förlag, 2021.
Kjell Östberg, *Folk i rörelse. Vår demokratis historia*. Ordfront, 2021.

I sin nya bok, utgiven i anslutning till 100-årsjubileet för införandet av allmän rösträtt i Sverige, vänder historikern Kjell Östberg upp och ned på det konventionella sättet att skriva den svenska demokratins historia. Eller kanske är det mer korrekt att säga att han, för att tala med Marx, ställer denna historieskrivning på fötter. Östberg visar att det krävdes ett massivt och ihärdigt folkligt fotarbete för att driva igenom den för oss självklara principen om en person – en röst. Att den svenska parlamentariska demokratin föddes ur folkrörelserna är förvisso ingen ny tanke. Men Östbergs syfte är inte heller att presentera ny forskning i ämnet, den grund som boken vilar på består i en imponerande överblick och syntes av existerande forskning om sociala rörelsers betydelse för det moderna svenska samhällsbygget under ett och ett halvt sekel – från industrikapitalismens genombrott till vår samtid. Dess bidrag ligger därmed i det helhetsgrepp som gör det möjligt att visa på hur den parlamentariska demokratins uppkomst och vidare utveckling har sociala rörelsers kollektiva handlande *utanför parlamentet* som sin förutsättning. Demokrati kommer därmed inte till stånd som resultatet av ”en naturlig utveckling” i det moderna samhället, och den är definitivt inte organiskt sammanvävd med den kapitalistiska ekonomin. För att på ett grundläggande sätt förstå inte bara demokratins uppkomst, utan också dess vidare utveckling och kriser, måste vi studera den folkliga organisering som är demokratins hjärta.

Östberg visar förtjänstfullt hur många aspekter av den svenska demokratins historia som vår samtid behöver bli påmind om, och hur många myter som bör avfärdas. Införandet av allmän rösträtt var inte i första hand liberalismens verk, utan arbetarrörelsens. Kvinnornas roll i demokratins genombrott var inte begränsad till den borgerliga kvinnorörelsens kampanj för kvinnlig rösträtt. Det var arbetarkvinnor som stod på barrikaderna 1917, det tumultartade hungerupprorens år, som skrämde livet ur regering, kapitalister och kungahus och därmed bidrog till att bädda för den allmänna rösträtten. Samtidigt var den allmänna rösträttens införande inte enbart ett resultat av nationella processer. Den ryska revolutionen, och enligt Östberg i ännu högre grad den tyska revolutionen år 1918, bidrog starkt till att ”övertyga” de svenska eliterna om den allmänna rösträttens förtjänster. Vidare kom denna inte till stånd genom en alltigenom fredlig process präglad av klassöverskridande dialog och samförstånd. Strejkaktiviteten

i Sverige hörde till de högsta i Europa under 1800-talets sista och 1900-talets första decennier. De strejkande arbetarna möttes med hård repression som kulminerade med skotten i Ådalen år 1931. Och repressionen kunde även drabba ledare för det socialdemokratiska partiet – August Palm kastades vid ett flertal tillfällen i fängelse. Östberg lägger stor vikt vid kvinnornas breda organisering, också efter rösträttens införande. Han pekar också på att denna organisering hade betydelse för välfärdsstatens uppbyggnad. Detta trots att kvinnokampen, inte minst i arbetarrörelsens egna led, ständigt motarbetades, vilket också avspeglats i hur kvinnornas roll förminskats i historieskrivningen. Och i motsats till det synsätt som betonar en konkurrerande kamp om själar mellan frikyrko-, nykterhets- och arbetarrörelserna lyfter Östberg fram hur dessa rörelser ofta överlappade och ibland samverkade med varandra. Så hölls till exempel de första förberedande mötena inför den legendariska Norbergsstrejken 1891–1892 i Frälsningsarméns lokaler. Vidare visar Östberg på kontinuiteten, snarare än motsättningen, mellan de gamla folkrörelserna och efterkrigstidens nya rörelser – genom att betona hur de senare spelat samma roll som de förra genom att fördjupa demokratin och jämlikheten, kanske tydligast på jämställdhetens område.

Östbergs bok kan ses som ett viktigt bidrag till forskningen om effekterna av sociala rörelser kollektiva handlande genom att den på ett övertygande sätt visar hur förändringar av det moderna svenska samhället som inneburit en omfördelning av inflytande, makt eller resurser utan undantag föregåtts av folklig mobilisering. Logiken i sådana förändringar är lättast att urskilja med en viss historisk distans. Det är kanske ett skäl till att boken är som starkast i skildringen av mobiliseringen före rösträttsreformen, som också ägnas halva boken, medan analysen av perioden efter 1945, som endast ägnas en tredjedel av utrymmet, försvagas. Det gäller särskilt perioden efter 2008 års finanskris då vi under korta perioder sett några av de mest massiva globala rörelsevågorna i den moderna historien (särskilt åren 2011 och 2019). Inte minst med tanke på det klassperspektiv som genomsyrar boken saknar jag ett omnämnande av den förortsaktivism som bortom nyhetsrapporteringens ensidiga fokus på gängkonflikter faktiskt manifesterats under denna period (som skildrats i Ove Sernhedes, René León Rosales och Johan Södermans bok *När betongen rätar sin rygg från 2019*). Med tanke på att Östberg också visar intresse för samspelet mellan fredliga och mer våldsamma protester, saknar jag särskilt en diskussion av de händelser som år 2013 började i Husby, spred sig till en rad miljonprogramsförorter och utvecklades till de geografiskt sett mest omfattande kravallerna som ägt rum i Sverige sedan 1917 (Sernhede, Thörn & Thörn 2016), och väckte en debatt där organisationer som Pantrarna och Megafonen trädde fram som förortens röst.

Trots ett starkt fokus på kampen som ledde till den allmänna rösträttens införande är Östbergs demokratibegrepp inte begränsat till det parlamentariska. Han lägger också stor vikt vid att visa hur rösträtten bara var ett första steg på den väg som ledde till byggandet av det välfärdssamhälle som också medförde demokratisering av samhället i en djupare mening. Samtidigt ser han det som en tragedi att ledningen för det största arbetarpartiet tidigt stängde dörren för alternativa och fördjupade former av demokrati, som den rådsocialistiska. Östbergs analys klarar därmed balansgången

i att visa hur socialdemokratin både lämnat avgörande bidrag till och begränsat den svenska demokratins utveckling. Det gäller även hans diskussion om folkrörelsernas institutionalisering i välfärdsstaten, där han pekar både på hur den i vissa avseenden varit en förutsättning för ökat demokratiskt inflytande, och i andra avseenden medfört en ”avdemokratisering” och kooptering av folkrörelserna. Just i denna del av analysen hade begreppet civilsamhälle varit användbart. När folkrörelseorganisationerna professionaliseras och institutionaliseras till den grad att de upphör att vara (delar av) sociala rörelser så betyder det för den skull inte att de med nödvändighet fullständigt uppgår i staten, eller att de helt förlorar en demokratisk funktion. Som en institutionaliserad del av det civila samhället kan de fortsätta att vara uttryck för folklig politisk representation utanför parlamentet. Inte minst i anslutning till mobiliseringen mot nyliberalismen har vi sett förstenede organisationer komma till liv, pådrivna av nya rörelser, som exempelvis i fallet med Hyregästföreningens politisering i anslutning till striden mot renovräkningar och marknadshyror, under trycket från en ny våg av bostadsaktivism på 2010-talet.

Mot denna bakgrund vill jag invända mot Östbergs diskussion av just begreppet civilsamhälle i den avslutande delen av boken. Han menar att det i forskningen fått ersätta begreppet ”sociala rörelser” och avfärdar begreppet civilsamhälle med hänvisning till att det varit ett led i den politiska högerens strategi att ersätta folkrörelsepolitiken med ett betydligt bredare stöd till ideella organisationer som befinner sig långt från folkrörelsernas samhällsförändrande ambitioner och demokratiska ideal. Men det finns ju ingen motsättning mellan de två begreppen. Ett annat sätt att se på det civila samhället tar utgångspunkt i den italienske marxisten Antonio Gramsci och hjälper oss att förstå politik i termer av en kamp om samhällelig hegemoni, som utgör själva förutsättningen för makten över parlamentet och staten. Det vill säga just ett sådant sätt att se på förhållandet mellan rörelser, parlament och stat som genomsyrar Östbergs bok. Med hjälp av begreppet civilt samhälle kan den form av analys han genomför stärkas, exempelvis genom att belysa hur sociala rörelserns väg till samhälleligt inflytande förutsätter både en kamp om tolkningsföreträde till den konkreta innebörden av begrepp som ”demokrati”, och skapandet av allianser med institutioner och kollektiva aktörer som inte kan räknas som rörelser.

Östbergs bok är en viktig påminnelse om att demokratin är en historisk process som förutsätter konflikt och kamp, att samhälleliga eliter aldrig frivilligt lämnar ifrån sig makt och privilegier – och att de alltid står redo att ta dem tillbaka. Det sker, menar Östberg i bokens avslutande del, i dag på ett sätt som påminner om 1930-talet, då demokratiska principer ifrågasattes både ”underifrån”, genom folklig mobilisering (högerpopulismens gräsrotter), och ovanifrån, av eliter som torgför åsikter om att folkflertalet inte är skickade att styra samhällsutvecklingen. Man skulle kunna tillägga att den historia som Östberg skildrar också visar att dagens största globala utmaning, klimatomställningen, kräver massmobilisering om den ska ske på ett sätt som är både demokratiskt och rättvist.

Östbergs bok är således ett välgrundat motargument till en spridd uppfattning om att sociala rörelserns inflytande på samhällsutvecklingen sällan står i proportion

till den uppmärksamhet de kan väcka i samband med enskilda demonstrationer eller aktioner. Det gäller också för *Den politiska generationen. Kontinuitet och förändring 1968–2018* av Sven-Axel Månsson och Svante Lundberg. Men här gäller det förändringar på en annan och mer svårfångad nivå, nämligen det avtryck som engagemang i sociala rörelser sätter i individernas vardagsliv och livshistorier. Vi har sett ett ökat intresse för detta inom rörelseforskningen, men denna bok är relativt unik, då få studier har haft tillgång till ett material med så långt tidsperspektiv som Månsson och Lundberg. De nämner den franska studien *Changer le monde, changer sa vie* (Fillieule, Béroud med flera 2018), som bygger på mer än 300 intervjuer med aktivister från bland annat den franska 68-vänstern och som de menar stödjer deras egna slutsatser på viktiga punkter. De intervjuer som *Den politiska generationen* bygger på inleddes i anslutning till en demonstration i Malmö år 1968 och boken är den sista i en trilogi som följer demonstranterna under de fem följande decennierna. Den första boken heter *Demonstranter. En sociologisk studie* (Lundberg, Månsson & Welander 1968) och den andra *Sextioåttor. En politisk generation* (Lundberg 1993). Också Månsson och Lundberg har som ett av sina syften att motsäga myter. Trilogin synliggör också hur myterna om just 68-generationens aktivister har skiftat. Som framgår av det brev som forskarna skrev till potentiella informanter år 1968 var undersökningens syfte att ge en mer rättvis spegling av den politiskt medvetna ungdomen i förhållande till den vanställda och till och med hatfyllda bild som presenterades i media. I de senare böckerna är det emellertid en annan myt författarna vill krossa, nämligen den om 68:orna som medelklassbarnen vilka lekte rebeller för att sedan ta en plats i eliten.

Men vad blev det då av det politiska engagemanget hos unga människor som den 14:e december 1968 demonstrerade mot svenska Aseas dammprojekt i nuvarande Moçambique, under paroller som ”Måste svenska arbetares bröd bli afrikaners död?”. Vid det sista intervjutillfället var de på väg in i pensionsåldern och kunde således blicka tillbaka på ett helt yrkesliv, som inte sällan påverkades av deras politiska aktivism. Boken lägger stor vikt vid dessa intervjuer men sammanfattar också resultaten i de två tidigare böckerna och syftar till att åstadkomma en slutgiltig analys av projektet i sin helhet. Det är givet att denna typ av kvalitativ studie inte tillåter alltför långtgående generella slutsatser (studien började med 42 intervjupersoner år 1968, av dessa hade 12 av olika skäl fallit bort inför sista intervjuomgången). Likväl tillför boken, när den läggs vid sidan av annan litteratur i ämnet – exempelvis Kjell Östbergs *1968 – när allting var i rörelse* (2002) och Ulf Bjerelds och Marie Demkers *1968. När allt började* (2018) – ett unikt och viktigt bidrag, som fördjupar förståelsen av vilket slags avtryck på individers politiska engagemang och ställningstaganden som inte bara 68-rörelsen, utan också aktivism mer generellt, kan ha.

Några generella slutsatser blir det ändå. För det första avfärdar Månsson och Lundberg föreställningen att 68:orna sadlade om för att bli nyliberala karriärister. Det finns förvisso sådana exempel, menar författarna. Intressant i detta sammanhang är att de ser den kraftigaste politiska omsvängningen högerut hos de av informanterna som tillhörde de mest aktivistiska när det begav sig. Men författarna betonar ändå att deras

material pekar i en helt annan riktning. Vid tidpunkten för *Sextioåttor* ägnade sig merparten förvisso inte längre åt politisk aktivism, men de identifierade sig som tillhörande en politisk generation, vilket fortfarande hade konsekvenser för deras vardagsliv och ställningstaganden. Detta gällde fortfarande 20 år senare. För det andra gör författarna också upp med myten om 68:orna som borgarbarnens föräldrappror. Borgarbarnen var förvisso i majoritet men liksom i den återopade franska studien var andelen barn till arbetare och lägre tjänstemän bland aktivisterna ändå betydande (20 procent). Ett viktigt resultat från den andra och tredje intervjuomgången är att informanterna betonade klassbakgrundens betydelse i ett livsloppsperspektiv. För personerna med arbetarklassbakgrund verkar tidens distans medföra att de tydligare kan urskilja hur klasskillnaderna kunde manifesteras i 68-rörelsen. Flera av dem ironiserar nu över medelklasstudenternas proletarisering på 1970-talet. Samtidigt är det tydligt att den politiska aktivismen för informanterna med arbetarbakgrund var en läroprocess som möjliggjorde en klassresa.

Författarna ägnar också i bokens avslutande del ett kapitel åt kvinnornas, kvinno- och feminisms roller i den politiska 68-generationen. De pekar på hur männen dominerade 1968 (endast en tredjedel av studiens informanter var kvinnor), och med dem klassperspektivet framför könskampen. Men de konstaterar, liksom Östberg, att av de olika rörelser som samlades under 68-rörelsens paraply är det feminismen som i ett längre tidsperspektiv satt det största avtrycket på samhällsliga institutioner, vardagsliv och politiskt medvetande.

I boken skriver författarna att bokens titel (där den föregående bokens undertitel *En politisk generation* nu lyfts fram och dessutom fått bestämd form) är medvetet kaxig. Och med den specifika politiska sensibilitet utvecklats hos oss som växt upp i skuggan av 68-generationen går jag i fällan och kan inte låta bli att bli provocerad. Vadå *den* politiska generationen? Östbergs *Folk i rörelse* visar ju hur de politiska generationerna avlöst varandra i Sverige under de senaste 150 åren. Månsson och Lundberg hänvisar till Karl Mannheims kunskaps- och sociologiska generationsbegrepp och visar därmed att de är medvetna om detta. Men något måste de väl ändå vilja säga med titeln? Hos de efterföljande politiska generationerna väcker den tveklöst minnen av möten med en patroniserande attityd hos medlemmar av 68-generationen. Månssons och Lundbergs studie bekräftar faktiskt denna erfarenhet, då de skriver att deras informanter i allmänhet betraktar de nya rörelser som uppstått efter 68 som betydligt smalare och i avsaknad av helhetssyn. Faktiskt finns spår av detta synsätt även i 68:an Östbergs bok, då han skriver att skiftet mellan 70- och 80-talen kännetecknades av att "radikaliseringen ebbade ut" och av "en nedgång i den sociala kampen", vilket motsägs av 80-talsfenomenen han tar upp på andra ställen i boken, som att efterkrigstidens största svenska demonstration ägde rum 1982 (100 000 på fredsmarsch i Göteborg), att den nya kvinnorörelsen fick ett uppsving, att antalet husockupationer mer än fördubblades (Polanska & Wåg 2019) samt inte minst den massiva medlemstillströmningen till miljöorganisationerna, pådrivna av civila olydnadsaktioner i Greenpeace efterföljd – den största dittills under efterkrigstiden ägde rum i Bohuslän och ledde till att 400 aktivister åtalades (Thörn 1991).

Med detta sagt är det mycket som talar för att 68-revolten faktiskt var paradigmatisks för den aktivism som följde under de följande fem decennierna. Som jag ser det var detta kopplat till att den politiska aktivismen sammanföll både med en omstrukturering av den kapitalistiska ekonomin och med en djupgående kulturell revolution som medförde att värderingar snabbt försköts (ett spår som Bjereld och Demker följer i sin 68-bok). Mot denna bakgrund blir jag förvånad över att Månsson och Lundberg inte fäster någon större vikt vid det dynamiska mötet mellan den politiska och kulturella revolten, vilket ju tidigt fångades i Herbert Marcuses skarpa analyser av protesterna (på svenska i boken *Protest, demonstration, revolt*, 1968). Månsson och Lundberg gör i stället en, inte ovanlig, skarp gränsdragning mellan den politiska och ”icke-politiska” revolten, den senare här företrädd av yppieledaren Abbie Hoffman. Och samtidigt redogör de bara några sidor senare för hur Studentaftonutskottet, en helt central aktör i Lunds studentvänster, inte bara bjöd in Rudi Dutschke, Bobby Seale och Bernadette Devlin, utan också the Fugs, Frank Zappa and the Mothers, Jimi Hendrix och Träd, Gräs och Stenar, samtliga ledande företrädare och symboler för den estetiskt-expressiva revolten.

De två böcker som recenserats i denna text kan sammantagna läsas som krönikor över den politiska aktivismen under två historiska epoker. Som Östberg visar skapade folkrörelserna i efterdyningarna av det industrikapitalistiska genombrottet paradigmatisks former för politisk aktivism under den period som kulminerade med den svenska välfärdsstatens etablerande. På motsvarande sätt etablerade 68-rörelsens kulturella och politiska revolution ett böjningsmönster för politisk aktivism i den globaliserade, informationella och finansialiserade kapitalismens epok som fortfarande är rådande.

Håkan Thörn

Göteborgs universitet

Referenser

- Bjereld, U. & M. Demker (2018) *1968. När allt började*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Fillieule, O., S. Bérout, C. Masclat & I. Sommier (red.) (2018). *Changer le monde, changer sa vie. Enquête sur les militantes et les militants des années 1968 en France*. Arles: Actes Sud.
- Lundberg, S. (1993). *Sextioåttor. En politisk generation*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Lundberg, S., S.-A. Månsson & H. Welander (1970) *Demonstranter. En sociologisk studie*. Stockholm: PAN/Norstedt.
- Marcuse, H. (1968). *Protest, demonstration, revolt*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Polanska, D. & M. Wåg (red.) (2019) *Ockuperat! Svenska husockupationer 1968–2018*. Stockholm: Verbal förlag.
- Sernhede, O., R. León Rosales & J. Söderman (2019) *”När betongen rätar sin rygg”. Ortenrörelsen och folkbildningens renässans*. Göteborg: Daidalos.

- Sernhede, O., C. Thörn & H. Thörn, H. (2016) "The Stockholm uprising in context. Urban social movements in the rise and demise of the Swedish welfare-state city", 149–173 i M. Mayer, C. Thörn & H. Thörn (red.) *Urban uprisings. Challenging neoliberal urbanism in Europe*. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-50509-5_5
- Thörn, H. (1991) "Rörelser i det senmoderna", 15–61 i J. Carle & H.-E. Hermansson (red.) *Ungdom i rörelse. En antologi om ungdomars levnadsvillkor*. Göteborg: Daidalos i samarbete med Centrum för ungdomsforskning.
- Östberg, K. (2002) *1968 – när allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna*. Stockholm: Prisma.

Daniel Suhonen, Göran Therborn och Jesper Weithz (red.) *Klass i Sverige. Ojämligheten, makten och politiken i det 21:a århundradet.* Arkiv förlag, 2021.

Under ett antal år har ryktet gått om att en uppdaterad analys av klass och ojämlikhet i dagens Sverige är på väg. Resultatet finns nu i en drygt 700 sidors antologi, med Daniel Suhonen, Göran Therborn och Jesper Weithz som redaktörer. Antologin samlar 39 författare i 26 kapitel. Det är en imponerande kraftsamling, med ambition att kunna belysa klass och ojämlikhet ur många olika perspektiv. Av författarna är ett drygt tiotal sociologer, bland dessa äldre nestorer som Göran Ahrne, Gunnar Olofsson och nämnde Therborn, men också ett flertal ur en yngre generation. Färre forskare ur min egen generation (60-talisterna) verkar ha lockats eller kunnat bidra till projektet. En orsak kanske är den kritik som klassanalysen utsattes för under denna generations formativa år på åttio- och nittioalet, då både klassernas död och historiens slut utropades. Det var en tid då Ulrich Beck beskrev klass som en zombiekategori – en levande död som fortsatte att vandra runt inom samhällsvetenskaperna. På slutet av nittioalet och under nollnolltalet kom en motreaktion med Erik Ohlin Wright (1997) och John H. Goldthorpe (2000) i spetsen. I Sverige skedde viktig forskning i Umeå kring Stefan Svallfors, med betydande insatser för den teoretiska och empiriska relevansen av klass. Också i Göteborg var vi flera som intresserade oss för hur arbetsmarknad och arbetsliv konstituerar klass, samt hur det formar politiska attityder och synen på facket.

I nio övergripande delar behandlar boken många och skiftande teman såsom klass och politik, klass i kultur och media, klass och hälsa samt om kopplingen mellan socioekonomisk position och brott. I denna recension kommer jag av utrymmesskäl tyvärr endast fokusera några av dessa.

I de tre första kapitlen görs flera definitioner av klass, och framför allt arbetarklassens storlek undersöks. Ahrne, Stöber och Thaning använder – i likhet med flera av författarna i antologin – en Wright-inspirerad definition av klassposition vilken skiljer mellan ägande, auktoritet och expertis som bestämmande maktdimensioner för positionerna. Arbetarklassen utmärks av att varken besitta auktoritet över arbetets organisering eller väsentliga expertkunskaper för arbetets utförande, vilket gör arbetarna mer utbytbara än löntagare i andra positioner. Operationaliseringen av klassposition görs sedan med hjälp av den socioekonomiska indelningen (SEI), där författarna inkluderar lägre tjänstemän i arbetarklassen. Detta är förmodligen ett hyfsat rimligt sätt att definiera och räkna fram arbetarklassens storlek. Samtidigt fångar det inte riktigt den variation i Wrights centrala maktdimensioner som förmodligen ryms i positionerna. Ahrne med flera finner att arbetarklassen 2014–2015 utgjorde drygt 49 procent av den förvärvsarbetande befolkningen, men att den sedan åttiotalet har minskat med cirka 15 procentenheter. Andelen mellan- och högre tjänstemän har däremot ökat och den ägande klassen har i princip varit konstant (knappt 10 procent). Författarna betonar dock att arbetslösheten sedan åttiotalet ökat väsentligt, vilket innebär att (den potentiella) arbetarklassens storlek generellt kan vara underskattad. Kapitlet avslutas med en studie av fördelningen av disponibel inkomst år 2015, där medelinkomsten inom

olika percentilgrupper jämförs med den översta 1 procenten respektive 0,1 procenten av fördelningen. Fram träder då en bild av tämligen extrem ojämlikhet: mediangruppen har en disponibel inkomst som bara är 13 procent av den översta percentilens disponibla inkomst och endast 6,6 procent av denna inkomst hos de 0,1 procent som har allra högst disponibel inkomst. Intressant är att inkomstskillnaderna ända upp till percentil 95 inte är frapperande stora, men ovanför detta spann finns en klass helt utanför normala inkomstnivåer. Det paradoxala intrycket som deras kapitel därför slutar i är att distinktioner mellan olika löntagarkategorier kanske inte är så avgörande för att förstå klassamhället i Sverige – i alla fall inte när det gäller inkomster. Snarare är det distinktionen mellan lönearbete och kapitalägande som är det centrala. Den normativa frågan blir då om denna ojämlikhet är legitim att fortsätta upprätthålla.

Göran Therborn ger i kapitel tre en målande beskrivning av den kapitalägarklass som förmodligen i huvudsak konstituerar de översta 1 procenten, eller snarare 0,1 procenten, av inkomstfördelningen. I en jämförelse med sin klassiska studie *Klasstrukturen i Sverige 1930–1980* visar Therborn att den breda företagarklassen i Sverige har minskat från närmare 11 procent 1980 till knappt 9 procent 2017. Samtidigt har nya fenomen dykt upp genom plattform- och egenanställningsföretag och allt fler har ett företag som bisyssla. Den absoluta majoriteten inom företagarklassen kan dock räknas till en småborgerlighet som inte har någon egentlig makt genom att äga kapital. Fokuseras den reellt kapitalägande klassen når Therborn en andel på högst 1,5 procent av de förvärvsarbetande. Dock har de superrika i Sverige blivit allt fler och framför allt har det skett genom arv. Här känns en rad familjenamn från välkända företagsledare igen (Persson, Rausing, Kamprad med flera). Också finansbranschen och handel är tydliga vägar till rikedom. Nya källor till rikedom är digitaliseringen (dataspelutvecklare) och privatiseringen av välfärd. Ganska förvånande beräknar Therborn att Sverige ligger på andra plats efter Schweiz bland 17 OECD-länder sett till antalet dollarmiljonärer per 10 miljoner invånare (med utgångspunkt i en lista från *Forbes*).

I ett relaterat kapitel av Majsa Allelin, Markus Kallifatides, Stefan Sjöberg och Viktor Skyrman undersöks hur ägandet av kapital har förändrats sedan åttiotalets avregleringar av finans- och valutamarknaderna. Teoretiskt ansluter de till den så kallade regleringsskolans perspektiv på hur kapital uppstår och fördelas samt vilka institutionella regleringar som krävs för att upprätthålla dagens postfordistiska ackumulationsregim. Denna kännetecknas av ny digitaliserad teknologi, globaliserade varukedjor och kapitalflöden och finansmarknaderna spelar en stor roll för en lånedriven tillväxt. Vad har då övergången från den tidigare fordistiska regimen fått för konsekvenser för ägandet av kapitalet i Sverige? Författarna visar att riskkapitalbolag är allt viktigare ägare av kapital, men bakom dessa och andra investmentbolag står klassiska ägarfamiljer såsom Wallenberg. Dessutom är det utländska ägandet nu mycket stort: uppemot 50 procent av allt kapital. Det statliga ägandet har däremot minskat de senaste årtiondena och därmed den sektor där det finns visst utrymme för demokratisk kontroll över ägandet. En parallell utveckling är dock det svenska institutionella ägandet av kapital, till exempel i olika pensionsfonder. Det ökade under nittioalet till att utgöra ungefär 20 procent av de börsnoterade bolagen i Sverige. Här menar författarna att det finns en potential till demokratisk ägar kontroll. Liknande

tankar har andra lyft fram och vi har även sett påtryckningar mot fondförvaltare att till exempel bli mer aktiva i att göra gröna investeringar. Men denna potential är kanske mer begränsad än vad många hoppas. Enligt författarna ökade det institutionella ägandet kraftigt på nittioalet. Men förvånande nog har det sedan dess legat kvar på samma nivå. Det är således tydligt att det institutionella ägandet inte fungerar som en automatisk mekanism för större samhälleligt inflytande över ekonomin – de privata kapitalisterna håller ställningarna och verkar snarare flytta fram sina positioner.

Vid sidan av strukturellt och ekonomiskt bestämda positioner innefattar klassanalysen också frågor om klassidentitet, klassmedvetande och hur detta kan omsättas i politiska intressen. Hampus Andersson gör med hjälp av data från European Social Survey (ESS) en intressant analys av sambandet mellan klassposition och politiska attityder. Andersson har en marxistisk syn på klass, då han ansluter sig till uppfattningen att olika klasspositioner bestäms av en grundläggande exploaterande relation mellan kapital och arbete. Författaren menar att ett klassmedvetande existerar om individer i specifika klasspositioner hyser uppfattningar som ökar deras handlingsfrihet givet positionens strukturella villkor. Detta resonemang känns dock inte helt övertygande och riskerar i det närmaste att omvandla klassmedvetande till en individuell och existentialistisk fråga. Empiriskt menar författaren att vänster–högerskalan är av centralt intresse eftersom den i någon mening visar uppfattningar och intressen som ligger i linje med ett klassmedvetande och därmed borde finnas hos individer i olika klasspositioner. Rent empiriskt, vilket Andersson och otaliga andra forskare funnit, så stämmer även utfallen tämligen väl med det förväntade – arbetarklassen är mer vänsterorienterad och ju närmare ens klassposition ligger den exploaterande kapitalägarklassen, desto mer högerorienterade åsikter har man. Över tid (2002–2016) har arbetarklassens vänsteråsikter varit tämligen stabila, med toppar i början och slutet av mätserien. Däremot rör sig de positioner som definieras som medelklass alltmer vänsterut och närmar sig arbetarklassen åsiktmässigt. Dock har ju det politiska landskapet förändrats genom Sverigedemokraternas inträde och den auktoritära–liberala åsiktsdimensionens (GAL–TAN) ökande vikt för människors politiska medvetande. Det är på intet sätt självklart hur denna dimension skall förstås utifrån det marxistiska perspektiv som Andersson anlägger. Empiriskt visar han att arbetarklassen, tillsammans med små arbetsgivare, lågutbildade chefer och arbetsledare, har mer auktoritära uppfattningar än medelklassen. Men på liknande sätt som många andra forskare drar han slutsatsen att dessa uppfattningar i något avseende formas av utbildningssystemet snarare än av den (livs)situation som en klassposition innebär. Här tycker jag att resonemangen inte är tillräckligt konsekventa. Vänster–högeruppfattningar förklaras tämligen enkelt av egenintresse och rationellt kalkylerande, men varför skulle inte ett liknande resonemang fungera åtminstone utifrån en viktig aspekt av den auktoritära–liberala dimensionen, nämligen synen på invandring? Det är ju inget som utesluter att ökad konkurrens om jobben, risk för lönedumpning och en press på välfärdsstaten – speciellt efter de nedskärningar som både vänster- och högerregeringar stått för – också kan ingå i den rationella kalkylen.

I ett kapitel av Stöber, Suhonen och Therborn undersöks klassidentifikation i Sverige 2017. Skälet till intresset är självfallet det starka samband som finns mellan

klassidentitet och politiska uppfattningar och sympatier (se till exempel Bengtsson, Berglund & Oskarson 2013). Att aktivera klassidentiteter är således en möjlig väg för att mobilisera väljare, framförallt på vänstersidan. Deras studie visar att drygt 31 procent identifierar sig som arbetarklass. Det är lägre än den andel som objektivt har en arbetarposition (enligt SEI). Dock är det en högre andel än vad som framkom i en studie vi gjorde 2008 då endast 24 procent identifierade sig med arbetarklassen (Oskarson, Bengtsson & Berglund 2010). Det finns säkert flera skäl till skillnaden, men ett kan vara det lite märkliga sätt som identifikationsvariabeln är konstruerad i författarnas Novus-enkätstudie. Här kan respondenterna välja mellan arbetarklass, tre kategorier av tjänstemannapositioner samt större eller mindre företagare. Man kan ställa sig frågan om dessa positioner – vid sidan av arbetarklassen – är ”levande” kategorier som människor verkligen identifierar sig med. I vår studie ställde vi arbetarklassen mot medelklassen, övre medelklassen och överklassen, vilket vi uppfattade som identiteter man vardagligt förstår som politiskt relevanta. Medelklassen är ju den verkliga konkurrenten till arbetarklassidentiteten och därmed av högsta politiska intresse. Dock är det tydligt att det just är av det skälet som medelklassidentifikationen väljs bort. En ytterligare faktor som inte diskuteras i texten är frågan vilken nivå arbetarklassidentifikationen ligger på – är det på individ- eller hushållsnivå? Om det är det sistnämnda så kan säkert klassmässigt mixade familjer förklara mycket av den dåliga överensstämmelsen mellan identitet och position. Författarna analyserar också klassidentifikation efter partisympati vilket visar att en större andel av SD:s sympatisörer identifierar sig som arbetarklass än Socialdemokraternas sympatisörer gör: 47 mot 37 procent. De har också, i likhet med socialdemokrater, en utpräglad klasstolthet. Intressant nog är det dock en lägre andel SD- än S- och V-sympatisörer som instämmer i påståendet att Sverige är ett klassamhälle (dock betydligt fler än de borgerliga i övrigt). Kanske antyder detta en klassmässig spänning inom SD där det förenande kittet ännu är synen på invandring. Tittar man på Enna Gerins intressanta genomgång av forskning om klassröstning verkar hoppet om att vinna tillbaka de forna socialdemokratiska väljare som gått över till SD dock litet. Hon refererar till forskning av Jylhä, Rydgren och Strimling (2019) som visar att SD-anhängare med generellt mycket negativa attityder till invandrare också har uppfattningar som lutar tydligt åt höger i fördelnings- och välfärdsfrågor. Det gäller även forna socialdemokrater som numera röstar på SD. Dessa väljare verkar således väl hemmastadda i sitt nya parti.

Frågan om hur väljare skall återvinnas av vänstern är således svår. Komplexiteten ökar ännu mer om man tittar på hur arbetarklassen i dag är sammansatt, vilket berörs i flera kapitel. Vad gäller utrikesfödda så visar Ahrne med flera att en betydligt större andel inom arbetarklassen i dag är utrikesfödd jämfört med åttio- och slutet av nittioalet. Och inom arbetarklassen befinner sig en betydligt större andel av de utrikesfödda i positionen ”ej facklärd arbetare”. Denna ökande prekaritet hos utrikesfödda understryks ännu mer i Anders Neergaards kapitel som pekar på att en stor och ökande andel av de utrikesfödda har tidsbegränsade anställningar. Vad gäller kvinnor, som de senaste årtiondena varit en bastion för vänsterröster, visar Ahrne med flera att andelen kvinnor med arbetarklassposition sjunker medan andelen kvinnor med en mellan- eller högre tjänstemannaposition

ökar starkt. Detta tyder på att många kvinnor har fått en allt starkare ställning på arbetsmarknaden. Det visar inte minst den utbildningsklyfta som vidgats mellan kvinnor och män samt – vilket pågående forskning jag leder har undersökt – den tydliga uppgraderingen av kvinnors arbetsmarknad som lett till att allt fler kvinnor finns inom de mest välbetalda jobben. Dock är kvinnor fortsatt i klar majoritet inom de lågbetalda jobben och som Elinor Odeberg tydliggör har kvinnor generellt mer osäkra anställningar än män, speciellt inom arbetarklassen. Intressant är Birgitta Jordansson och Linda Lanes analys av Rutreformen, vilken uppenbarligen har gynnat framförallt högutbildade kvinnors möjlighet att kombinera en yrkeskarriär och familj. Samtidigt utförs de traditionella arbetsuppgifter som de befriats från fortfarande av andra kvinnor, från arbetarklassen och ofta med utländsk bakgrund. Härigenom individualiseras jämställdhetspolitiken och klassbaserade intressekonflikter göms undan.

Så vad manifesterar detta projekt och denna bok? Bokens tillkomsthistoria, som beskrivs i efterorden, verkar vara en kombination av Göran Therborns intresse av att uppdatera de klassanalyser som han och andra gjorde på åttioalet och tankesmedjan Katalys intresse av att arbetarrörelsen – och kanske framförallt Socialdemokraterna – återigen skall upptäcka att klass bör vara en viktig utgångspunkt för att formulera politik. Den sistnämnda ambitionen är kanske den som är mest intressant. Klassanalysen ses som ett viktigt medel för att förstå målet med de reformer man bör eftersträva, det vill säga minskade klassklyftor. Men förhoppningen att klass skall återuppväckas som en levande kollektiv identitet för arbetarrörelsen finns nog också. Ambitionen är uppenbarligen hög då boken i sann folkrörelseanda även innehåller en studiecirkelplan på tio träffar.

Består då bokens styrka i att den snarare skapar fler ringar på vattnet än utgör en intressant och uppdaterad information om klassamhället för olika akademiska utbildningar? Jag håller här med Rothstein (2021) som i sin recension av boken saknar en mer visionär ambition. Vi får reda på att klassamhället existerar, men att det genom en retorisk och diskursiv kraftsamling från höger sedan sjuttioalet har förpassats till politikens bakgård (se Liv Sunnercrantz kapitel). Moralisk indignation känner vi över den ojämlikhet som finns i ohälsa och dödlighet (se Karl Gauffin, Christer Hogstedt och P.-O. Östergrens kapitel) samt i rikedom och inkomster. Men räcker det att tala om sådana orättvisor för att få väljare att åter stödja progressiva snarare än reaktionära politiska projekt? Att tala om ekonomisk demokrati såsom Rothstein föreslår är självklart en god idé men förmodligen inte tillräckligt. För egen del skulle jag gärna sett att författarna borrhärd mer i begreppet exploatering. Här tror jag finns mycket mer att hämta: det överutnyttjande av kroppar, själar och livsmiljöer som präglar dagens kapitalistiska produktion skapar – som Marx tydliggjorde – ett utrymme för kamp och politik som förenar moralisk indignation med egenintresse. Någonstans här är det klasspolitiken blir till – såsom den alltid gjort.

Tomas Berglund
Göteborgs universitet

Referenser

- Jylhä, K.M., J. Rydgren & P. Strimling (2019) "Radical right-wing voters from right and left. Comparing Sweden Democrat voters who previously voted for the Conservative Party or the Social Democratic Party", *Scandinavian Political Studies* 42 (3–4):220–244. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12147>
- Bengtsson, M., T. Berglund & M. Oskarson (2013) "Class and ideological orientations revisited. An exploration of class-based mechanisms", *British Journal of Sociology* 64 (4):691–716. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12033>
- Goldthorpe, J.H. (2000) *On sociology. Numbers, narratives, and the integration of research and theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Oskarson, M., M. Bengtsson & T. Berglund (red.) (2010) *En fråga om klass. Levnadsvillkor, livsstil, politik*. Stockholm: Liber.
- Rothstein, B. (2021) "Recension: 'Klass i Sverige'", *Göteborgs-Posten*, 8 februari 2021.
- Therborn, G. (1981) *Klasstrukturen i Sverige 1930–1980. Arbete, kapital, stat och patriarkat*. Lund: Zenit.
- Wright, E.O. (1997) *Class counts. Comparative studies in class analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511488917>

Lena Gunnarsson, *Samtyckesdynamiker. Sex, våldtäkt och gråzonen däremellan*. Studentlitteratur, 2020.

Frågor om sexuella gränsdragningar och sexuellt samtycke har under det senaste decenniet rönt medial uppmärksamhet och fått stort utrymme i såväl den svenska som den internationella samhällsdebatten. ”Sex ska vara frivilligt och är det inte frivilligt är det olagligt”, sade Stefan Löfven (S) vid en presskonferens i december 2017, i samband med att den svenska regeringen presenterade sitt förslag på en ny sexualbrottslagstiftning. I maj 2018 röstades förslaget om den nya lagstiftningen igenom i riksdagen och från och med den 1 juli 2018 krävs varken hot eller våld, eller att en persons särskilda utsatthet har utnyttjats, för att en person ska åtalas för våldtäkt i Sverige. Åtal kan också väckas vid situationer då en person har agerat oaktsamt.

Den nya samtyckeslagstiftningen har i Sverige beskrivits som en feministisk seger och en seger för jämställdheten. Samtidigt menar bland andra föreningen FATTA (2018) att det återstår en hel del arbete kring frågan om samtycke: ”Att samtycke finns i lagen är ett stort steg, men arbetet mot sexuellt våld är inte klart förrän vi har en samtyckeskultur”. I februari 2021 beslutade regeringen om läroplansändringar inom det kunskapsområde som i dag kallas sex och samlevnad, men som från och med hösten 2022 kommer att benämnas sexualitet, samtycke och relationer. ”Skolan har en viktig roll i att bidra till att skapa en samtyckeskultur”, framhåller Utbildningsdepartementet (2021) i samband med att beslutet tillkännages.

Medan frågan om samtycke kan framstå som enkel och tydlig i den politiska debatten och i diskussionerna om lagstiftning – ”sex ska vara frivilligt, och är det inte det är det olagligt” – visar forskning att frågor om samtycke och det som brukar benämnas som samtyckeskultur inte sällan är komplexa. Vad betyder egentligen ”frivilligt” och hur kan frivillighet uttryckas och uttydas? I boken *Samtyckesdynamiker. Sex, våldtäkt och gråzonen däremellan*, tar sig Lena Gunnarsson, docent i genusvetenskap, an frågor om just frivillighet och sex. Framför allt fördjupar sig Gunnarsson i frågan om hur det går till när människor kommer överens om att ha eller inte ha sex. I fokus står samtyckesdynamiker samt det komplexa och potentiellt problematiska i sexuellt samtycke: så kallade gråzonserfarenheter. ”Gråzoner, tvetydighet, ambivalens och komplexitet kan ses som fundamentala komponenter i samtyckesdynamiker”, framhåller Gunnarsson (s. 54).

Ansatsen är ambitiös. Studien tar spjärn i samtycke som en viktig juridisk princip, samtidigt som den i första hand beskrivs som en ”filosofiskt, sociologiskt och psykologiskt inspirerad genusvetenskaplig undersökning av mellanmännsliga och samhälleliga processer kopplade till sexuellt samtycke” (s. 16). Ambitionen är vidare att omfatta en rad skilda gruppers perspektiv och genom dessa erbjuda ”en rik och mångfasetterad bild av vad olika människor – i olika åldrar, av olika kön och med olika sexuell läggning – har för erfarenheter av samtyckesdynamiker, med tonvikt på det problematiska och friktionsfyllda” (s. 18). Ett delsyfte beskrivs vara att ”lösgöra samtyckesproblematiken något från den heterosexuella kontext som den generellt är starkt förknippad med” (s. 18). Gunnarsson är här intresserad av i vilken grad samtyckesdynamiker kan härledas till heterosexualitetens maktordningar, och i vilken utsträckning i grunden

könsöverskridande, existentiella faktorer också kan bidra till att skapa problem i samtyckesdynamiker. Med andra ord: vilka faktorer – utöver kön – kan ha betydelse för samtyckesdynamiker, och på vilket sätt?

Genom 20 semistrukturerade intervjuer belyser studien hur samtycke tolkas och praktiseras. Tio kvinnor och tio män har intervjuats. Kön och sexuell läggning är studiens grundläggande analytiska dimensioner, samtidigt som en viss spridning vad gäller klasstillhörighet, etnisk bakgrund och ålder har eftersträvat. Det är emellertid svårt att uppnå en meningsbärande variation utifrån samtliga kriterier och dimensioner som intresserar Gunnarsson. Vid en närgranskning av materialet framgår det att majoriteten av de intervjuade är mellan 20 och 45 år, få har utländsk bakgrund och de flesta som har deltagit i studien har det som beskrivs som ett medelklassyrke; några är studerande och ett fåtal saknar högskoleutbildning.

I intervjuerna får deltagarna möjlighet att reflektera över erfarenheter i relation till samtycke och upplevelser av problematiska sexuella situationer. Det empiriska materialet är rikt, och reflekterande samtal mellan intervjuare och intervjuperson ges stort utrymme. Genom de intervjuades berättelser om erfarenheter av och reflektioner kring samtycke – om hur det görs, upplevs, tolkas och uttrycks – presenteras och diskuteras angelägna perspektiv. Vad innebär det att vilja ha sex? Vilka motiv till att ha sex är okej, och vilka är det inte? Om någon i efterhand förmedlar att sextet kändes fel, även om det i stunden fanns samtycke – hur kan det tolkas och hanteras? Vilken roll spelar kulturella och sociala förväntningar? Samtalen kring dessa frågor utgör ett synnerligen viktigt empiriskt bidrag till att skapa en fördjupad förståelse av människors upplevelser av problematiska sexuella möten samt av komplexitet och ambivalens. Det är också rikedom i det empiriska materialet som är studiens styrka, och de teman som diskuteras synliggör frågans komplexitet på ett pedagogiskt och tillgängligt sätt. Men kanske är det också materialets rikedom som skapar utmaningar i analysen. Genomgående är kön en central analytisk kategori i tolkningen av empirin. Samtidigt inbegriper studien en analytisk ambition som sträcker sig bortom kön. Genom att fokusera det relationella uttrycks även ett analytiskt intresse för det interpersonella: för vad som händer i möten mellan människor samt vilka individualpsykologiska och socialpsykologiska aspekter som spelar in. Det empiriska materialet berör dessa aspekter på en rad olika och intressanta vis, men här blir den analytiska verktygslådan otillräcklig. I stället för att ta utgångspunkt i teorier som specifikt behandlar dessa centrala aspekter i social och sexuell interaktion tenderar analyserna emellanåt brista i stringens. Ett exempel kan hämtas från ett resonemang som rör en kvinnas upplevelser av ett destruktivt förhållande, där dynamiken i relationen beskrivs som att den ”verkar ha byggt på en giftig kombination av respektlöshet och press från pojkvännens sida och kraftfull kärlekstörst och låg självkänsla från hennes sida” (s. 126). I ett annat sammanhang drar författaren slutsatser om en intervjudeltagares val av partner utan att tydliggöra vad dessa baseras på: ”jag bedömer det som att X sannolikt hade levt lesbiskt om det inte varit för de samhällseliga normerna” (s. 144). Analyserna görs med stöd av filosofiska, moraliska och politiska resonemang med fokus på kön. Men studien omfamnar inte på samma uttömmande vis de dimensioner av samtycke som berör det mellanmännsliga. Frågan

om i vilken grad samtyckesdynamiker är kopplade till vad Gunnarsson beskriver som ”mer allmänna existentiella villkor” (s. 19) hade fått mer fokuserade och analytiskt stringenta svar om en individualpsykologisk eller socialpsykologisk begreppsapparat hade tillämpats på det empiriska materialet.

Ett av studiens mest centrala begrepp är gråzon. Gråzonserfarenheter kan se olika ut och tolkas utifrån olika perspektiv: att gå med på sex trots avsaknad av lust, när det inte är helt tydligt vad parterna vill, när någon blir ”övertalad” till sex och när det inte är helt tydligt vilka handlingar som samtycket gäller. De erfarenheter som synliggörs utmanar den föreställning som många diskussioner om samtycke grundar sig på: föreställningen om att det finns en tydlig skiljelinje mellan villighet och ovillighet. Gunnarssons slutsats är att människors själva viljande är komplext, mångfasetterat och föränderligt. Här sätts den relationella aspekten av samtycke i fokus och studien visar empiriskt hur det är just i det relationella som det komplexa, mångfasetterade och föränderliga uppstår och kommer till uttryck. Å ena sidan betonas kön som en strukturerande faktor – en faktor som skapar systematiska skillnader och maktrelationer mellan människor av olika kön, och en faktor som ”ingen mänsklig erfarenhet kan förstås utan hänvisning till” (s. 348). Å andra sidan anges att mellanmänniskliga möten och situationer inte enbart bestäms av kön utan även av ”könsneutrala mekanismer” (s. 348). Studiens begränsade analytiska verktygslåda tillåter emellertid inte att dessa mekanismer utforskas ytterligare. Genom att framhålla betydelsen av komplexitet och spänningsförhållanden uppmanas emellertid läsaren att bidra till en kollektiv reflektion kring samtycke. En reflektion som både tar fasta på de strukturer som tenderar att generera kvinnlig utsatthet och manlig osårbarhet i relation till sexualitet, och samtidigt beaktar situationer där könsspecifika handlingsalternativ utmanas genom kvinnors erfarenheter av makt och osårbarhet samt mäns erfarenheter av utsatthet. Att försöka etablera och implementera en ”samtyckeskultur” som inbegriper universella principer visar sig med andra ord inte vara en enkel eller ens önskvärd uppgift. I stället uppmanar Gunnarsson till kollektiva reflekterande samtal om samtycke – samtal som erkänner gråzonens komplexitet, tvetydighet och föränderlighet, och som söker tolka gråzonserfarenheter i ljuset av de kontextuella, strukturella och relationella faktorer som formar mellanmänniskliga möten.

Charlotta Holmström
Malmö universitet

Referenser

- FATTA (2018) ”Om samtycke”. <https://fatta.nu/vilka-vi-ar/om-samtycke/> (hämtningsdatum 7 december 2021).
- Utbildningsdepartementet (2021) ”Skolans undervisning om sexualitet, samtycke och relationer förbättras” pressmeddelande 4 februari 2021. [https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/02/skolans-undervisning-om-sexualitet-samtycke-och-relationer-forbattras/](https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/02/skolans-undervisning-om-sexualitet-samtycke-och-relationer-forbatttras/) (hämtningsdatum 7 december 2021).

Konferenser och prisutdelning

TERMINEN LIDER MOT sitt slut och vi blickar fram emot Sociologidagarna 2022, 16–18 mars i Uppsala. Anmälningstiden för papper är nu stängd och vi är överväldigade av det stora gensvaret i sociologisverige. Mer än 300 personer har anmält sig till konferensen. För många av oss kommer det bli ett kärt återseende efter en lång tid av hemmasittande arbete. Vi får verkligen hålla tummarna för att pandemin inte sätter käppar i hjulet, så som den tyvärr gjorde i samband med Sociologidagarna i Stockholm 2020. Tänk om vi då visste att pandemin inte skulle vara över än.

Från förbundets sida är vi väldigt glada över det engagemang som Sociologiska institutionen vid Uppsala universitet visar i planeringen inför Sociologidagarna. Vi är övertygande om att det kommer att bli ett lyckat arrangemang, inte minst för att vi har två jubileer att fira. För er som inte känner Uppsalasociologen utan och innan, är det värt att notera att Uppsala universitet, som första lärosäte i Sverige, utlyste en professur i sociologi strax efter andra världskriget. Tjänsten gick till Torgny T. Segerstedt. Nästa år fyller vår första professur i sociologi 75 år.

Sociologidagarna i Uppsala kommer också markera en milstolpe för förbundet. Det är då exakt 60 år sedan förbundet hade sitt första årsmöte och fick sin första ordinarie styrelse. Harald Swedner blev vår första valda ordförande. Swedner erhöll sedermera Sveriges första professur i socialt arbete, vid Göteborgs universitet.

Våra medlemsinstitutioner är just nu i full färd med att nominera kandidater till Sociologförbundets pris till nydisputerad forskare i sociologi för bästa sociologiska avhandling för åren 2020–2021. Valberedningen inför årsstämman 2022 utser en bedömningskommitté mot bakgrund av de nomineringar som kommer in till förbundet. Förbundet har rekommenderat medlemsinstitutionerna att följa en ordning där prefekt nominerar efter beredning av handledarkollegium (eller motsvarande). Varje institutionsmedlem får nominera max två avhandlingar.

Sedan 1994 har Sociologförbundet dessutom ytterligare ett pris för synnerligen värdefull sociologisk forskning: Torgny T. Segerstedts pris för bästa artikel i Sociologisk Forskning. Detta pris administreras av tidskriftens redaktion, och ingen nominering krävs. Båda prisen anslås och delas ut på Sociologidagarna i Uppsala. Förutom äran får vinnarna även en blygsam prissumma.

Slutligen vill vi rikta uppmärksamhet mot det Nordiska sociologförbundet och våra isländska kollegor som bjuder in till konferens i Reykjavik, 10–12 augusti 2022. Mer information finns på vår hemsida www.sverigessociologforbund.se liksom på <https://nordicsociologicalassociation.org/>.

Hälsningar

Kenneth Nelson

Ordförande för Sveriges Sociologförbund

Anvisningar för författare

Sociologisk Forskning accepterar vetenskapliga artiklar för eventuell publicering på svenska, engelska, danska eller norska. Tidskriften tillämpar anonymiserad kollegial granskning (*double blind peer review*), vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är granskade av minst två andra forskare utanför tidskriftens redaktion. Sociologisk Forskning accepterar endast texter som inte tidigare publicerats och avvisar manuskript som samtidigt erbjudits annan tidskrift eller förlag. Inga avgifter tas ut för publicering i Sociologisk Forskning.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast kompletta manuskript. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
 2. Manuskriptets författare ska följa Sociologiförbundets riktlinjer för samförfattande.
 3. Manuskript registreras via Sociologisk Forsknings hemsida.
 4. Manuskriptet ska vara skrivet i MS-Word med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med radbrytning. Manuskriptets omfång ska vara minst 4 000 ord och högst 10 000 ord, inklusive abstract/sammanfattning. Redaktionen tar endast emot manuskript via webbsidan.
 5. Författare ska inte anges i manuskriptet. På manuskriptets första sida anges endast titel och antal ord.
 6. En sammanfattning (abstract) om maximalt 175 ord, samt fem nyckelord ska bifogas.
 7. En kort författarpresentation på ca 50 ord ska bifogas. Ange även din titel, vetenskapliga hemvist, samt postadress.
 8. Eventuella noter placeras som fotnoter i manuskriptet. Slutnoter ska inte användas.
 9. Tabeller, figurer och bilder ska både inkluderas i manuskriptet samt laddas upp i separata filer i sitt ursprungliga filformat..
 10. Undvik förkortningar i den löpande texten. Eventuella förkortningar skrivs med punkt ("t.ex.", "m.fl.").
 11. Vid användning av akronymer för organisationer, institutioner eller dylikt, skriv ut den oförkortade lydelsen första gången akronymen används i texten.
 12. Vetenskapliga termer och begrepp bör i första hand översättas, till vedertagen svensk översättning.
 13. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35). Vid flera refererade verk inom samma parentes, skriv: (Sontag 1977:35; Pilgrim & Rogers 1993:25). För litteraturhänvisningar till verk med fler än tre författare, skriv (della Porta, Hänninen, Siisiäinen m.fl. 2015:79). För litteraturhänvisningar i vilka flera verk av samma författare anges, skriv: (Merton 1949, 1973, 1976).
 14. För alla referenser i referenslistan för vilka det finns ett DOI-nummer registrerat, ska det numret anges i referensen (i den form som anges i exemplet för tidskriftsartiklar nedan).
-

Referenserna i referenslistan utformas på följande sätt

Bok: Durkheim, É. (2005[1897]) *Suicide. A study in sociology*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203994320>

Artikel: Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, revolution and ambivalence. The sexual life of three generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430. <https://doi.org/10.1177/000169939603900403>

Kapitel i bok: Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor. Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlsson.

Recensioner

Recensioner av sociologiska avhandlingar och annan relevant litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension ska vara minst 700 ord och högst 1 500 ord. En recensionsessä, det vill säga en recension där två eller fler böcker behandlas, ska vara högst 2 500 ord. Recensioner laddas upp via Sociologisk Forsknings hemsida.

Debatt och kommentarer

Debattinlägg ska vara högst 3 000 ord. Kommentarer till texter publicerade i tidskriften ska vara högst 1 000 ord och skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras ges alltid utrymme att svara på kommentarer. Debattinlägg och kommentarer laddas upp via Sociologisk Forsknings hemsida.

Redaktörerna har ordet

Lena Sohl & Magnus Wennerhag

#Metoo – En kamp för socialt erkännande och rättvisa

Emma Engdahl, Maria Nyman & Hans Ekbrand

The dyad is not enough – Third-party mediation as a precondition for cohesion in long-term step relationships

Torbjörn Bildtgård, Marianne Winqvist & Peter Öberg

Commitment and control – Teamwork as management tool in a welfare state bureaucracy

Kerstin Jacobsson & Katarina Hollertz

Social tjänst till salu – Om socialt arbete i upphandlingens tid

Simon Hämbro, Marcus Herz & Magnus Dahlstedt

Dokumentationens roll för klientskapande processer i äldreinriktat socialt arbete – Spelar utlandsfödd bakgrund, kön och ålder någon roll?

Anna Olaison, Maricel Knechtel, Sandra Torres & Emilia Forssell

Transnationalism, integration och etnisk organisering – En studie av svenska etniska organisationer i ljuset av civilsamhällets omvandling

Olle Frödin & Axel Fredholm

Recensioner

Sociologförbundet har ordet – Konferenser och prisutdelning

Kenneth Nelson

Sveriges Sociologförbund
Swedish Sociological Association

www.sociologiskforskning.se